

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ TEXNOLOGİYA FƏNNİNİN TƏDRİSİNDƏ ŞAGİRD LƏRDƏ İDRAK FƏALLIĞININ YÜKSƏLDİLMƏSİNİN İMKAN VƏ YOLLARI

İxtisas: 5801.01 – Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası
(texnologiyanın tədrisi metodikası)

Elm sahəsi: Pedaqogika

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

İddiaçı: _____ **Reyhan Tapdıq qızı Hacızadə**

Elmi rəhbəri: _____pedaqoji elmlər doktoru, professor

Ləzifə Nağı qızı Qasımova

Naxçıvan– 2024

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL. ŞƏXSİYYƏTİN İDRAK FƏALLIĞI PEDAQOJİ-PSIXOLOJİ PROBLEM KİMİ	10
1.1. Kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılmasının pedaqoji əsasları	10
1.2. Kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılmasının psixoloji əsasları	17
1.3. Tədqiq olunan problem baxımından mövcud ədəbiyyatın öyrənilməsi və təhlili	35
1.4. Tədqiq olunan problem baxımından məktəbdə mövcud vəziyyətlə tanışlıq	44
II FƏSİL. İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ TEXNOLOGİYA FƏNNİNİN TƏDRİSİ PROSESİNDƏ ŞAĞİRD LƏRİN İDRAK FƏALLIĞININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNİN METODİK SİSTEMİ	52
2.1. İbtidai siniflərdə texnoloji biliklərin inteqrativ yolla aşılmasında idrak fəaliyyətinin rolu	52
2.2. Texnologiya fənnin tədrisinin praktik həllinin məzmun standartları və idrakla şərtlənməsi	67
2.3. Texnologiya fənninin tədrisində şagirdlərin idrak fəallığının artırılması imkan və yolları	82
2.4. Texnologiya fənninin tədrisi prosesində kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi yolları.....	94
2.5. Pedaqoji eksperimentin təşkili, aparılması və nəticələri	118
NƏTİCƏ	126
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	128

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Dünya təhsil sisteminin modernləşdirilməsi sosial-iqtisadi şəraitlə əlaqədardır. Hazırkı şəraitdə təhsilin texnoloji inkişafı ilə bağlı çox mühüm işlər həyata keçirilir. Qarşıda duran vəzifələr inamla irəliləyən ölkəmizin Əsas Qanununun - Konstitusiyasının tələblərindən irəli gəlir. İnformasiya cəmiyyətində səmərəli fəaliyyət göstərmək üçün tədrisdə idrak fəaliyyətində daha hazırlıqlı, müstəqil düşünmək qabiliyyətinə kreativlik nümayiş etdirmək bacarığına malik öyrənənlərə tələbat artır. Beləliklə, ibtidai təhsil müəssisələrində şagirdlərin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi özünün aktuallığı ilə diqqət mərkəzinə gəlir.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 19-cu maddəsinin on üçüncü bəndində ümumi təhsilin məqsədi öz ifadəsini tapmışdır. Göstərilir ki, məqsəd şagirdlərdə yazı, nitq, ünsiyyət vərdişlərinin, sağlamlığın möhkəmləndirilməsini, məktəblilərdə dövlət və dövlətçiliyə, xalqımızın milli və ümumbəşəri dəyərlərə hörmət hisslərinin aşılmasını, idrak fəallığının və məntiqi təfəkkürünün inkişaf etdirilməsini, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından faydalanmaq, həyat yolunu və fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, *peşə* seçiminə və əmək fəaliyyətinə hazırlığını və s. təmin etməkdir.

Göründüyü kimi, ümumi təhsilin qarşısında duran məqsəddə şagirdlərin, o cümlədən kiçik yaşlı məktəblilərin idrak fəallığının və məntiqi təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi məsələsi də öncül yer tutmuşdur. Bundan başqa, eyni zamanda peşə seçiminə və əmək fəaliyyətinə hazırlıq da diqqət mərkəzində dayanmışdır. Həmin məsələlər texnologiya fənninin qarşısında dayanan əsas vəzifələrdən biridir.

Təhsilənlərdə idrak fəallığının formalaşdırılması kimi mühüm məsələyə məktəbəqədər yaşlardan başlamaq lazımdır. Daha sonra bu sahədə işlər ibtidai siniflərdə davam etdirilməlidir.

Texnologiya fənni təhsilənlərdə idrakın inkişafına yönələn sadə layihələrin tərtibi, tərtibat, modelləşdirmə işləri, dizayn, canlı təbiətdə bitkilərə qulluq etməyi bacarmaq, müqayisə və çeşidləmək, ilkin emal, özünəqulluq və birgə fəaliyyət

vərdisləri, ölçmək, simmetriya, mütənasiblik və digər həndəsi anlayışlar formalaşdırılır, nəticədə konstruksiya və yaradıcılıq işlərinin həyata keçirilməsi sahəsində bacarıqların inkişafına nail olunur.

Texnologiya fənninin tədrisi zamanı şagirdlərin emal texnologiyalarından həyatda sərbəst istifadə etmək üçün, onların yaradıcılıq qalibiyyətinin formalaşmasına, texniki sahələr üzrə zəruri bilik və bacarıqlara yiyələnmələrinə şərait yaradır. Eyni zamanda fənnin materialları ilə tanışlıq şagirdlərin xarakterinin formalaşmasına, onların mənəvi, intellektual inkişafına, dövrümüzə uyğun texnoloji bacarıq əldə etməklə sosial-iqtisadi vəziyyətə uyğunlaşmaları üçün kömək göstərir.

Hazırkı müasir dövrdə texnoloji mədəniyyətin aşılınması şagirdlərə böyük əhəmiyyət daşıyır. Resursların və informasiyalardan cəmiyyət üzvlərini mənafələrinə istiqamətlənməsi vacib sayılır. Belə bir vaxtda şagirdlərin texnoloji biliklərə və zəruri bacarıqlara sahib olmaları, öz fəaliyyətləri üçün lazimi bilik və bacarıqlardan məqsədə uyğun faydalanmaları lazımdır.

Texnologiyanın tədrisi, hər şeydən əvvəl haqqında danışılan zəruriyyətlə bağlıdır. Texnologiyalar getdikcə yenilənir, elm və texnika sürətlə inkişaf edir. Bütün bunlar peşə və ixtisaslara tələbatı artırır. Hazırda yalnız bir ixtisas sahibi olmaq hələ kifayət deyil. Hər bir şəxsin müxtəlif istehsal sahələrində fəallıq göstərə bilməsi üçün bu özünün texnoloji bacarıqları sayəsində olmalıdır .

Ümumtəhsil məktəblərində gələcəyin yüksək səviyyəli geniş profilli mütəxəssisinin formalaşdırılmasının təməli aktual problem sayılır.

Dərsdə məktəblilər texniki fəaliyyətlə əlaqədar öz bacarıqlarını müəyyən edir, bəsit texnoloji fəaliyyətləri həyata keçirməyi bacarır və nəticələri qiymətləndirə bilirlər.

Texnologiya fənninin köməyi ilə məktəblilər bu və ya digər sahədə əməyə alışı, onların poltexnik dünya görüşü zənginləşir, şüurlu şəkildə peşə seçirlər. Texnologiya üzrə biliklərə yiyələnməklə şagirdlər kompüterə və texnologiyalara, istehsalatın emal texnologiyalarına bələd olurlar.

Texnologiyanın tədrisi zamanı fənnin qarşısında duran məqsəd şagirdlərin müstəqil həyata yeni sosial-iqtisadi şəraitdə, perspektivli və kütləvi peşələrə, peşə

bilikləri və bacarıqlarına, peşə vərdişlərinə yiyələnirlər. Məqsəd aktiv fəaliyyət və yaradıcı düşüncə əsasında onların müxtəlif şəraitlərdə peşələrə asanlıqla uyğunlaşmalarını təşkil etməkdən ibarətdir.

Milli Kurikulumunun çərçivə sənədi əsasında orta məktəblərdə texnologiya fənninin bəzi vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir.

Şagirdlərdə idrakın (dərkətmənin) inkişafı onlarda öyrənməyə maraq və həvəs formalaşdırır. İdrak fəaliyyətində ardıcılıq, sistemlilik, əlaqəlilik, həyat şəraitinə uyğunluq və həyatda tətbiq etmə mühüm tələb kimi həmişə gözlənilməlidir. Texnologiya fənninin tədrisində verilən tapşırıqların həlli zamanı öyrənenlərdə induksiya və deduksiya, konkretləşdirmə və ümumiləşdirmə, təsnifetmə və sistemləşdirmə, təhlil və tərkib, mücərrədləşdirmə və analogiya kimi mühakimə qabiliyyətləri inkişaf edir.

Güclü və dinamik inkişaf edən Azərbaycana yüksək intellektli kadrlar lazımdır. Ölkəmizdə hazırda insan kapitalının inkişafı üçün bir sıra tədbirlər görülür. Fikrimizcə, bunun üçün ən vacib olan ibtidai siniflərdən başlayaraq şagirdlərdə texnoloji bacarıqların formalaşdırılması, idrak fəallığının yüksəldilməsinə nail olmaq və uşaqların istedadını inkişaf etdirməkdir. Psixoloq və pedaqoqların, dünyanın təhsilşünas alimlərinin fikrincə, cəmiyyət üçün çox önəmli olan təhsil onun inkişafının əsasını təşkil edir. Ona görə də insanların şəxsiyyət kimi təşəkkül tapması önəmli bir missiya kimi təhsilin üzərinə böyük vəzifələr qoyur.

Bu gün şəxsiyyət özünün idrak marağı, idraki qabiliyyətləri, məntiqi təfəkkürü, yaradıcı və fiziki imkanları ilə diqqət mərkəzinə gəlir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, cəmiyyətin mədəni səviyyəsinin, intellektual potensialının inkişafı üçün idrak fəallığının, təfəkkürün, həmçinin təxəyyülün formalaşması başlıca yer tutur .

Araşdırmalardan görünür ki, idrak fəaliyyəti barədə Y.A. Komenski, J.J. Russo, V.Q. Belinski, N.Q. Çernişevski, N.A. Dobrolyubov kimi mütəfəkkirlər önəmli fikirlər söyləmişlər.

Ölkəmizdə Ə.S. Bayramov [24], Ə.Ə. Əlizadə [37; 38; 39;], M.Ə. Həməzəyev [50], P.B. Əliyev [35], R.İ. Əliyev [36] və. b. alimlər öz əsərlərində idrak fəaliyyətinin əhəmiyyəti, mahiyyəti və məzmunu məsələlərini açıqlamış,

mülahizələrini daha çox psixoloji yönümdə əsaslandırıbmışlar.

M.Ə. Alışov [19], Z.F. Kazımov [65], L.İ. Mansurova [78; 79; 138], L.A. Məmmədli [86; 87; 88; 89], V. Mahmudov [77], R.Ə. Qəniyeva [74; 75], G. Muradova [96], Ş.O. Ağayev [6; 8] və b. problemin pedaqoji məsələlərini əhatə etmişlər.

N.L.Axundov, H.H.Əhmədov, S.Yəhyayeva, X. Səlimova, S.Nuru və b. uzun illərdir tədqiqatlarını respublikamızda ümumtəhsil məktəblərində texnologiya dərslərinin tərtibi və təkmilləşdirməsi məsələlərinə həsr etmişlər.

Bəzən respublikanın bir sıra ümumtəhsil məktəblərdə ibtidai sinif müəllimləri texnologiyaya ikinci dərəcəli fənn kimi yanaşırlar. Bu fənn üçün ayrılmış saatlarda Azərbaycan dili, yaxud riyaziyyat dərsləri keçirlər. Bu, çox pis haldır.

Ona görə də şagirdlərdə texnologiyaya maraq lazımınca formalaşmır. Nəticədə məktəblilərdə texnologiya üzrə yaradıcılıq qabiliyyət və bacarıqları üzə çıxmır.

Qarşımızda duran mühüm vəzifələrdən biri texnologiya fənninin imkanlarından faydalanaraq, şagirdlərin idrak fəallığına nail olmaqdır. Heç də təsadüfi deyildir ki, ibtidai siniflərdə texnologiya fənninin interaktiv və integrativ yollarla tədrisi zamanı təhsilalanlarda idrak fəallığının yüksəldilməsinin çox mühüm əhəmiyyəti vardır.

Gözlənilən nailiyyətlərə daxildir: idraki fəallığın və özünəinam hissənin inkişafı; şagirdlərdə yaradıcı maraq və meyllərin, qabiliyyət və bacarıqlarının aşkara çıxarılması; öyrənənlərin təlimə tələbatlarının artması; sərbəst peşə seçimi.

Tədqiqatın aktuallığı nəzərə alınaraq dissertasiya mövzusu “İbtidai siniflərdə texnologiya fənninin tədrisində şagirdlərdə idrak fəallığının yüksəldilməsinin imkan və yolları” kimi müəyyənləşdirildi.

Tədqiqatın obyektini ibtidai siniflərdə texnologiya fənninin tədrisində şagirdlərin idrak fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi prosesidir.

Tədqiqatın predmetini texnologiya dərslərində kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının yüksəldilməsinin imkan və yolları təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi ibtidai siniflərdə texnologiya fənninin tədrisində şagirdlərin idrak fəallığının inkişafının pedaqoji və psixoloji əsaslarının, imkan və yollarının nəzəri cəhətdən əsaslandırılmasından və səmərəliliyinin eksperiment

vasitəsi ilə yoxlanılmasından ibarətdir.

Tədqiqatın qarşısında aşağıdakı vəzifələr dayanmışdır:

1. Şəxsiyyətin idrak fəallığını pedaqoji-psixoloji problem kimi nəzərdən keçirmək. Başqa sözlə:

1.1. Kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılmasının pedaqoji əsaslarına;

1.2. Kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılmasının psixoloji əsaslarına münasibət bildirmək

2. Tədqiq olunan problem baxımından mövcud ədəbiyyatı öyrənib təhlil etmək.

3. Tədqiq olunan problem baxımından məktəbdə ibtidan siniflərdə mövcud vəziyyəti öyrənib təhlil etmək.

4. Kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılması üzrə işin praktik məsələlərinə aydınlıq gətirmək.

5. İbtidai siniflərdə texnologiya fənninin tədrisi zamanı şagirdlərin idrak fəallığının artırılmasının optimal yollarını müəyyənləşdirmək.

6. Pedaqoji eksperimentin təşkili, aparılması və nəticələri barədə təsəvvür yaratmaq.

Tədqiqatın metodları. Araşdırmalar zamanı nəzəri təhlil, müşahidə, anketləşdirmə, müsahibə, testləşdirmə, təhlil-tərkib, induksiya-deduksiya, eksperiment kimi tədqiqat metodlarından istifadə olunmuşdur.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

1. I-IV siniflərdə kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi mexanizmi.

2. Bir subyekt kimi kiçikyaşlı məktəblinin inkişafının səviyyəsi tədris prosesində onun mövqeyindən, onun idrak fəaliyyətinin pedaqoji baxımdan necə idarə olunmasından asılıdır və reproduktiv (aşağı səviyyəli fəallıq), emosional-situativ, fəal-icraçı, yaradıcı kimi müəyyən oluna bilər.

3. Problemin nəzəri və praktik məsələlərinə dərinlən bələd olmaq ibtidai siniflərdə texnologiya fənninin tədrisi keyfiyyətini yüksəldir, eyni zamanda kiçik yaşlı məktəblilərin idrak fəallığını təmin edir.

4. Ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərində texnologiya fənninin tədrisi prosesində şagirdlərin idrak fəallığının artırılması müəllimin peşəkarlıq səviyyəsindən, pedaqoji ustalığından, nəzəri və metodik hazırlığından xeyli dərəcədə asılıdır.

5. Problemin pedaqoji və psixoloji əsaslarına yaxşı bələd olmaq texnologiya dərslərində kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının inkişafına böyük kömək göstərir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Texnologiya fənninin tədrisi zamanı kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak fəallığının yüksəldilməsinin imkanları və səmərəli yolları müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqatdan alınan nəticələr idrak fəallığı anlayışının mahiyyəti barədə elmi təsəvvürü zənginləşdirir; I-IV siniflərin texnologiya dərslərində şagirdlərin idrak fəallığının məzmununu və onun formalaşdırılmasının yollarını açır, təlim prosesinin təşkilinə yeni yanaşmaları nəzərdə tutur. Əsərdə irəli sürülən fikirlər, elmi müddəalar pedaqogika nəzəriyyəsini yeni ideyalarla zənginləşdirəcək, texnologiya üzrə məşğələlərdə kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak fəallığının səmərəli şəkildə formalaşdırılması işinin elmi əsaslar üzərində qurulmasına imkan verəcəkdir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatdan alınan nəticələr praktik cəhətdən əhəmiyyətlidir. Dissertasiyanın nəticələrindən ümumtəhsilin müxtəlif pillələrində şagirdlərin texnoloji bacarıqlara yiyələnmələri məqsədilə faydalanmaq mümkündür. Eyni zamanda nəticələr pedaqoqlara, psixoloqlara, təhsil işçilərinə öz fəaliyyətlərini səmərəli qurmaqda kömək göstərəcəkdir.

Tədqiqatın metodoloji əsasını idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi üzrə elmi ideyalar təşkil edir.

Tədqiqatın aprobeiası və tətbiqi. Tədqiqatla bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının müəyyənləşdirdiyi nəşrlərdə və xaricdə çap olunan nüfuzlu jurnallarda məqalələr çap olunmuş, iki monoqrafiya işıq üzü görmüş və problemlə bağlı konfranslarda məruzələr edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Naxçıvan Dövlət Universitetinin Fənlərin tədrisi metodikası və texnologiya müəllimliyi kafedrası.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Əsər “Giriş” hissəsini, 9 paraqraftan ibarət iki fəslə, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısını özündə birləşdirir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Giriş hissəsində işarə sayı 12731, 7 səhifə, I Fəsilə işarə sayı 77202, 42 səhifə, II Fəsilə işarə sayı 112831, 74 səhifə, Nəticə hissəsində işarə sayı 2996, 3 səhifə, İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısında işarə sayı 13 səhifə, dissertasiya işi ümumilikdə 205760 işarədən, 141 səhifədən ibarətdir.

I FƏSİL

ŞƏXSİYYƏTİN İDRAK FƏALLIĞI PEDAQOJİ-PSİXOLOJİ PROBLEM KİMİ

1.1. Kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılmasının pedaqoji əsasları

Problemin pedaqoji əsaslarına münasibət bildirməzdən əvvəl tədqiqatla sırf bağlı olan bəzi əsas anlayışlara münasibət bildirmək tələbatına çevrilir. Əsərdə texnologiya fənninin tədrisi zamanı idrak fəallığının formalaşdırılmasından söz açılır. Odur ki, “idrak” və “fəallıq” anlayışlarının, onlarla son dərəcə bağlı olan bəzi anlayışların mahiyyətini aydınlaşdırmaq istərdik.

“Fəallıq” latın dilində olan *activus* sözüdür, mənası: fəal, işgüzar, işcil, çalışqan, fəaliyyətli deməkdir. Fəallıq hər bir şəxsin bu və ya digər fəaliyyətini (bizim tədqiqatda idrak fəallığını) özündə birləşdirən bir anlayışdır.

Dörd cildlik “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”nin ikinci cildində həm “idrak”, həm də “fəallıq” sözlərinin mənasına münasibət öz ifadəsini tapmışdır. Əvvəlcə gəlin görək, “idrak” dedikdə nə başa düşülməlidir? Diqqət yetirək. Oxuyuruq: “**İdrak** 1. Dərk etmə, bilmə, dərk etmə qabiliyyəti. Dərrakə, fəhm, şüur, anlaq. İdrak etmək dərk etmək, anlamaq [21, s. 504].

2. fəls. Obyektiv aləmin qanunauyğunluqlarının şüurda dərk edilməsi. İdrak nəzəriyyəsi. Dialektik idrak üsulu [21, s. 504].

İdrak sözü ilə sıx əlaqədar olan “idraklı”, “idraklıq”, “idraksız” sözlərinin mahiyyətini də başa düşməyə çalışaq: “**İdraklı** - idrakı olan, dərrakəli, fəhmli, düşüncəli, şüurlu; **idraklıq** - dərrakəlik, fəhmlilik, düşüncəlilik; “**idraksız**” - idrakı olmayan, dərrakəsiz, fəhmsiz, düşüncəsiz, şüursuz” [21, s. 504-505].

İndi isə “fəallıq” və bu sözlə sırf bağlılığı olan “fəal”, “fəaliyyət” sözlərinin mahiyyəti ilə tanış olaq. “**Fəallıq** - işçilik, çalışqanlıq, fəaliyyət, aktivlik, fəallıq göstərmək, fəaliyyət göstərmək; **fəal** - işlək, çalışqan, işcil, fəaliyyətli, daim fəaliyyət

göstərən, çox iş görən, çox işləyən” [21, s. 178]; *fəaliyyət* - 1. Hər hansı sahədə iş, çalışma; fəallıq göstərmə 2. İş, işləmə [21, s. 178]

Prof. M.Ə. Həmzəyev fəallıqdan danışarkən yazırdı: *"Şəxsiyyətin fəallığı onun integral xassəsidir. Bu, həm şəxsiyyətin ideyalılığında, həm əxlaqi saflığında, həm də mənəvi zənginliyində, xüsusilə iradi inkişaf səviyyəsində ifadə olunur. Digər tərəfdən, fəallığın inkişafı şəxsiyyətin əqli və fiziki, əxlaqi və siyasi, estetik və politexnik inkişafı üçün daxili zəmin yaradır. Fəal adam daim məhsuldar olur. Tarixi məhz bu cür adamlar yaradırlar. Ən əhəmiyyətli fəallıq şəxsiyyətin əmək və ictimai fəallığıdır"* [50, s. 49].

Fəallığın bir sıra növləri vardır. Onları qeyd edək: sosial fəallıq, ictimai-siyasi fəallıq, əmək fəallığı, idrak fəallığı və s.

Onların arasında idrak fəallığı özünəməxsus yer tutur. Hər bir şəxs, o cümlədən kiçikyaşlı məktəblilər idrak fəallığına yiyələnmişdirlər.

Mövcud ədəbiyyatda "idrak fəallığı" anlayışına müxtəlif təriflər verilir. Əqli tərbiyə sahəsində bir sıra dəyəri əsərlərin müəllifi N.N. Poddyakovun belə bir fikri önəmlidir ki, vaxtilə əqli tərbiyənin ənənəvi sistemində özünə yer tutduğu kimi uşaqları çoxsaylı biliklərlə yükləmək lazım deyildir, onlara gerçəkliyi dərk etməyin açarını vermək gərəkdir. Təhsilalanlarda, o cümlədən kiçikyaşlı məktəblilərdə idrakı dəyərlər yalnız və yalnız onun idrak fəallığının təsiri altında formalaşır. Bu isə, şagirdin öz tədqiqatı əsasında dünyanı kəşf etməyə müstəqil səyində təzahür edir. İdrak fəallığının inkişafına nail olmaqdan ötrü məzmunlu, maraqlı, motivasiyalı və inkişafetdirici praktik fəaliyyət lazımdır.

Pedaqoji ədəbiyyatda idrak fəallığının aşağıdakı komponentlərinə münasibət bildirilir: emosional, intellektual (əqli) və iradi (Q.İ. Şukina).

İdrak fəallığının göstəriciləri bunlardır: maraq dairəsi (şagirdə yerinə yetirməli olduğu fəaliyyətə müsbət münasibət), təşəbbüskarlıq, müstəqillik, özünü tənzim, nəticələrin miqyası (fəaliyyətin səciyyələndirilməsi), idraki maraq, idarə və məqsədyönlülük (fəaliyyətin hər hansı bir növünün yerinə yetirilməsi zamanı bu keyfiyyətin təzahür etməsi – işi sona çatdırmaq), görüləcək işin faydasını dərk etmək, iradə (məqsədə çatmaqda təkidlilik və dönməzlik), yaradıcılıq və s.

İdrak fəallığının inkişafını motivsiz və idraki maraqsız təsəvvürə gətirmək qeyr-mümkündür. Motiv kiçikyaşlı məktəblini fəaliyyətə təhrik edir, idraki maraq isə onun fəaliyyətə başlaması üçün stimül olur.

Texnologiya fənninin tədrisi zamanı kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığına nail olunmasında müəllimin rolu böyükdür.

Tədqiqatda müasir elmin sosial funksiyasına daxil olan mədəni, məhsuldar və sosial qüvvə olması diqqət mərkəzində saxlanılır. Elmi idrakında ən mühüm formalardan biri problemdir. Problem dedikdə, elmi biliyin forması olan köhnə bilikdən yeni biliyə keçid başa düşülür. Yəni problem həllində düşünməyə yönəlmə köhnə bilik, dərk etmə yeni bilik və onun praktik tətbiqi, idrak prosesi, düşünmə mühüm rola malikdir.

İbtidai siniflərdə texnologiya fənninin məzmun xətti tədris nəticələrinə görə fərqlidir. Başlıca məsələ şagirdlərin həyati bacarıqların üstünlük təşkil etdiyi təhsilə yönəlməlidir. İdrakla səciyyələnən praktik təlim materiallarının - şəkil, sxem, nümunə, icra ardıcılığının təsviri, əl hərəkətləri, rənglər özünəməxsus yer tutur. Şagird bir çox xüsusiyyətlərə maraq göstərməklə düşünmək, anlamaq və texnoloji əməliyyatlar aparmaqla idrak fəaliyyətinə yönəldilməlidir.

Qərb sivilizasiyasının mühüm sahələrindən biri insanın əməli fəaliyyətinin elimlə şərtlənməsidir. Təcrübə göstərir ki, uşaq kiçik yaşlarından fəaliyyətə başlayarkən get-gedə cəmiyyət üzvü olur və şəxsiyyət kimi təşəkkül tapır. Həmin dəyişiklik uşağın maddi fəaliyyətində özünü göstərdiyi üçün qazandığı biliklərin xarakterində və müqayisəsində də özünü göstərir. Uşaqların idrak fəaliyyəti dairəsi genişləndikcə, biliklərin həcmi artır. İdrak fəaliyyəti zamanı yeni biliklərin qazanılması onların öz tələbatını yerinə yetirmək üçün xarici aləmə daha fəal bağlı olmasına imkan verir. Təhlillər göstərir ki, insanın gerçəkliyə şüurlu münasibəti bilik şəklində almazdan və dilə gətirilməzdən öncə əl vasitəsilə nümayiş olunur. Bu, şüurluluğun birinci təzahür vasitələri kimi diqqət mərkəzində dayanır.

Nitqin formaya düşməsi əlin formalaşmasından xeyli sonra olur. Bu, bir həqiqətdir ki, əmək əl sayəsində mümkündür. Əl lamisə (toxunma) duyğusunun daşıyıcısıdır, əsas səciyyəsi insanın maddi fəaliyyətində tutduğu yerlə əlaqədardır.

İdrak prosesinə çıxarılan ilkin əməliyyat praktikadır. Ən ibtidai forması praktikada fəaliyyət adlanır. Əl hiss orqanı olaraq təşəkküldən qabaq, bir fəaliyyət orqanı kimi funksiya daşımışdır. Lakin praktika nəticəsində hər bir uşağın əməli fəaliyyəti prosesində hiss orqanları inkişaf edir. Fəaliyyətlə yanaşı texnoloji proses zamanı uşaq ondan prinsipal sürətdə fərqli olan yeni mahiyyətli dəyişiklikləri seyr etməyə başlayır. Məhz buna görə də idrak maddi fəaliyyət və seyrdən qidalanır. Həmin cəhət əmək bölgüsündən ötrü əqli əməklə fiziki əməyi şərtləndirir.

İnsan yarandığı gündən onun iki növ biliyi olmuşdur: koqnitiv və əməli. Koqnitiv biliklərin əsasında canlı seyr dayanır. Maddi fəaliyyət əməli biliklərə əsaslanır. Burada praktika başlıca rol oynayır. Zehni biliklər insanın “niyə?, hansı səbəbdən?” suallarına cavab verir. Bu, koqnitivlikdir. Məqsədə uyğun dəyişdiricilik fəaliyyətə xidmət edən əməli biliklər “necə?”, “hansı?” suallarına cavab verir. Elmi biliklərin köməyi ilə ilkin koqnitiv biliklərlə müqayisədə təcrübi biliklər nisbi müstəqilliyini daim hişf etməklə müasir texnoloji biliklərə əsasən formalaşır. Məhz buna görə indiki dövrdə elm ilə texnologiya arasındakı münasibətin mənşəyi haqqında real fikir söyləmək olar. Biz bunu koqnitiv və təcrübi biliklərin dialektikasında (vəhdətində) axtarmalıyıq [6, s. 31].

C. Bernol ovçuluqdan əkinçiliyə, prosesini təhlil edərkən nəticə çıxarır ki, əmək əkinçiliyə keçid sayəsində mümkün olmuşdur. V.M. Mejuyn yazır: *“Mədəniyyət, ilk öncə tarix meydana gəlmiş, təbiətə insani münasibətdir.”* [8, s. 31] Bu qeyd olunan fikirlər koqnitiv və əməli biliklərin tarixən mövcudluğuna yəqinlik yaradır. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, tarixən təlimdən əvvəl yaranmış sivilisasiyanın bünövrəsi təbii ki, texnika ilə qoyulmuşdur. Texnika insanla təbiət arasında qarşılıqlı münasibəti (məsələn, mikroskop, gözlük, teleskop, rentgen və s.) vasitələndirməklə bərabər, nitqlə birlikdə eyni zamanda biliklərin maddiləşməsi və ötürülməsinə kömək göstərmişdir. Müşahidələrdən görünür ki, biliklər əksər hallarda sözlə ifadə edilməkdən çox əməli formada göstərilmişdir. Yəni hər hansı prosesdə anlayışlar lazım olan səviyyədə təkmilləşmədiyindən praktik biliklər isə fəaliyyətdən tam ayrılmadığından bu vaxt qazanılan biliyin digərlərinə əyani olaraq çatdırılması sözlə ifadədən daha sadə və asan olmuşdur.

Kiçikyaşlı məktəblinin fəallaşmasından ötrü hər şeydən əvvəl onun bir şəxsiyyət kimi təlimin mərkəzi obyektini kimi özünü göstərməsi mühümdür. Təlim şagirdin istək, maraq, arzu və tələbatlarına, biliyinin səviyyəsinə, imkanlarına, həm də istiqamətlənməlidir. Müəllim məktəbliyə bir şəxs və şəxsiyyət kimi baxmalı, bu insanın fərdi xüsusiyyətləri hesaba alınmalı və ona hörmətli münasibət göstərməlidir.

Texnologiya fənninin tədrisi prosesində kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak fəallığının formalaşdırılması üçün aşağıda adları çəkilən pedaqoji prinsiplərdən faydalanmaq məqsədəuyğundur:

Fəal idrak prinsipi. Texnologiya fənninin tədris ilə bağlı işlər elə qurulmalıdır ki, idrak fəallığı kiçikyaşlı məktəblilərin təlim fəaliyyətinin səmərəliliyinə şərait yaratsın, onda yeni-yeni bilik və məlumatlar qazanmaq tələbatları meydana gətirsin. İdrak fəallığı, hər şeydən əvvəl təfəkkürün fəallaşdırılmasını zərurətə çevirir. Odur ki, ilk dərslərdə idrak fəallığını inkişaf etdirən problemlə situasiyalara geniş yer verilməlidir. Məktəbdə həmin bu problemin həlli tələbatının meydana gəlməsi nəticəsində bütün idrak proseslərinin fəallığı da artır.

İnkişafedici təlim prinsipi. L.S. Vıqotskinin haqlı olaraq yazdığına görə, təlim inkişafı qabaqlamalıdır. Təlim uşağın yaxın inkişaf zonasına istiqamət almalıdır. Şagirdin potensial imkanlarını aktuallaşdırmaqdan ötrü xüsusi təlim şəraitinin meydana gətirilməsinə ehtiyac vardır. Ona görə məktəblilərə imkanlarına uyğun gələn, fəqət nisbətən mürəkkəb tapşırıqlar verilməlidir. Təlim məktəblinin müstəqil fəaliyyəti, yaxud böyüklər vasitəsilə bilik və bacarıqlara yiyələnmək üzrə meydana gətirilən potensial imkanlarının gerçəkləşdirilməsinə istiqamətlənməlidir.

“Qabaqlayıcı təlim” prinsipi. Hazırda sürətli dəyişikliklər şəraitində təlimin qarşısına bir sıra mühüm vəzifə qoyulur. Şagirdlərin həyata hazırlanması həmin vəzifələr sırasında özünəməxsus yer tutur. Təhsil müəssisəsi məktəbliyə bilik, bacarıq və vərdisləri aşılamaqla öz fəaliyyətini məhdudlaşdırmamalıdır. Həm də şagirdlərdə idraki fəallığı, axtarmaq, öyrənmək meylini, informasiyanı müstəqil əldə etməyi, başqa keyfiyyətləri formalaşdırmalıdır.

Təlim-tərbiyə sisteminin çevikliyi prinsipi. Bu prinsip, hər şeydən əvvəl

pedaqoji prosesin real şəraitə uyğunlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Dissertasiyada nəzərdən keçirilən problemin səmərəliliyinə nail olmaq üçün tədris planları və proqramlarında yeniləşmələr aparmalı, məzmununa, təlim-tərbiyə prosesinin təşkilinə, pedaqoji texnologiyaların düzgün seçilməsinə diqqət yetirilməlidir. Haqqında danışılan prinsip əsasən təlimin diferensiaslaşmasına, məktəbli tərəfindən bu və ya digər məlumatın toplanmasına, eyni zamanda qavranılmasına geniş yer verir. Müəllim hər bir məktəbliyə diqqət və qayğı ilə fərdi yanaşmağa, dərstdə müxtəlif bilik mənbələrindən bəhrələnməyə kömək göstərməlidir. Pedaqoji səriştəlilik biliklərin yaradıcı və tətbiqi şəkil almasında öz ifadəsini tapır, məktəblilər təlim məqsədlərini irəli sürməkdə özləri maraqlı olurlar.

Əməkdaşlıq prinsipi. “Müəllim-məktəbli” əməkdaşlığı sisteminə tərəflər müstəqil şəkildə qoşulmalıdırlar. Qarşılıqlı münasibətlə təlim prosesinin səmərəliliyini təmin edir. Məktəbli pedaqoji prosesin bərabərhüquqlu üzvü kimi tanınırsa, ixtilafli vəziyyətlər üçün səbəb meydana çıxmır. Kiçikyaşlı məktəblilərin özlərinə inamı artır, o öz fikirlərini çatdırmağa bilir, öz imkan və qabiliyyətlərini, istedadlarını nümayiş etdirən əməkdaşlıq prinsipinin tələbi belədir ki, müəllim məktəblinin qiymətləndirilməsində dəstəkləyici qiymətlərdən faydalanır. Müəllim-şagird münasibətlərinin düzgün qurulması, pedaqoji əməkdaşlığı, təlim mühitini məktəblilərdən ötrü əlverişli edir.

Eksperimentə cəlb edilmiş siniflərdə təlim prosesində, texnologiya fənninin tədrisi zamanı yeni təlim texnologiyalarının tətbiqinə ciddi yanaşılırdı. Təhsilin keyfiyyəti diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Texnologiya üzrə məşğələlərin səmərəli təşkili təlimin keyfiyyətini artırır. Təcrübəli texnologiya müəllimi şagirdlərin hər birinin imkanlarına bələddir, onlardan mümkün qədər çox faydalanmalıdır. Texnologiya dərsi nəinki müəllimin, eyni zamanda şagirdin yaradıcılığı üçün əlverişli şərait yarada bilər.

Düzgün planlaşdırılma texnologiya dərsinin səmərəliliyinin mühüm şərtlərindəndir. Dərsin bütün mərhələləri düzgün planlaşdırılmalıdır. Planlaşdırmaya dərsin məqsədlərinin müəyyənləşməsindən başlamaq lazımdır. Bu məqsədlər müxtəlif ola bilər. Diqqət yetirmək müəllim fəaliyyətinin xarakterinə görə öyrədici,

inkişafedici, tərbiyəedici; idrak sahəsində qazanılmış göstəricilərinin səviyyəsinə görə; idrak prosesinin səviyyəsi baxımından hafizə və təfəkkürün növlərinə görə (məntiqi, tənqidedici, yaradıcı).

Bəzi texnologiya müəllimləri bəzən öncədən dərslərin məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsini diqqət mərkəzində saxlamırlar. Bir sıra hallarda dərslərin məqsədi olaraq tək-cə öyrədici məqsədlərə əsaslanırlar. İnkışafedici və tərbiyələndirici məqsədlər unudulur və müəllim fəaliyyətini lazımı məcraya yönəltmir. Müəllim texnologiya fənninin məqsədlərini müəyyənləşdirərkən bir sıra cəhətlərə fikir verilməlidir: təlim materiallarının xüsusiyyətini; dərslərin konkret mövzular üzrə dərslərin silsiləsindəki yeri və şagirdlərin hazırlıq dərəcəsini.

Planlaşdırma aparılarkən texnologiya müəllimi dörd başlıca sualla cavab verməlidir: Öyrədilən nədir? Öyrədilməsi necədir? Hansı şəraitdə öyrədilir? Nəticələr hansı şəkildə qiymətləndiriləcək? Həmin suallara cavab olaraq pedaqoji prosesin quruluşu bəzi tərkib elementlərindən ibarət bir sistem olaraq göstərilir: tədris təlimin məzmunu (nə öyrədilməli?); təlim metodları (necə öyrədilməli?); pedaqoji prosesin təşkili (hansı şəraitdə?); şagirdlərin uğurlarına qiymət verilməsi (nəticələri necə qiymətləndirilə bilər?).

Komponentlər arasında əlaqə, yaradıcı vasitələr təlim prosesinin iki başlıca istiqamətini diqqətə çatdırır:

1. Məktəblilərin hafizə, təfəkkür, təxəyyül diqqət proseslərinin və eyni zamanda müvafiq biliklərin, bacarıqların, vərdislərinin inkışafı.
2. Məktəbli şəxsiyyətinin inkışafı, başqa sözlə onun sosial-psixoloji, emosional-iradi inkışafı.

Göstərilən iki amil texnologiya dərslərinin uğurunun başlıca meyarı kimi qəbul edilməli, bu prosesin olmasının istiqamətini göstərməlidir. İnteraktiv dərslərin planlaşdırılması məzmun xəttinin başlıca standartının, eyni zamanda alt standartların düzgün müəyyənləşdirilməsi az əhəmiyyət daşıyır. Planlaşdırmada dərslərin hansı növə aid olduğuna da aydınlıq gətirilməlidir. Mövcud ədəbiyyatda Fəal (interaktiv) dərslərin iki əsas növünə münasibət bildirilir: induktiv və deduktiv tədqiqat.

İnduktiv tədqiqat xüsusi biliklərdən ümumi biliklərə istiqamət alır, deduktiv

tədqiqat isə əksinə, induktiv tədqiqatdan əsasən yeni mövzunun tədrisi vaxtı faydalanır.

Deduktiv tədqiqatdan əsasən mövzunun təkrarı və möhkəmləndirilməsi məqsəd ilə faydalanılır. Müəllim təlimin vəzifələrini, dərsin tipini müəyyən edəndən sonra fəal təlimin strukturuna əsasən dərsi mərhələlər üzrə planlaşdırır.

Araşdırmalardan görünür ki, birinci sınıfdə oxuyan şagirdin ilkin əmək hazırlığının məzmunu əvvəlcədən formalaşmalı, məqsədyönlü, mütəşəkkil, planlı təşkili proqramın tələblərinə uyğun qurulmalıdır. Buna baxmayaraq, məktəbə hazırlıqla əlaqədar uşaqlar bağça təlimi keçməli olurlar. Ayrı-ayrı fənlərlə yanaşı texnologiya fənninin tədrisinə hazırlığın formalaşmasında geniş təlim işi aparılmalıdır. Təhsilənləri texnoloji fəaliyyəti prosesində həmişə düşündürmək lazımdır. Nəticənin əldə edilməsi şagirdlərdə əməyə maraqlı tərbiyələndirməyə kömək göstərən pedaqoji amildir. Nəticə həmişə məqsədin əldə edilməsi üçün lazım olan bütün səylərin sərf edilməsini ortaya qoyur. Bu zaman idrak fəallığının nəticəsi kimi uşaq şəxsiyyətinin inadçılıq, hazırcavablıq, ixtiraçılıq, ardıcıl hərəkət etmə qabiliyyəti və s. fərdi keyfiyyətləri inkişaf etdiyi müşahidə olunur.

Yuxarıda dediklərimizi ümumiləşdirməli olsaq, belə qənaətə gələ bilərik ki, ümumtəhsil məktəbləri müəllimlərinin, o cümlədən texnologiya məşğələlərini aparən pedaqoji peşə sahiblərinin kiçik yaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılması üzrə işin pedaqoji əsaslarını bilmələri vacibdir.

1.2. Kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılmasının psixoloji əsasları

Psixoloji nöqtəyi-nəzərdən kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak fəallığının inkişafına müəyyən şərtlər daxilində nail olmaq mümkündür. İlk növbədə idrak fəallığının formalaşdırıldığı mühitdə, bizim tədqiqatda texnologiya dərslərində xoş emosional mühit yaradılmalıdır. Bu, müəllim-şagird münasibətlərinin, təhsilənlərin və təhsilverənlərin münasibətlərinin yaxşılaşdırılmasına, təkmilləşdirilməsinə öz köməyini göstərir,

əlverişli qarşılı münasibətlər şəraitində şagird öz söylərini səfərbər edir, yaxşı oxumağa, yaxşı davranmağa çalışır. Xoş ovqatlı olur. Belə şəraitdə dərkətmə (idrak prosesi) biliklərə yiyələnmə vasitəsinə çevrilir.

Təlim prosesində, o cümlədən texnologiya üzrə məşğələlərdə elə şərait yaradılmalıdır ki, şagird nəinki məzmunu yadda saxlasın, eyni zamanda həm də o, fəaliyyət üsulunu görə bilsin. Müəllimin səyi nəticəsində buna nail olunur ki, kiçikyaşlı məktəbli bilik almaq imkanı ilə yanaşı bilik və məlumatları özü toplamağı, əldə etməyi bacarsın. Bu zaman sinif müəllimi şagirddən ötrü sadəcə müəllim deyil, onun imkanlarının təhrikedicisi kimi çıxış edir.

Yuxarıda deyilənləri birinci psixoloji şərt kimi qəbul edək.

İkinci psixoloji şərt – kiçikyaşlı məktəblinin marağına səbəb olacaq inkişafətdirici texnologiyalardan, metod və priyomlardan, vasitələrindən faydalanmaqdır. İdrak fəallığının və idrak marağının inkişaf etdirilməsinin səmərəli yolları da diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Şəxsi təcrübəsi şagirddən ötrü ətraf aləmin dərk olunmasının ən mühüm yoludur.

Kiçik yaşlı məktəblilərdə idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı bacarıqlara yiyələnmə vacibdir:

- problemi görə bilmək bacarığı;
- fərziyyə irəli sürmək bacarığı;
- təsnifat apara bilmək bacarığı;
- sual verə bilmək bacarığı;
- müşahidə etmə bacarığı;
- ayrı-ayrı anlayışlara tərif vermək bacarığı;
- öz fikir və mülahizələrini sübut və müdafiə etmək bacarığı;
- ümumiləşdirmə apara və nəticəyə gələ bilmək bacarığı.

Psixoloji ədəbiyyatda, “Psixologiya” dərsliklərində duyğular, qavrayış, diqqət, hafizə, təfəkkür, nitq, təxəyyül – idrak prosesləri kimi təqdim olunur. Təbii ki, kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığından danışarkən haqqında söz açılan idrak prosesləri diqqət mərkəzindən kənar qala bilməz. Bu, bir həqiqətdir ki, gerçəkliklə əlaqədar olan bilik və məlumatlarımız öz mənbəyini duyğulardan götürür. Duyğu -

maddi aləmin analizatora birbaşa öz təsirini göstərən cisim və hadisələrin bu və ya digər xassələrinin inikasını özündə birləşdirən psixi prosesdir. Analizator sıx vəhdətdə olan üç hissədən – hiss üzvündən, mərkəzəqaçan sinirlərdən, eyni zamanda baş beyin qabığının analizator nüvəsindən təşkil olunur.

Təlim prosesində, o cümlədən texnologiya dərslərində duyğular önəmli rol oynayır. Belə ki, texnologiya üzrə məşğələlərdə kiçikyaşlı məktəblilərin əmək üzrə bilik, bacarıq və vərdişlərinə yiyələnmələrində toxunma, görmə, hərəkət və lamisə duyğuları müstəsna dərəcədə böyük əhəmiyyət daşıyır. Bütün bunlarla yanaşı, duyğular ətraf aləmə bələd olmağa, ondan baş çıxarmağa və ona bələdləşməyə kömək göstərir. Duyğuların növləri bunlardır: görmə duyğuları, iy və dad duyğuları, eşitmə duyğuları, dəri duyğuları, xarici duyğulara aid olan ehtizaz duyğuları, hərəkət duyğuları, daxili duyğulara aid olan müvazinət duyğuları, üzvi duyğular.

Duyğuların inkişafda olması önəmlidir. Bu inkişaf şəxsiyyətin, o cümlədən şagirdin məşğul olduğu fəaliyyətdən (məsələn, texnoloji işlərdən), fəaliyyət zamanı onunçun yaradılmış şəraitdən çox asılıdır.

Kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılmasının psixoloji əsaslarından söz gedərkən qavrayışa münasibətin bildirilməsi də tələbata çevrilir. Bu idrak prosesi, psixi proses maddi aləmin cisim və hadisələrinə dair əyani, konkret və bilavasitə bilikləri özündə birləşdirir, hazırda analizatora öz təsirini göstərən cisim və hadisələrin inikasını nəzərdə tutur. Qavrayış baş beyin qabığının təhlil-tərkib fəaliyyətinə əsasən yaranır, hissi idrakın daha yüksək və mürəkkəb mərhələsi sayılır.

Uşaq məktəbdə təlimə başladıqdan sonra onun qavrayışı günü-gündən təkmilləşir, yeni məzmun alır. Kiçikyaşlı məktəblinin qavrayışının təşəkkül tapıb formalaşmasında müəllimin rolu böyükdür. Təlim prosesində, məsələn texnologiya dərslərində tətbiq edilən əyani vasitələr, o cümlədən texnoloji avadanlıqlar, məmulatlar, şəkillər, modellər, sxemlər, təbii cisimlər qavrayışın zənginləşməsinə, məzmunca dolğunlaşmasına və eyni zamanda dəqiqləşməsinə şərait yaradır.

Diqqət də idrak fəallığının formalaşdırılmasının psixoloji əsaslarında özünəməxsus yer tutur. Diqqət – psixi fəaliyyətin, bu və ya digər cisim və hadisəyə istiqamətlənməsi və onun üzərində cəmlənməsidir. Deməli, haqqında danışılan cisim

və hadisə diqqət obyektı olur, digər obyektlərdən fərqlənir, eyni zamanda daha asanlıqla dərk edilir.

K.D. Uşinski təlim prosesində uşaqların diqqətli olmasına xüsusi önəm verirdi. Bu xüsusda oxuyuruq: *“Diqqət ruhumuzun elə yeganə qapısıdır ki, şüurumuzdakı hər şey buradan keçir; təlimin heç bir kəlməsi bu qapıdan keçmədən uşağın ruhuna daxil ola bilməz. Uşağı bu qapını açıq saxlamağa alışdırmaq birinci dərəcəli əhəmiyyətli bir işdir, təlimin bütün müvəffəqiyyəti buna nail olmaq üzərində qurulur”* [111, s. 183-184].

Göründüyü kimi, böyük pedaqoq diqqətin rolunu son dərəcə yüksək qiymətləndirmişdir. Onun sözlərində dərin həqiqət vardır.

Şagirdin, o cümlədən kiçikyaşlı məktəblinin bu və ya digər fəaliyyətində, işində diqqət mühüm rol oynayır. Şagird diqqətli olduqda texnologiya fənni üzrə müəllimdən aldığı tapşırığı, əməklə bağlı hər hansı işi müvəffəqiyyətlə yerinə yetirir. Diqqətsiz olduqda isə, əmək tapşırığının öhdəsindən gələ bilmir, yaxud onu keyfiyyətsiz yerinə yetirir.

Uşaq məktəbdə təhsilə başladıqdan sonra onda ixtiyari diqqət (psixi fəaliyyətin, şagirdin qarşısına qoyulan məqsədə əsasən diqqətin bu və ya digər obyekt üzərinə istiqamətlənməsi və onun üzərində cəmləşməsi) sürətlə inkişaf edir. Kiçikyaşlı məktəbli öz diqqətini idarə edir, arzuladığı obyektə yönəldə bilir.

I-IV sinif şagirdlərində idrak fəallığının inkişaf etdirilməsinin psixoloji əsasları sırasında hafizə də özünəməxsus rol oynayır. K.D. Uşinskinin qənaəti belə idi ki, hafizə təfəkkürə istinad etməli, həm də təfəkkürün inkişafı qayğısına qalmalıdır. Böyük pedaqoq şəxsiyyətin hafizəsi ilə rəftar etməyi bacarmayan pedaqoji peşə sahiblərini kəskin tənqid edirdi.

Hafizə dedikdə nə başa düşülməlidir? Şagirdin vaxtilə yiyələnmiş olduqları biliklərin, keçmiş təcrübəsinin beyində mühafizə olunması nəticəsində sonralar, lazım gəldikdə onların yada salınması kimi mürəkkəb psixi fəaliyyətə biz hafizə deyirik.

Təbii ki, çox mühüm idrak prosesi, psixi proses ola təfəkkürə münasibət bildirilməlidir. Cisim və hadisələrin məğzininin, onlar arasındakı əlaqə və asılılıqlarının ümumiləşdirilmiş və vasitəli inikasını özündə birləşdirən idrak prosesi təfəkkür adlanır. Hər bir şəxs təfəkkürün köməyi ilə gerçəkliyi aydın və tam şəkildə

qəbul edir. Təfəkkür sayəsində bilavasitə qavranılmayan əşya, cisim və hadisələr də aydınlaşır, başa düşülür.

Şəxsiyyətin təfəkkürü məktəb dövründə xüsusilə inkişaf edir. Bu sürətli inkişaf yeni fəaliyyət növü – təlim prosesi ilə bağlıdır. Təlim əməyi, kiçikyaşlı məktəblilərlə məqsədyönlü, sistemli təşkil olunan tərbiyə işləri təfəkkürün daha da inkişaf etdirilməsinə imkan verir. Müxtəlif fənlər üzrə dərslərdə, o cümlədən texnologiya üzrə məşğələlərdə təfəkkürün formaları, daha çox müxtəlif məfhumlar təşəkkül tapır. İbtidai sinif şagirdləri bir çox elmi məfhumları mənimsəyirlər. Həmin məfhumların məzmunu zənginləşir, cisim və hadisələrin ümumi və mühüm cəhətləri özünün daha dəqiq ifadəsini tapır, eyni zamanda ağıl keyfiyyətləri inkişaf edir.

Təlim prosesində kiçikyaşlı məktəblilərlə aparılmış məqsədyönlü və sistemli işlər nəticəsində hökmün bu və ya digər növlərindən (mümkünlük, gerçəklik, zərurət) faydalana bilir, onlarda istidlənin formaları (induksiya, deduksiya, təşbih) inkişafda olur.

Texnologiya dərslərində kiçikyaşlı məktəblilərdə fikri əməliyyat meydana gəlib inkişaf edir. Şagirdlər təhlil, tərkib, müqayisə, ümuməşdirmə, mücərrədləşdirmə, sistemləşdirmə, təşbih kimi fikri əməliyyatlara sahib olurlar. Nəticədə onlar texnologiya fənni üzrə mövzuları yaxşı qavrayırlar.

Problemin psixoloji əsaslarında idrak (psixoloji) prosesi olan nitqin də rolu mühümdür. Bildiyimiz kimi, təfəkkürün təşəkkül tapıb formalaşmasında nitq müstəsna dərəcədə böyük əhəmiyyətə malikdir. Təfəkkürün bilavasitə nitqlə əlaqədar olduğunu təsəvvürə gətirməklə nitqin nə demək olduğunu başa düşmək olar.

Problemin psixoloji əsaslarında təxəyyülün özünəməxsus yeri vardır. Məlum olduğuna görə, təsəvvür, təfəkkür, qavrayış kimi idrak (psixi) proseslər cisim və hadisələrdə gerçək mövcud olan xüsusiyyət, münasibət və qanunauyğunluqları özündə cəmləşdirir. Təxəyyül zamanı isə, şəxsiyyət, o cümlədən kiçikyaşlı məktəblilər xarici aləmdə bilavasitə mövcud olmayan yeni surətlər meydana gətirir. Burada bir cəhət diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Bu və ya digər şəxs təxəyyülün köməyi ilə nə qədər yeni surətlər yaratsa da, özündən heç nəyi uydurmur. Təxəyyül öz mənbələri baxımından daim maddi aləmlə bağlıdır.

Bu, bir həqiqətdir ki, təxəyyülün başlıca cəhətlərindən biri onun şəxsiyyətin əməli işi, əməli fəaliyyəti ilə bağlılığında öz əksini tapır. Kiçikyaşlı məktəbli yeni surətlər meydana gətirməyin vacibliyini öz əməli fəaliyyətində anladığı kimi, onların düzgünlüyünü də təcrübədə sınaqdan keçirir, yoxlayır.

Təxəyyülün məzmunu kiçikyaşlı məktəblinin bilik və təcrübəsinin zəngin və coxcəhətli olmasından çox asılıdır. Başqa sözlə, bütün bunlar zəngin olduqca təxəyyüldə yeni surətlər yaratmaqdan ötrü vacib sayılan material da zənginliyi ilə seçilər.

Texnologiya dərslərində ibtidai sinif şagirdlərinin təxəyyülünün inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, əslində təxəyyül bəşər övladının – şəxsiyyətin əmək fəaliyyətində meydana gəlmişdir. Bildiyimiz kimi, əmək tarixən kollektiv fəaliyyət şəklində yaranmışdır. İbtidai insan getdikcə əməyin nəticəsini anlamış, əmək prosesinin sonunda qazanılmış nəticəni hələ proses başlamazdan qabaq təsəvvüründə canlandırmağı, fikrən yeni surətlər canlandırmağa alışmışdır. Beləliklə, təxəyyül əməyin müvafiq inkişaf dövründə yaranaraq, əmək alətlərinin düzəldilməsi və təkmilləşdirilməsi zamanı, daha doğrusu, şəxsiyyətin yaradıcı fəaliyyətində formalaşmışdır.

Əmək bölgüsünün və ictimai şüurun ayrı-ayrı formalarının təşəkkül tapması ilə bağlı olaraq memarın təxəyyülü bənnanın təxəyyülündən, hərbiçinin təxəyyülü kəndlinin təxəyyülündən, şairin təfəkkürü rəssamın təxəyyülündən fərqli olmuşdur.

Bu da bir həqiqətdir ki, digər idrak (psixi) prosesləri təxəyyüldə böyük rola malik olduğu kimi, təxəyyül də onların inkişafında önəmli rola malikdir. Təcrübə göstərir ki, texnoloji prosesdə şagird məmumat hazırlayarkən müşahidə etməklə cisim və hadisələr haqqında ilkin təsəvvürlər qazanır. Bunun nəticəsi olaraq idrak prosesində müşahidəçilik bacarığı və müstəqillik təşəkkül taparaq formalaşır. İllüstrasiya və demonstrasiya metodları uşaqların təlim prosesində həqiqətin aşkar edilməsi üçün mühüm rol oynayır, idrak fəallığına da şərait yaradır. Belə ki, illüstrasiya zamanı məmumat hazırlayarkən və yaxud müxtəlif növdə olan (təbii əşyalar, şəkil və plakatlar; sxemlər; cədvəl-diaqramlar; xəritələr; qlobuslar) nümunə sayıla bilər.

Demonstrasiya metodu zamanı isə hər hansı bir məmulat əşya və hadisəni dinamikada nümayiş etdirir. Bu da uşağın idrak fəallığını daha da fəallaşdırır.

Son zamanlar dünyada gedən integrativ əlaqələr şagirdlərin kreativlik baxımından fəallığını artırmışdır. Kreativlik istedadla müşayiət olunur, idrak prosesində şagirdin yeni ideyalar yaratmağa hazır olmaq, fitri istedadından asılı olmayan amillərə fərdin yaradıcılığı bağlıdır. Sosial tərbiyədə kreativlik ilk növbədə müəllimdə formalaşmalıdır. Çünki kreativlik prinsipinə yeni ideyalar yarada bilmək, ənənəvi təfəkkür qaydalarından uzaqlaşmaq bacarığıdır. Məsələyə texnoloji yanaşanda aydınlaşır ki, burada həyata keçən idrak prosesi sənətə sistemli yanaşma ilə bağlıdır.

İdrak insan fəaliyyətinin ən mürəkkəb növü olub, obyektin varlığını əks etdirir. Eləcə də psixi inkişafın mərhələsini və fərdin gerçəkliyə bələd olmasını aydınlaşdırır. Hissi idrakda duyğu və qavrayışlar, istərsə də təfəkkür və məntiqi idrakda dialektik ziddiyyətlərin yaranması problemin həlli ilə nəticələnir.

Texnoloji hazırlığın digər fənlərdən fərqi ondadır ki, onun tədrisində yalnız öyrətmək deyil, eyni zamanda şagirdlərin yaradıcı fəaliyyəti həyata keçirilir.

Varlıq (antalogiya) və idrakla (qnoseolojiya) bağlı təlimlərdə insan problemi, xüsusilə onun mənşəyi, mahiyyəti, təbiətdə tutduğu yeri, cəmiyyətdə rolu, məsuliyyətləri, fundamental fəlsəfi problemdən biri kimi pedaqoji prosesdə həmişə diqqət mərkəzində dayanır. Bütün bunların kökündə insanın şəxsiyyəti kimi formalaşmasına yönələn təlim hazırlığı və didaktikanın problemləri dayanır. O da əsasən idrakla bağlıdır.

Didaktikanı tədqiq edənlər ilk növbədə təlim prosesində biliyə uyğun praktikanın qazanılmasında idrak fəaliyyətinin imkanları üzərində dayanmışlar. Didaktika terminini XVII yüzillikdə Volfqanq Ratki (1571-1635) və Yan Amos Komenski (1592-1670) işlətmişlər.

Y.A. Komenski doqmatik təlimi pisləyirdi. Böyük pedaqoq göstərirdi ki, texnoloji prosesləri aydınlaşdırarkən sözə yox, əşya və hadisələrə bələd olmaq lazım gəlir, bilikləri təkcə kitabın köməyi ilə bilavasitə (səmadan və yerdən, palıddan və fıstıqdan), yəni müşahidə və müstəqil əqli iş vasitəsilə mənimsəmək lazımdır.

Həmin sözlərdə dərin həqiqət vardır.

Təlim prosesində qazanılan bilikləri təcrübəyə tətbiq etmək baxımından vərdiş və bacarıqlara sahib olmaq məqsədyönlü idrak fəaliyyətidir.

Şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşmasını təmin edən amillər əsasən əmək funksiyalarını psixoloji hazırlıqlarla bağlı şərtləndirilir. Əmək funksiyaları dedikdə, əsasən kiçik yaşlarından şagirdlərin əməyə mənəvi və psixoloji hazırlığını nəzərdə tutur. Geniş mənada əmək funksiyaları ayrı-ayrı şəxslərdə zəhmətkeş insan olmaq, psixologiyasını, əməklə ünsiyyət bağlamaq tələbatı formalaşdırmağa xidmət göstərir. Beləliklə, əmək funksiyası texnoloji əməliyyatdan ibarət olub, idrak fəallığıyla həyata keçirilir.

Əmək tərbiyəsinin düzgün aparılması, əməyə psixoloji hazırlıqdan asılıdır. Beləliklə, bu, onun idrakla müşayiət olunduğunu bildirir. Belə ki psixoloji hazırlıq şüura, fəallığa, yaradıcılığa malik olan şəxsiyyətin formalaşmasına öz təsirini göstərir. Onların vətəndaşlıq keyfiyyətini özündə birləşdirən hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin tərbiyə edilməsinə şərait yaradır.

İbtidai siniflərdə texnologiya fənninin tədrisi şagirdlərdə idrak fəallığının yüksəldilməsi təlimdə əməyə psixoloji hazırlıqdan çox asılıdır. Əməyə psixoloji hazırlıq dedikdə, burada bir sıra məsələlərin nəzərə alınması vacibdir. Onlara aiddir əməyin ictimai fərdi əhəmiyyətinin nədən ibarət olduğunun dərk olunması; əməyin insan həyatı üçün faydalılığına inamın yaradılması; əməyə məhəbbətin yaradılması və inkişaf etdirilməsi; əməyin (texnoloji prosesin) tərbiyədə oynadığı rolun dərk edilməsi; şagirdlərin şüurlu surətdə peşə seçməyə istiqamətləndirilməsi” [72, s. 418-419].

Şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasını təmin edən əmək tərbiyəsi texnoloji əməliyyatların məcmusu olub bir neçə vəzifəni yerinə yetirir. Bura daxildir: şagirdlərin vətən naminə məqsədyönlü fəaliyyətə qoşulması; əmək adamlarına hörmət və məhəbbət hissənin formalaşdırılması; məqsədyönlü fəaliyyətin sosial mahiyyətinin dərk olunması; əmək mədəniyyəti və intizamının formalaşması; texnoloji əsas olaraq politexnik biliklərə yiyələnmək və s.

Qarşıda duran vəzifələrin şagirdlər tərəfindən dərk olunması və əməli

fəaliyyətdə onların nəzərə alınması son dərəcədə önəmlidir. J.J. Russo əsl insanı idrak prosesi olan əməkdən kənarında təsvir edə bilmirdi. Görkəmli pedaqoqa görə, ən yaxşı təhsilli insan belə, fiziki cəhətdən texnoloji fəaliyyətə qabil deyilsə, natamam şəxsiyyətdir. Onun fikrincə, kiçik yaşlı məktəbli dövrü üçün əmək növlərinə hazırlaşdıqda kənd təsərrüfatı əməyi əsas, başlıcadır.

İsveçrə pedaqoqu Pestalotsinin fikrincə, insanın mənəvi qüvvələrinin inkişafı yalnız əmək prosesində mümkündür. K.D. Uşinski insanın düzgün inkişafı üçün texnoloji əməyi zəruri şərt hesab edirdi. Böyük rus pedaqoqunun qənaətinə, tərbiyə insanı o vaxt xoşbəxt edər ki, o, əmək həyatına hazırlanmış olsun.

N. Gəncəvinin fikrincə, idrakla bağlı olan hər bir yerdə, cəhənnəmin özündə belə texnoloji əməklə məşğul olmaq, cənnətdə keçirilən əməksiz həyatdan yaxşıdır.

İnsan cismani cəhətdən əmək üçün yaranmışdır. Bununla bərabər, biz görürük ki, onda ancaq əmək qabiliyyəti fitridir. İnsana oturmağa, ayaq üstə durmağa, gəzməyə və əllər ilə işləməyi tədricən öyrətmək lazımdır. Y.A. Komenskinin bu fikri hazırda da aktual səslənir. Çünki Azərbaycanda uğurla həyata keçirilən təhsil islahatı demokratikləşdirmə, hümanistləşdirmə, diferensiallaşdırma, fərdiləşdirmə, inteqrasiya və hümanitarlaşdırma prinsiplərinin tətbiqi ilə idrak prosesi də reallaşdırılır [8, s. 76].

Texnologiya fənninin tədrisi zamanı kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak fəallığının yüksəldilməsinin praktik əsası bacarıq və vərdişlərin qazanılması, biliyin tətbiqidir. Buna baxmayaraq, baza kimi texnologiya fənni və onun fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya imkanlarından tədqiqatda geniş istifadə olunmuşdur. Çünki başqa fənlərlə müqayisədə texnologiya praktik cəhətdən kiçikyaşlı məktəblilərin əməli işdə çalışmasında mühüm rol oynayır. Öyrədənə öyrənənin fəaliyyəti bir-birinə qovuşur, qarşılıqlı təsir münasibətləri əmələ gəlir. Ənənəvi pedaqogikaya alternativ olaraq fəal təlim texnologiyalarından istifadə idraka əsaslanır. S.P. Kapitsaya görə, təhsil gələcəyə yönəlmiş sənaye sahəsidir.

Tədris prosesində yeni pedaqoji texnologiyaların köməyi ilə müəllim təşkilatçılığı öz üzərinə götürməkdə şagirdlərin fəallığını araşdırır. Ənənəvi tədrisdə metodlardan tədricən uzaqlaşır [83, s. 23].

Bakı şəhəri Yasamal rayonu 18 nömrəli tam orta məktəbin 3a sinfində dərs deyən texnologiya müəllimi Salamova Ellada dərslərini fəal və interaktiv metodlarla keçərkən şagirdlərin idrak fəallığının təmin olunması üçün səriştə nümayiş etdirir. Müşahidə zamanı müəllim şagirdlərin əmək hazırlığının tədris materialına müvafiq olaraq qavrama, anlama, möhkəmləndirmə və tətbiqetmə kimi idrak fəaliyyətini (canlı müşahidə, mücərrəd təfəkkür, praktika) aşağıdakı mərhələlərlə həyata keçirir. Buna prinsip kimi yanaşmaq mümkündür. Şüurlu sürətdə idrakı problem situasiyasının yaradılması, problemin həlli zamanı məktəblilərin aktiv tədqiqatçılıq mövqeyinin nəzərə alınması, vacib biliklərin onlara mənimsədilməsi, fəal təlim metodlarının pedaqoji prosesdə müəllim tərəfindən diqqətdə saxlanması (məntiqi idrakın mücərrəd təfəkkürdə), öyrənilən mövzunun təhlili ümumiləşdirmə və nəticənin saxlanılmasında şagirdlərin məsələyə inamını çoxaldır.

Burada aşağıdakı cəhətlər özünü göstərir:

- təlimin subyektə səciyyəli olması;
- məktəblilərin öyrənməyə təbii cəhdi;
- təfəkkürün müstəqilliyi;
- təlim məşğələlərində texnologiyanın köməyi ilə şagirdlərin idrak fəallığına nail olunması;
- dərslərin əvvəlində problem situasiyanın yaradılması;
- düşündürücü və yönəldici suallarla kiçik yaşlı məktəblilərin yeni biliklərinin müstəqil kəşf edilməsinə yönəlməsi;
- təlim prosesində tədqiqat metodlarından yerli yerində faydalanılması;
- dərslərin dialoq şəkilində aparılması;
- əməkdaşlıq cütlərlə və ya qruplarla ;
- qarşılıqlı fəaliyyət ;
- nəhayət, həyatı məqsədlərinə nail olmaq üçün biliklərinin yaradıcı tətbiqi.

Haqqında danışılanlardan pedaqoji prosesdə bacarıqla faydalanmaqla qarşıya qoyulan təlim məqsədlərinə nail olmaq mümkündür. Kurikulumun tətbiqi ilə əlaqədar texnologiya fənninin məzmun xətlərinin standartları şagirdin təlim əməyində idrak hazırlığının keyfiyyət göstəricisini artırır.

Təcrübədən görünür ki, şagirdlər idrak fəaliyyətinə maraqlı göstərilirlər. Burada texniki yaradıcılıq onları sanki kəşflər etməyə, düşünməyə vadar edir. Eyni təlim məsələlərini texnologiya məşğələlərində həyata keçirən müəllim (həndəsi konstruksiya, detalların , əşyanın modelinin hazırlanması) mövzulara müvafiq olaraq şagirdlərin idrak fəaliyyətini təmin etməklə onlarda müxtəlif standartlar üzrə bilik və fəaliyyəti təmin edilir [112, s. 200].

Kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak proseslərinin inkişafı yaş dövrü ilə şərtlənir. Bu dövrdə qavrayışın xüsusiyyətləri, növləri, uşağın həyat və fəaliyyətinin təsiri altında sürətlə inkişaf edir. İbtidai siniflər üzrə bu proseslər bir qədər fərqlidir. Məsələn, I-II sinif şagirdlərinin fənlər üzrə qavrayışlarının xarakterik xüsusiyyətlərindən biri onun az fərqləndirici və səthi olması, kifayət qədər məqsədyönlü xarakter daşmamasıdır. Həmin yaş dövründə uşaqlar ilk növbədə texnologiyadan müəyyən əlamətləri qavrayırlar. Kiçik yaşlı məktəblinin qavrayışının səciyyəvi cəhətlərindən biri də oxşar obyektləri qeyri-dəqiq fərqləndirməkdir. Bu da görünür onların oxşar cisim və hadisələrə eyni mənə vermələri ilə bağlıdır. Təcrübədən görünür ki, şagirdlər məkandan fərqli olaraq, zamanı qavramaqda müəyyən çətinlik çəkirlər, qeyri-ixtiyari diqqət, ixtiyari diqqətə nisbətən üstünlük təşkil edir. Bildiyimiz kimi, qeyri-ixtiyari diqqət kiçik yaşlı məktəblilərin marağı ilə bağlıdır. Bu təlimdə əsasən texnoloji proseslərin marağı nəticəsində genişlənir və inkişaf edir. Bu da onlarda diqqətin daha da genişlənməsinə səbəb olur.

Diqqətin genişlənməsi təlim prosesində şagirdlərin idrak fəaliyyəti ilə bağlıdır. Texnologiya dərində diqqətliliyi təmin edən başlıca amillərdən biri idrak prosesinin keyfiyyətini artıran təlimin səmərəliliyi təşkil edir.

Texnoloji prosesdə şagirdlərdə hafizənin inkişafı tədris prosesində təlim tərbiyənin sürətlə inkişafı ilə şərtlənir. Bu zaman kiçikyaşlı məktəblilər məmulatın emalı ilə əlaqədar materialları, cisimləri, faktları, özlərinin qavradıqları dəyişiklikləri yadda yaxşı saxlayırlar, onların hafizələri inkişaf edir. Hafizənin inkişafında və yadda saxlamanın uzun müddətli olmasında texnoloji proseslə əlaqədar olaraq iş planının hazırlanması vacibdir. İdrak prosesində təfəkkürün inkişafı, təlim zamanı təhlil və tərkibin inkişafı qarşılıqlı vəhdətdə olur. Bundan sonra həyat təcrübəsinin və biliyinin

artması nəticəsində şagirdin təxəyyülünün inkişafından ötrü imkanlar yaranır. Bu da texnologiya dərslərində integrativ mənimsəməni keyfiyyətli edir. Psixoloji tədqiqatlar zamanı aydın olmuşdur ki, hələ bağça yaşında olarkən uşaqların təxəyyülü sxematik və fraqmentar xarakter daşıyır. Məktəb dövründə ayrı-ayrı dərslərdə, o cümlədən texnologiya üzrə məşğələlər zamanı onlarda yaradıcı təxəyyülün inkişafı üçün şərait yaranır.

Müşahidələr göstərir ki, məktəbə ilk dəfə gələn uşaqlarda müəyyən hisslər və təəssuratlar əmələ gəlir. Onlar zənn edirlər ki, artıq məktəbdədirlər, böyümüşlər. Düşükləri mühitin, təlim-tərbiyənin təsiri altında onlarda bir çox müsbət hisslər, nümunəvi davranış və rəftar tərzii əmələ gəlir. İlk əvvəllər belə hisslər öz davamlılığına görə müddətli olur. Daha sonra kiçikyaşlı məktəblilərdə zehni hisslər inkişaf edir, onlar hər şeyi bilməyə, öyrənməyə həvəs təşəkkül tapır, təlim tapşırıqlarını çətinliyinə baxmayaraq onun həllinə nail olmaq üçün istək yaranır. Təcrübə artdıqca təlim-tərbiyə prosesində, fənlərin tədrisi zamanı kiçikyaşlı məktəblilərdə əxlaqi-sosial hisslər inkişaf edir. Hazırlanan məmulatların istifadə olunan sahələrə görə faydası və bununla bağlı sevinc hissləri meydana gəlməyə başlayır.

İbtidai siniflərdə şagirdlərdə ana dili, texnologiya, həyat bilgisi, təsviri incəsənət, musiqi fənlərinin integrasiyası nəticəsində estetik hisslər inkişaf edir. Öyrəndiklərini qiymətləndirir və ona öz münasibətlərini bildirirlər. Bu zaman hisslərin hesabına onlarda əməli fəaliyyətlər artır. Məqsədyönlü hiss olan əmək, təlim və idman fəaliyyəti təşəkkül tapır.

Kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin inkişafında özünüdərkətmə xüsusi rol oynayır. Texnologiyanın tədrisi zamanı məktəblinin sinif şagird kollektivində layiqli yer tutması şəxsiyyətlərarası münasibətlərin inkişafına kömək göstərir. Psixoloqların tədqiqatları göstərir ki, birinci sinifə daxil olan uşaqların təlim maraqları fərqləndirici xarakter daşımır. İkinci siniflərdə isə, onlarda təlim fəaliyyətinin nəticəsinə görə maraq artır. Üçüncü və dördüncü siniflərdə müstəqilliyin yüksəlməsi müşahidə edilir. Təlimə maraq Texnologiya fənninin tədrisi prosesində də yüksəlir.

Birinci sinif şagirdinin idrak fəaliyyəti ilə əlaqədar onun rast gəldiyi çətinlikləri

rus psixoloqu V.V. Davidov üç qrupa ayırmışdır. Bura daxildir: məktəbin özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə bağlı olması; məktəbə daxil olan uşaqların öz yoldaşları, müəllimləri, ailə üzvləri ilə münasibətdə baş verir; birinci sinif şagirdlərinin qarşılaşdıqları çətinliklər tədris ilinin ortalarında təlim fəaliyyətində baş verir.

Kiçikyaşlı məktəblilərin psixi və zehni (intellektual) funksiyalarının inkişaf xüsusiyyətləri təfəkkürlə şərtlənir. V.M. Astapov buraya uşaqların məktəb təliminə hazırlanmaması və tədris fəaliyyətinə bacarıqların formalaşmamasını daxil edir.

Aşkara çıxarılmışdır ki, sinifdə təlim tərbiyə prosesinin aşağı səviyyədə olması pedaqoji nizamsızlıqla nəticələnə bilər [115, s. 138].

İdrak prosesində təcrübənin də özünəməxsus rolu vardır. Təlimin psixoloji strukturu ilə bağlı D.B. Elkonin və V.V. Davidovun diqqətəlayiq konsepsiyaları vardır. Onların fikrincə, konkret və ümumiləşmiş idrakda “idrak mənimsəmədən ibarətdir”. Burada tək-tək praktik anlayışlar və ya işlər deyil, elmi biliklər və ümumi fəaliyyət tərzləri mənimsənilir. Onların fikrincə, təlim fəaliyyəti bir-biri ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqədə olan aşağıdakı qeyd komponentlərdən ibarətdir:

- təlim şəraiti və vəzifələri;
- təlim işləri;
- mənimsəmə səviyyəsini qiymətləndirməklə bağlı görülən işlər.

İdrak obyektini fərqləndirməklə düzgün ümumiləşdirmənin aprılması müxtəlif mərhələləri və inkişaf səviyyələrini qabaqlayır. Həmin problem müxtəlif təlim materialları əsasında S.L. Rubinşteyn, R.X. Şvaçkin, A.V. Sklrinçenko, Ş.A. Nadiraşvili, V.V. Davidov və başqaları tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Onların fikrinə görə, gerçəkliyin müxtəlif cisim və hadisələrinin əlamət və keyfiyyətlərinin şagirdlər tərəfindən ümumiləşdirilməsi üç inkişaf mərhələsini özündə birləşdirir. Bura aşağıdakılar daxildir:

- mövcud əyani şəraitdə həyata keçən əməli və hissi mərhələ ;
- əyani mərhələ;
- məfhumu və ya elmi ümumiləşdirmə mərhələsi [50, s. 135].

Hər bir şagirdin psixoloji, sosioloji və pedaqoji inkişafı onun istedadı ilə üzvü

surətdə bağlıdır. Təcrübə göstərir ki, məktəblinin istedadı həlledici məsələ deyil, burada əsas diqqət onun psixoloji fəaliyyətindəki qavrama, anlama və möhkəmləndirmə ilə bağlı olub, onun kurikulumun tələbləri səviyyəsində standartlara cavab verir.

Yeni pedaqoji texnologiya konsepsiyası hələ öz axtarışını davam etdirir. V.V. Davıdovun fikrincə, təlim-tədris fəaliyyətinin mühüm bir xarakteristikası olsa da, onun bütün tərəflərini əhatə etmir. Təlim prosesi dedikdə onun geniş mənasında yeni bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsədilməsini nəzərdə tutulur. V.V. Davudov öz tədqiqatında göstərirdi ki, *istedadlı və qabiliyyətli uşaqlarda mənimsəmə təkə təlim prosesi deyil, idrakda hər bir fəaliyyəti sahəsinin (oyunun və əməyin) qırılmaz tərəfidir. Demək, bu zaman tədris prosesinin şagird şəxsiyyətinin sosial aktivliyi və özünə məxsus formasıdır* [39, s. 151].

İbtidai siniflərdə texnologiya dərslərində kiçikyaşlı məktəblilərin inkişafının əsasını iki fəaliyyət növü təşkil edir. Onlardan birincisi budur ki, hər bir şagird bəşəriyyətin əldə etdiyi təcrübəni mənimsəyə-mənimsəyə müasir mədəniyyəti də öyrənməklə inkişaf edir. Cəmiyyətdə yaşamaq üçün kiçikyaşlı məktəbliyə lazım olan bilik və bacarıqların mənimsənilməsinə yönəldilmiş tədris fəaliyyəti bu prosesin bünövrəsidir. İkincisi isə odur ki, hər bir təhsilalan inkişaf prosesində yaradıcılıq fəaliyyəti sayəsində müstəqil olaraq öz imkanlarını gerçəkləşdirir.

Aşağıda elm və incəsənət sahəsində çalışan böyük şəxslərin həyat və yaradıcılığından götürülmüş, pedaqoq və psixoloqların tədqiqatları nəticəsində müəyyən edilmiş bir sıra əlamətlər verilmişdir. Əlbəttə, bu əlamətlərin hamısı eyni bir istedadlı şagirdə aid ola bilməz. Müxtəlif məktəblilərdə bu əlamətlərin kombinasiyaları da müxtəlifdir. Ona görə də göstərilən əlamətlər şagirdin istedadını birmənalı şəkildə təyin etməyə imkan verməsə də, təcrübəli pedaqoqlar üçün onlar çox şey deməkdir. Diqqət yetirək:

- əqli əməyə maraqlı;
- yaşa uyğun gəlməyən bilik səviyyəsi;
- səbəb və nəticəni araşdırmaq qabiliyyəti;
- indiyə qədər məlum olmayan yeni faktları tədqiq etmək cəhdləri;

- rəngarəng maraqların mövcudluğu, müxtəlif informasiyalara olan tələbat;
- düşünülmüş hərtərəfli və geniş biliyə yiyələnmək;
- güclü hafizə;
- zəngin fantaziya, güclü təxəyyül, icad etmək qabiliyyəti, diqqətin bir yərə toplanmasını tələbata çevirən və mürəkkəb qaydalı oyunlara (şahmat və s.) maraq;
- müstəqil oynamaq və işləmək qabiliyyəti;
- elmlə və maraq dairəsində olan fəaliyyət növü ilə məşğul olarkən göstərilən səbr və inadkarlıq;
- müxtəlif kitabların (atlas, lüğət, ensiklopediyaların) mütaliə edilməsi və öyrənilməsi;
- elm və texnikadakı nailiyyətlərə elmi şəkildə yanaşma;
- ev şəraitində fiziki və kimyəvi eksperimentlərin aparılması, hər hansı sahədə kolleksiya yığmaq, onların təsnifatını aparmaq;
- daha yüksək məsuliyyət hissinin olması.

İstedadlı uşaqlar öz həmyaşıdlarından hər hansı bir sahədə qabiliyyətlərinin yüksək səviyyədə inkişafı nəticəsində böyük nailiyyətlər qazanmaqları ilə fərqlənilirlər.

Qabiliyyət və istedad anlayışlarına aydınlıq gətirilməsinə də ehtiyac vardır. Mövcud ədəbiyyatla tanışlıqdan görünür ki, psixologiyanın başlıca problemləri arasında istedad problemi özünəməxsus rol oynayır. Psixoloqlar bunu, fəaliyyət prosesində qabiliyyətləri belə aydınlaşdırırlar ki, kiçikyaşlı məktəbliyə özünün fərdi idrakı inkişafına dair obyektiv informasiya çatdırılırsa, onun yaxşı oxuması və çalışmasından ötrü stimül meydana gətirir. Onu prosesin başqa iştirakçıları ilə müqayisə də etmək mümkündür. Bu sahədə açıq reyting və ya “açıq perspektivlər sistemi” etibarlı sayılır. Stimullaşdırmadan faydalanan texnologiya müəllimləri I-IV siniflərdə məktəblilərin dərstdə uğur qazanmalarına nail olurlar. Bu, təbii bir haldır. Hər bir şəxs özü ilə bağlı xoş söz deyilməsini xoşlayır. Müəyyən vaxt ərzində xoş söz məktəblidə inam və özündən razılıq hissi meydana gətirir. Odur ki, eksperimentə cəlb edilmiş müəllimlər aşağıdakı məsələləri diqqət mərkəzində saxlayırlar:

- müəllimin əsas vəzifəsi şagirddə texnologiya fənninə maraq oyatmaq və onu

hər vasitə ilə inkişaf etdirməkdir. Maraq - bütün bağlı qapıları üzümüzə taybatay açan qızıl açardır.

- texnologiya üzə şagirdin hansı qabiliyyətinin daha yaxşı formalaşdığını müəyyən edərək həmin istiqamətə fikir vermək lazımdır;

- şagirdə texnologiya üzrə tədris materialını təqdim edərkən onun qavrama imkanlarını və bilik səviyyəsini nəzərə almaq, biliklərin əhatə dairəsini getdikcə genişləndirmək lazımdır;

- nailiyyətlər qazanmaq üçün şagirdlərin güclü motivləri olmalıdır. Onların qarşılıqlarına mühüm məqsədlər qoya bilmələri üçün geniş dünyagörüşə, inkişaf etmiş iradi keyfiyyətlərə, yaradıcı mühitə düşmələri lazımdır.

- qabiliyyətlərin inkişafı prosesi böyük səbir, ardıcılıq, yüksək müəllim professionallığı tələb edən ağır və yaradıcı bir prosesdir. Belə işdə tələsmək, səhvə yol vermək olmaz. Müəllim şagirdi daim həvəsləndirməli, onda öz qüvvəsinə inamı artırmalı və istiqamətləndirməlidir.

- Öz nailiyyətlərinin səbəbini bir çox görkəmli alimlərdən soruşduqda belə cavablar alınmışdır ki, çox erkən yaşlarında onları maraqlandıran sahə ilə məşğul olmağa başlamış, sonralar valideynlərinin, müəllimlərin, onları əhatə edən yaradıcı insanların köməyi ilə ilk müvəffəqiyyətlər qazanmış və bu iş onların həyatının əsas məqsədinə çevrilmişdir. Yaradıcılıq prosesindən böyük həzz alan belə alimlər heç bir çətinliyə baxmadan çalışmış və elmin ən böyük zirvələrini fəth etmişlər.

Kiçikyaşlı məktəblilərin texnoloji mədəniyyətinin inkişaf etdirmək aktual problemlərdən biridir. Müasir dövrdə buna ciddi ehtiyac vardır.

Sosial iqtisadi şəraitində insan özünün texnoloji bacarıqlarına görə istənilən istehsal sahələrində fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malik olmalıdır. Müasir dövrdə yaranan mənzərə, dar bir ixtisasla kifayətlənməyi mümkünsüz etmişdir.

Məktəblərdə şagirdlərə texnoloji mədəniyyətin aşılınması gələcəyin genişprofilli mütəxəssisinin formalaşdırılmasının təməlini qoyur. Məktəblərdə texnologiyanın öyrənilməsi təhsilalanların emal texnologiyaları üzrə həyatda faydalanmalarına, texniki fəaliyyət imkanlarının müəyyənləşdirilməsinə, müvafiq işlərin yerinə yetirilməsinə və nəticələri qiymətləndirməyə sövq etdirir. Fənnin

öyrənilməsi məktəblilərin texnoloji mədəniyyətini sivilləşdirən xarakterinin təşəkkülünə, mənəvi, əqli və estetik inkişafına təminat verərək müasir texnoloji vərdişlərə yiyələnməklə sosial iqtisadi şəraitə uyğunlaşmalarına şərait yaradır. Sonda deyə bilərik ki, texnoloji mədəniyyət insan amili ilə bağlıdır. Onun sosial iqtisadi tələbləri ilə əlaqədar olub, məqsədyönlü fəaliyyətə malikdir, insanlar yarandığı vaxtdan meydana gəlir. Deməli, insanın idrak fəaliyyətində onun mədəniyyət amili əsas rol oynayır.

Tədqiqat göstərir ki, ibtidai siniflərdə kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığı iki istiqamətdə inkişaf edir: nəzəri və praktik. Hər iki halda onlar bir-birini tamamlayır. Nəzəri məsələlər birincilik təşkil edir, praktik ona əsaslanır bu da elmiliyi ehtiva edir, idrak dərəcəsini göstərir. Praktik mahiyyəti olmayan nəzəriyyə boş şeydir, onun elmi əsası olmur. Nəzəri məsələlər haqqında bəzi mülahizələri qeyd edə bilərik. Burada ilkin yanaşma kurikulumla bağlıdır. Kurikulum ibtidai təhsilin məzmununda standartları, tələb olunan minimumu, şagirdlərin hazırlığına verilən tələbləri, qiymətləndirmə problemlərini özündə birləşdirir.

Son illər respublikamızda həmin sahədə müəllimlərin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə çoxsaylı təlim kursları təşkil edilmişdir. Onlar fənn kurikulumlarının, təlim standartlarının mahiyyəti və məzmununa, bu sahədə çalışma metodikasına, dərslərin xüsusiyyətlərinə, qiymətləndirmə mexanizmlərinə dair məlumatlara yiyələnmişlər. Bu, onların səriştə və peşəkarlığını yüksəldir. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında da məktəblilərin məntiqi təfəkkürünün inkişafından ötrü zəruri tövsiyələr öz əksini tapmışdır. Məktəblilərin idrak fəallığının, ümumi inkişafına maneçilik törədən "yaddaş məktəbi"ndən "təfəkkür və düşüncə məktəbi"nə keçməyin təmin edilməsi üçün ayrı-ayrı tədbirlərin reallaşdırılması sənəddə qeyd olunur.

Texnologiya fənni praktik səciyyəyə daşdığı üçün bilikləri inandırıcı edir, reallıqları dərk etdirir, həqiqətləri üzə çıxarır.

Qədim yunan filosofu Aristotelin “Metafizika” əsəri “Bütün insanlar fitri olaraq biliyə can atır” cümləsi ilə başlayır. Doğrudan da, insanın əsas səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri də onun biliyə olan tələbatıdır. Yüksək nəticəyə ibtidai

sinifdən başlayaraq təlim prosesində idrak fəallığı nəticəsində nail olmaq mümkündür. Bu sahədə texnologiya fənnin imkanları genişdir. Fənnin “Emal texnologiyaları”, “Texnika elementləri”, ”Məişət mədəniyyəti”, “Qrafika” məzun xətlərinin hər biri I-IV siniflərdə “sadədən mürəkkəbə” prinsipinə uyğun olaraq standartları diqqət mərkəzinə gətirir. Standartların tələbinə müvafiq olaraq verilən bilik və bacarıqlar şagirdlərin yaşına uyğun olur.

Müşahidələrdən görünür ki, fəal təlimin başlıca üstünlüyü ondan ibarətdir ki, məktəblilərin idrak fəallığı yüksəlir, onlar düşünür, müstəqil qərarlar çıxara bilir. Eyni zamanda məktəblilərin məntiqi, tənqidi, yaradıcı təfəkkürü inkişafda olur.

Məntiqi təfəkkür insana hər zaman lazımdır. Məntiq məktəblilərin təfəkkürünü formalaşdırmağa, düşünmə bacarıqlarını və əqli səviyyələrini artırmağa, bilik, bacarıq və vərdislərinin məzmunlu və ətraflı formalaşmasına imkan verir.

İbtidai siniflərdə şagirdlərin idrak fəallığının inkişafında texnologiya fənninin əhəmiyyətini bunda görmək olar ki, o, müqayisə və çeşidləmə, sadə layihələndirmə, ilkin emal, özünəxidmət, canlı təbiətə xidmət bacarıqları və əlbir fəaliyyət vərdisləri, tərtibat, mütənəsiblik, modelləşdirmə, dizayn, ölçü, simmetriya və s. hündəsi anlayışlar formalaşdırılır, sadə konstruksiyaların və müstəqil işlərin həyata keçirilməsi sahəsində qabiliyyətlərin aşılmasına imkan verir.

İbtidai siniflərdə şagirdlərin idrak fəallığının inkişafında texnologiya fənninin rolu aşağıdakı prinsiplərin reallaşdırılması ilə şərtlənir:

Şəxsiyyətə yönəlmiş təlim prinsipi. Tədqiqatlardan görünür ki, hər bir şəxs həyatı boyu əldə etdiyi məlumatın haradasa 70%-ni altı yaşa qədər qazanır. Məktəbə daxil olandan sonra uşağın idrak fəallığı nisbətən ləngiməyə başlayır. Sual olunur: nə üçün? Çünki uşaq məktəbəqədər yaşda dünyanı tədqiqatçı kimi qəbul edir. O, suallarla müraciət edir, həmin suallara cavab almaqdan ötrü imkanı daxilində qəbul bir çox mənbələrdən faydalanır. Hər şeydən öncə öz təcrübəsinə istinad edir. Uşaq onu bürüyən dünyanı müstəqil anlayaraq öz maraqlarına görə fəaliyyət göstərir. O, I sinfə gedərkən elə bir təlim mühiti ilə qarşılaşır ki, orada onun alışdığı mühitdən uzaqlaşmalı olur. Müəllim uşaqdan onu dinləməyi tələb edir ki, dediklərini yadında saxlasın, onları yerinə yetirsin. Deyir ki, lazım olmayan suallar verməsin. Beləliklə,

məktəbliyə qeyri-fəal mövqedə olmaq, tədqiqatçı rolunu yerinə yetirmək tapşırılır. Belə çıxır ki, o, yalnız müəllimin məlumatı ilə kifayətlənməlidir. Elə dərs prosesinin mərkəzində məktəbli deyil müəllim dayanır. Təlim prosesinin fəal iştirakçısı müəllim olur. O, məktəbliyə nəyi necə anlamağı öyrədir. Nəticədə şagirdin dərk etmə imkanları, idrak fəallığının inkişafında texnologiya imkanları buxovlanır, maraq və qabiliyyətləri hesaba alınmır.

Yuxarıda haqqında söz açılanları ümumiləşdirməli olsaq, deyə bilərik ki, ibtidai siniflərdə texnologiya dərslərini deyən müəllimlər şagirdlərin idrak fəallığının formalaşdırılması üzrə işin psixoloji əsaslarını bilməlidirlər. Bu zaman idrak (psixi) proseslərinə (diqqət, duyğu, hafizə, qavrayış, nitq, təxəyyül) bələd olmalıdırlar.

Bu, bir həqiqətdir ki, əslində təxəyyül bəşər övladının – şəxsiyyətin əmək fəaliyyətində meydana gəlmişdir. Əmək tarixən kollektiv fəaliyyət şəklində yaranmışdır. İbtidai insan getdikcə əməyin nəticəsini anlamış, əmək prosesinin sonunda qazanılmış nəticəni hələ proses başlamazdan qabaq təsəvvüründə canlandırmağı, fikrən yeni sürətlər canlandırmağa alışmışdır. Beləliklə, təxəyyül əməyin müvafiq inkişaf dövründə yaranaraq, əmək alətlərinin düzəldilməsi və təkmilləşdirilməsi zamanı, daha doğrusu, şəxsiyyətin yaradıcı fəaliyyətində formalaşmışdır.

Pedaqoji peşə sahibləri, o cümlədən texnologiya müəllimləri bunu yadda saxlamalı, bu barədə şagirdlərinə də məlumat verməlidirlər.

1.3. Tədqiq olunan problem baxımından mövcud ədəbiyyatın öyrənilməsi və təhlili

Tədqiqatlar zamanı qarşımızda mühüm bir vəzifə də dayanırdı: tədqiq olunan problem baxımından mövcud ədəbiyyatı öyrənmək və onlara münasibət bildirmək. Bu məqsədlə tədqiqat işləri – müdafiə olunmuş dissertasiyalar, kitab və kitabçalar, məqalələr nəzərdən keçirildi.

V. Mahmudovun “Azərbaycan müəllimi” qəzetinin 2019-cu il aprelin 21-də

çap olunmuş “Təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərin idrak fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi” məqaləsi diqqətimizi cəlb etdi. Müəllifin qənaətinə, mövcud proqramlar təkcə sistemin, məzmunun dəyişdirilməsini yox, eyni zamanda məktəblilərdə idrak proseslərinin inkişafını zərurətə çevirir. Bu, təbiidir, ona görə ki, xeyli müddətdir bu və ya digər vərdişin formalaşdırılmasına fikir verilirdi. Odur ki, məktəblilər bu və ya digər qayda və qanunu bir elə şüurlu sürətdə qavraya bilmir, təkrarların köməyi ilə mexaniki əzbərləyirdilər. Nəticədə məktəblilərin hafizəsi müəyyən qədər inkişaf etsə də, əhəmiyyətli idrak prosesi sayılan təfəkkür az inkişaf edirdi. Odur ki, hazırda təlim zamanı zəruri elmi məlumatlar verilməsilə bərabər, təhsilçilərdə müstəqil və tənqidi düşünmək, müşahidəçilik və s. idrak qabiliyyətlərinin inkişafına fikir verilməlidir.

Ona görə də V. Mahmudov təklif edir: *“Müstəqil öyrənmək üçün şagirdlər qarşısına müəyyən məsələlər qoymaqla, bu məsələlərin həlli yollarını, üsullarını tapmaq bacarığına malik olmalıdırlar. Şagirdlərdə dərin müşahidəçilik, məsələnin mahiyyətinə nüfuz etmək qabiliyyəti inkişaf etdirilməlidir”* [77].

Ü. Qədirova da öz məqaləsini şagirdlərdə idrak fəallığı probleminə həsr etmişdir. “Şagirdlərin idraki fəallığı öyrənmənin hərəkətverici qüvvəsini təşkil edir” adlı məqalədə göstərilir ki, məktəblilərin idraki fəallığı öyrənmənin hərəkətverici qüvvəsidir. Təhsilçilərə öyrənməyə tələbatın aşılmasını müəllimin pedaqoji ustalığından, öyrənlərə hörmət və tələbkərlərə əsaslanan münasibətindən, təlimin metod və üsullarının düzgün seçilmədən, məktəblilərdə öz qüvvələrinə inamdan və s. asılıdır.

Ü. Qədirovanın düzgün qənaətinə görə, “təlim, öyrənlərin bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsində idraki fəaliyyətlərinin öyrədən tərəfindən idarə edilməsi prosesidir” [73].

G. Muradova öz məqaləsini “İbtidai siniflərdə Azərbaycan dili dərslərində şagirdlərin idrak fəallığının artırılması yollarından” adlandırmışdır. Müəllif Azərbaycan dili dərslərində idrak fəallığının yüksəldilməsini zəruri sayır. Bu məqsədlə problemlə şəraitin yaradılması təklif edir. Göstərir ki, problem diqqətin mərkəzləşməsinə, təfəkkürün fəallaşmasına imkan verir. Bu əsasda məktəbli fəallaşır.

Təhsilalanların marağını müxtəlif fərziyyələr doğuran, müstəqil tədqiqatı reallaşdıran, imkanlarına uyğun olan tapşırıqların köməylə yaratmaq olar. Fəal təlim zamanı istifadə olunan təlim texnologiyaları təlimin səmərəliliyinə istiqamətlənir [96, s. 98].

A. Rüstəmovə İbtidai sinif şagirdlərinin təlim fəaliyyətinin yüksəldilməsində idrak proseslərinin rolunu diqqət mərkəzinə gətirmişdir. Müəllifin fikrincə, ibtidai sinif şagirdi təfəkkürün inkişafına əsasən özünü anlamağa, digərlərindən fərqlənən cəhətlərini, fərdi xüsusiyyətlərini görməyə başlayır. Düzgün təlim fəaliyyəti nəticəsində nəzəri sinir və təfəkkür inkişaf edir, təhlil və planlaşdırma bacarıqları formalaşır. Təfəkkür şagirdin başqa əqli funksiyaların inkişafına kömək göstərməklə onların intellektuallaşmasına şərait yaradır [101, s. 31].

Təlim fəaliyyətinin təsiri altında kiçik məktəblinin təxəyyülü, xüsusilə bərpaedici təxəyyülü inkişaf edir. Təxəyyül, kiçik məktəbliyə özünü inkişaf etdirməyə, özünüdərkini formalaşdırmağa kömək edir. Uşağın təxəyyülünün ilk əlamətləri ətraf aləmin qavranılması prosesləri və oyun fəaliyyəti ilə əlaqəlidir [101, s. 32].

Yuxarıda göstərilənlər isə, idrak fəallığının meydana gəlməsinə və inkişafına kömək göstərir.

Z.İ. Qaralov, A.A. Abbaszadə, İ.M. Mayılov, M.İ. İlyasov, H.H. Əhmədov, N.L. Axundov, S. Nuru qızı, S. Yəhyayeva, X. Səlimova, Ş.O. Ağayev əmək təliminin, texnologiya fənninin tədrisinin müxtəlif məsələləri ilə bağlı diqqətəlayiq tədqiqatlar aparmış, monoqrafiya və dərsliklər yazmışlar ki, tədqiqatda onlardan faydalandıq.

Qeyd olunduğu kimi, idrak fəallığına həsr olunmuş dissertasiyalarla da tanış olduq. İlk növbədə M.Ə. Alışovun dissertasiyası [19] diqqət mərkəzimizdə oldu. Bu dissertasiya kompüter texnikası əsasında məktəblilərdə idrak fəaliyyətinin fəallaşdırılması problemini özündə birləşdirir. Tədqiqat yuxarı siniflərdə riyaziyyatın tədrisi materiallarını əhatə edir. Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün müdafiəyə təqdim olunan bu “tədqiqatın məqsədi –X-XI siniflərində riyaziyyatın tədrisində məktəblilərin idrak fəaliyyətinin fəallaşdırılması məqsədilə kompüterdən və öyrədici kompüter programlarından faydalanma imkanlarının

səmərəliliyini nəzəri və təcrübi şəkildə əsaslandırmaqdır” [19, s. 4-5].

Tədqiqatın qarşısında aşağıdakı vəzifələr dayanmışdır:

“1. X-XI siniflərdə “İnformatika və HT-nin əsasları” fənninin tədrisi və onun şagirdlərin idrak fəaliyyətinin fəallaşdırılmasına tətbiqi vəziyyətini təhlil etmək.

2. Elmi-pedaqoji ədəbiyyatı, tədqiqat işlərini, proqram, dərslik və dərs vəsaitlərinin təhlilini aparmaq.

3. Kompüterlərin və öyrədici kompüter proqramlarının idrak fəaliyyətinin fəallaşdırılmasında yeri, rolu, əhəmiyyəti, texniki və didaktik imkanlarını araşdırmaq.

4. Təlim texnologiyalarının yaradılması sahəsində xarici ölkələrin təcrübəsini ümumiləşdirmək.

5. Problemlə moduldu təlim texnologiyalarının nəzəri əsaslarını hazırlamaq.

6. Problemlə moduldu texnologiyasını müəyyənləşdirmək.

7. Təlimin məzmununun problemlə moduldu şərh prinsiplərini hazırlamaq.

8. İdrakın fəallaşmasına kömək göstərən kompüter proqramlarının nümunələrinin proqramlarını hazırlamaq və onların tətbiqi metodikasına aydınlıq gətirmək [19, s. 4-5].

Üç il sonra – 2004-cü ildə Z.F. Kazımov da pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün pedaqoji fakültənin riyaziyyat kursu əsasında “İnformasiya texnologiyaları şəraitində ali pedaqoji məktəb tələbələrinin idrak fəaliyyətinin effektivliyini yüksəltmək problemləri” mövzusunda dissertasiya müdafiə etmişdir [65].

Haqqında danışılan tədqiqatın məqsədi universitetlərin ibtidai təhsilin pedaqogikası və metodikası fakültəsində riyaziyyat təlimində tələbələrin idrak fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltmək üçün kompüter texnologiyalarından istifadənin yollarını və öyrədici proqramlara verilən pedaqoji tələbləri işləyib hazırlamaq və eksperimental yoxlamadan keçirməkdən ibarətdir” [65, s. 13].

Müəllif dissertasiyanın sonunda tədqiqatdan alınan nəticələri əks etdirmişdir. Yeddi nəticə verilmişdir. 6-cı nəticədə deyilir: “Kompüterli təlim zamanı tələbələrin idrak fəaliyyəti elementləri arasındakı əlaqələrin məntiqi strukturu müəyyənləşdirilmişdir” [65, s. 138].

L.İ. Mansurovanın tədqiqatı da namizədlik dissertasiyasıdır. “Orta ümumtəhsil

məktəblərində tarixin tədrisində şagirdlərin idrak fəallığının formalaşdırılması” adlanır. Dissertasiya tarixin tədrisi metodikası ixtisasına aiddir.

L.İ. Mansurova müdafiəyə aşağıdakı müddəaları çıxarmışdır: “1. Məqsədin müvəffəqiyyətli həllindən ötrü məktəblilərin idrak fəallığının inkişafına kömək göstərən metodik işləmələrin hazırlanması vacibdir. Problemlər fasiləsiz təhsil çərçivəsində məktəblilərin idrak fəallığını təmin edən məqsədyönlü proqramların köməyi ilə həll olunur.

2. Məktəblilərin idrak fəallığının inkişafı üçün eksperimental proqramın tətbiqi o zaman müvəffəqiyyətlidir ki, təlim vasitələrini özündə birləşdirən prinsiplər, pedaqoji metodlar, vasitələr, üsullar, həmçinin müəllim-şagird münasibətləri modeli təsir amillərinə uyğun şəkildə həyata keçirilir.

3. İdrak fəallığının formalaşdırılması prosesinin müəllim rəhbərliyi altında reallaşdırılması, problemlərin geniş həlli üçün işləmələr ümumi intellektual, kommunikativ və praktik kompetensiyaların inkişafına kömək edən müstəqil işlərin optimal variantı, məktəblilərin şüurlu seçimindən ötrü zəruridir.

4. Yuxarı sinif şagirdlərinin idrak fəallığının inkişafı üzrə nəzəri məsələlərin əsaslandırılması tarix təliminin keyfiyyətinin formalaşması və inkişafına imkan verir.

5. Təlim prosesində və dərslərdə vaxtlarda məktəblilərdə idrak fəallığının formalaşdırılması üzrə sistemli təlimin keyfiyyətini yüksəldir.

6. Tarix dərslərində təhsilənlərin idrak fəallığının keyfiyyətinə təsir edən metodik işlərin müəyyənləşdirilməsi şəxsiyyətin formalaşmasına və inkişafına kömək göstərir [78, s. 9].

L.A. Məmmədli öz dissertasiyasında ali məktəb tələbələrini tədqiqata cəlb etmişdir. Dissertasiya belə adlanır: “Tələbələrin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi yolları”. Əsər 2014-cü ildə müdafiə edilmişdir. Dissertasiyada təlim prosesində (Azərbaycan tarixi, ədəbiyyat və s. fənlərin tədrisi prosesində) və auditoriyadankənar tədbirlərdə idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi məsələlərinin üzərində dayanılır.

Tədqiqatın məqsədi – tələbələrdə idrak fəallığının inkişafının səmərəliliyini təmin edən pedaqoji şərtləri aşkara çıxarmaqdan, nəzəri cəhətdən əsaslandırmaqdan və eksperimental yolla yoxlamaqdan, tələbələrin idrak fəallığının pedaqoji və

psixoloji əsaslarını, didaktik şərtlərini işləyib hazırlamaqdan ibarətdir” [89, s. 7].

Tədqiqat mühüm elmi yeniliyə malikdir. Diqqət yetirək: “Tələbələrin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi üzrə işin sistemi yaradılmışdır. Tələbələrin idrak fəallığının mahiyyətinə, vəzifələrinə və məzmununa, nəzəri və praktik əsaslarına aydınlıq gətirilmişdir. Problemin nəzəri məsələləri işlənərkən onun pedaqoji və psixoloji əsaslarının, didaktik şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Tədqiqatda, həmçinin tələbənin idrak fəallığının formalaşdırılması prosesinin xarakteristikası verilmişdir” [89, s. 9].

Müəllif aşağıdakı elmi müddəaları müdafiəyə çıxarmışdır: “1. Tələbə oğlan və qızlarda idrak fəallığının və müstəqilliyinin yaradılması texnologiyası idrak fəallığının formalaşdırılmasının müvafiq səviyyəsinə nail olmağı təmin edən formaların, metodların və vasitələrin məcmusunu özündə birləşdirir. Həmin texnologiya aşağıdakı məsələləri əhatə edir: məqsəd (strateji, taktik, əməliyyat məqsədləri); məzmun (idrak fəallığı komponentlərinin məzmunu, kommunikativ-idrak müstəqilliyinin məzmunu); diaqnostik-təshihedici komponent (diaqnostik kompleks, fərdi təshihedici tapşırıqlar).

2. Tələbə gənclərin idrak fəallığına bir sıra amillər təsir göstərir. Həmin amillərə daxildir: təşkilati (tələbələrin ali məktəbəqədərki hazırlığı və rəqabətəqabil məzunların yetişdirilməsi), pedaqoji (təlimin ənənəvi və innovasiya formalarının uzlaşdırılması; tələbələrin biliklərinə nəzarət), psixoloji (intellektual qabiliyyətlərin inkişafı səviyyəsi; tələbələrin tədris-idrak motivasiyasının sabitliyi; tələbələr arasında qrupdaxili qarşılıqlı münasibətlərin sistemi, onların müəllimlərlə münasibətləri).

3. Ali məktəb tələbələrində idrak fəallığının inkişaf etdirilməsində bəzi pedaqoji şərtlər başlıca rol oynayır: əməkdaşlıq mühitinin bərqərar olması, tələbələrin şəxsiyyət keyfiyyətlərinin, tələbatlarının, idrak qabiliyyətlərinin, motivlərinin hesaba alınması; subyekt-subyekt qarşılıqlı fəaliyyəti (müəllim-tələbə, tələbə-tələbə); idrak fəallığının inkişaf etdirilməsinin məzmunundan, vasitə və metodlarından istifadənin əlverişliliyi, mümkünlüyü və faydalılığı [89, s. 10].

Əsər tədqiqatdan alınan 11 nəticə ilə başa çatır. 4-cü, 5-ci və 9-cu nəticələrlə tanış olaq: “4. Gələcək mütəxəssis üçün motiv onun davranışının səbəbkarı kimi özünü göstərir. İdrak fəallığının inkişafı üzrə işdə müvəffəqiyyət müəllim və tələbələrin qarşılıqlı münasibətlərinin xarakterindən asılı olduğundan, qarşılıqlı münasibətlər dialektik xarakter daşdıqda müsbət nəticəyə nail olunur.

5. Müəllim öz fəaliyyətində idrak prosesinin ziddiyyətli xarakterini hesaba almalı, həmin ziddiyyətlər idrak fəallığının inkişafının pedaqoji şərti olub, problemləli vəziyyətlərin meydana gəlməsindən ötrü zəruri imkanlar yaradır.

9. Tələbələrə müstəqilliyi öyrədən müəllim onların özünütəhsil işinin məqsədyönlü və sistemli olmasına çalışır. Tələbələr proqram materialını hazır halda almasınlar, bu materiala müstəqil yiyələnməyə müvəffəq olsunlar. Müəllimin vəzifəsi tələbələrin diqqətini, onların marağını tədris mövzusunə yönəltmək, həmin əsasda idrak fəallığını gücləndirməkdir. [89, s. 142].

R.Ə. Qəniyevanın dissertasiyasında ingilis dilinin tədrisi prosesində yuxarı sinif şagirdlərində idrak fəallığının formalaşdırılması diqqətə çatdırılır. Dissertasiya belə adlanır: “İngilis dili təlimində X-XI sinif şagirdlərinin idrak fəallığının formalaşdırılması”. İddiaçı müdafiə ərəfəsindədir. Dissertasiyanın məzmunu, əsas elmi ideyaları və tədqiqatdan alınan nəticələrlə bağlı bir sıra elmi məqalələr və konfrans materialları nəşr etdirmişdir. Onun “Pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatda tələbələrdə idrak fəallığının formalaşdırılması problemi”, “İngilis dilinin tədrisi prosesində XI sinif şagirdlərində idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi” və s. məqalələrinin adlarını çəkmək mümkündür.

R.Ə. Qəniyeva öz dissertasiyasında tədqiqatın qarşısında dayanan vəzifələri aşağıdakı şəkildə ifadə etmişdir: 1.İngilis dili təlimində yuxarı sinif şagirdlərində idrak fəallığının inkişaf etdirilməsinin nəzəri əsaslarına aydınlıq gətirmək;

2. “Fəallıq” və “idrak fəallığı” anlayışlarının mahiyyəti barədə təsəvvür yaratmaq; onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirmək.

3. İdrak fəallığı anlayışına pedaqoji yanaşmalar üzərində dayanmaq: bu məqsədlə problemin pedaqoji əsaslarını, ingilis dili dərslərində şagirdlərin idrak

fəallığını təmin edən şərtləri, o cümlədən didaktik şərtləri, linqvistik və psixoloji əsaslarını müəyyən etmək.

4. İngilis dili təlimində yuxarı sinif şagirdlərində idrak fəallığının inkişaf etdirilməsinin praktik əsaslarını aydınlaşdırmaq.

5. İngilis dili dərslərində yuxarı sinif şagirdlərində idrak fəallığının formalaşdırılması zamanı yaş və fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasının vacibliyini əsaslandırmaq.

6. İngilis dilinin təlimi prosesində və təlim xarakterli sinifdən xaric tədbirlər zamanı X-XI sinif şagirdlərində idrak fəallığının inkişaf etdirilməsinin imkanlarını və səmərəli yollarını araşdırmaq.

7. İngilis dili dərslərində yuxarı sinif şagirdlərinin idrak marağının inkişaf etdirilməsi yollarını müəyyən etmək, idrak marağını ingilis dilinin öyrənilməsinin vacib şərti kimi nəzərdən keçirmək.

8. İngilis dili dərslərində pedaqoji yaradıcılıq məsələlərinə diqqət yetirmək və yuxarı sinif şagirdlərində idrak fəallığının formalaşdırılmasında onun rolunu müəyyənləşdirmək.

9. Eksperimentin təşkili, aparılması və nəticələri barədə məlumat vermək” [74; 75].

Problemə keçmiş SSRİ respublikaları, hazırda MDB ölkələri alimləri də öz münasibətlərini bildirmişlər. Y.K. Babanski, Y.N. Kulyutkina, Q.Q. Lemberq, N.A. Mençinskaya, R.A. Nizamov, T.İ. Şamova, Q.İ. Şukina və b. tədqiqatları qeyd oluna bilər. Mövcud ədəbiyyatın araşdırılmasından görünür ki, E.S. Kostileva O.N. Lyamina – humanitar fənlərin, L.N. Abramovskaya – ədəbiyyatın, İ.V. Kalaşnikova – riyaziyyatın, M.A. Axmetov və O.E. Yemelyanova – kimyanın, N.A. Qorlinskaya, D.M. Yulanova – musiqinin; N.İ. Zubkova – biologiyanın, V.Y. Makarova – rus dilinin, A.P. Suxareva – təsviri incəsənətin, A.Q. Çaçevaya – fiziki tərbiyənin, N.A. Qorlinskaya, D.M. Yulanova – xarici dillərin, o cümlədən ingilis dilinin, N.E. Koqan – coğrafiyanın tədrisi prosesində təhsilalanların idrak fəallığının formalaşdırılması məsələlərinə öz tədqiqatlarını həsr etmişlər.

Texnologiya dərslərində idrak fəallığının formalaşdırılması probleminə A.S. Çibakov “Kənd məktəbində texnologiya dərslərində VIII-IX sinif şagirdlərinin idrak fəallığının inkişafının metodik əsasları” (2000) və S.İ. Melexina “Tədris layihə fəaliyyəti prosesində məktəblilərin idrak fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi” (2005), A.S. Qlozman “Texnologiya kursu üzrə 5-9-cü sinif şagirdlərinin idrak fəaliyyətinin metodik əsasları” mövzularında dissertasiyaları həsr etmişlər. Azərbaycan Respublikasında isə, texnologiya dərslərində ümumiyyətlə müxtəlif sinif şagirdlərində, nə də kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak fəallığının formalaşdırılması problemi tədqiqat obyektinə olmamışdır. Bu da tədqiqat olunan problemin aktuallığını bir daha sübuta yetirir.

A.S. Çibakovun tədqiqatının qarşısında aşağıdakı məqsəd dayanmışdır: *“layihə təlim fəaliyyəti prosesində 8-9-cu siniflərdə idrak fəallığının pedaqoji əsaslarını və inkişafı vasitələrini nəzəri baxımdan əsaslandırmaq və eksperiment yolla yoxlamaq”* [152, s. 9].

A.S. Qlozman öz əsərində tədqiqatının bir sıra vəzifələrini müəyyənləşdirmişdir. Əsərdə aşağıdakı məsələlərə münasibət nəzərdən keçirilir: təhsilənlərin texnoloji təhsilə ayrı-ayrı üsul və vasitələrin təsirini araşdırmaq, müasir tələblər nöqtəyi-nəzərindən idrak fəallığının təkmilləşdirilməsi şərtlərini göstərmək; texnoloji təhsilin inkişafı əhəmiyyətini diqqət mərkəzinə gətirmək və texnoloji təhsilin məzmununu müəyyənləşdirmə prinsiplərinə aydınlıq gətirmək; tədqiqatın məqsədinə nail olmaqdan ötrü layihə metodunun imkanlarını aşkarlamaq, tədris prosesinin layihələndirilməsi metodikasını hazırlamaq; texnoloji təhsilin pedaqoji sistemini formalaşdırmaq, məktəblilərin idrak fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi şərtlərinin reallaşdırılmasına kömək göstərən modeli qurmaq; meyarları konkretləşdirmək və eksperimentin səmərəliliyini yoxlamaq [121, s. 5].

S.İ. Melexina tədris layihə fəaliyyətində şagirdlərin idrak fəaliyyətinin inkişafı problemini (texnologiyanın təlimi nümunəsində) araşdırmışdır. Bu tədqiqatın elmi yeniliyinə daxildir: Təlim layihə prosesində idrak fəallığının inkişafı modelinin müəyyənləşdirilməsi; VIII-IX siniflərdə əsasında məktəblilərin idrak fəallığına nail olmaq üçün layihə fəaliyyətini təşkil edən texnologiya təliminin məzmunu

müəyyənləşdirilmişdir; təhsilalanların idrak fəallığının yüksəlməsinə imkan verən layihə fəaliyyətinin təşkili variantı hazırlanmışdır; layihə fəaliyyətinin məzmunu əsaslandırılmışdır; Texnologiya fənninin tədrisi zamanı şagirdlərin idrak fəallığının inkişafından ötrü layihə fəaliyyətindən faydalanmanın pedaqoji şərtlərinin məcmusu diqqət mərkəzində olmuşdur; koqnitiv və kreativ səciyyəli metodik vasitələri kompleksi işlənmişdir [139, s. 6].

Mövcud ədəbiyyatın təhlilindən görünür ki, xaricdə nəşr olunmuş ədəbiyyatda, eyni zamanda müdafiə olunmuş dissertasiyalarda müxtəlif fənlərin, o cümlədən texnologiyanın tədrisi zamanı idrak fəallığının formalaşdırılması problemi diqqət mərkəzində dayanmışdır. Lakin digər fənlərlə müqayisədə texnologiya fənni üzrə məşğələlərdə idrak fəallığına nail olmağın vacibliyi lazımi şəkildə araşdırılmamışdır. Yalnız A.S. Çibakov, A.S. Qlozman və S.İ. Melexina bu problemə öz dissertasiyalarını həsr etmişlər. Respublikamızda isə, texnologiya dərslərində şagirdlərin, o cümlədən kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak fəallığının formalaşdırılması problemi tədqiqat obyektinə çevrilməmişdir.

1.4 Tədqiq olunan problem baxımından məktəbdə mövcud vəziyyətin öyrənilməsi

Hər hansı pedaqoji məsələnin, problemin müasir günün tələblərinə cavab verməsi, təkmil şəkil almasından ötrü ilk növbədə həmin problemin mövcud vəziyyətini öyrənmək lazımdır. Bu, nəyə görə tələbata çevrilir?

Bu, bir həqiqətdir ki, vəziyyətlə tanış olmadan, onun müsbət tərəflərini və çatışmayan, qüsurlu cəhətləri barədə təsəvvürə yiyələnmədən necə proqnoz vermək mümkündür? Əvvəlcə pedaqoji proqnoz (pedaqoji müayinə) aparılmalı, sonra vəziyyətin yaxşılaşdırılmasından ötrü təkliflər verilməlidir. Bizim tədqiq etdiyimiz problem ibtidai siniflərdə texnologiya dərslərində kiçik yaşlı məktəblilərin idrak fəallığının inkişafına nail olmaqdan ibarətdir. Deməli, texnologiya üzrə məşğələləri müşahidə etmək, sinif müəllimləri, şagirdlər, məktəb rəhbərləri ilə müsahibə və

söhbətlər aparmaqla, məktəb sənədləri ilə tanış olmaqla müəyyən qənaətə gəlmək mümkündür. Yəni nəzərdən keçirdiyimiz problemin mövcud vəziyyəti necədir? Yüksək, orta və aşağı göstəricilər nədən ibarətdir?

Deyilənlərə əsaslanaraq, ümumtəhsil məktəblərində mövcud vəziyyəti öyrəndik.

Pedaqoji təcrübənin öyrənilməsi göstərir ki, ibtidai siniflərdə texnologiya fənninin tədrisində əsas məsələ təlimin fəal üsullarından, forma, priyom və vasitələrindən bir sıra hallarda yaradıcılıqla faydalanmırlar. Bütün bunlar məktəblilərin biliyinin, fəallığının yüksəldilməsinə mənfi təsir göstərir. Problem baxımından məktəb təcrübəsinin öyrənilməsi və təhlili üçün şagirdlərlə anket sorğu keçirildi, eyni zamanda bəzi müəllim və şagirdlərlə müsahibələr aparıldı. Bu məqsədlə həm Bakı şəhərində, həm də Naxçıvan Muxtar Respublikasının şəhər və kənd məktəblərində (Bakının Mikayıl Müşfiq adına 18 nömrəli, İlqar Əbilhəsənov adına 42 nömrəli, Nəriman Nərimanov rayonunda Nəriman Nərimanov adına 45 nömrəli, Eldar Əliyev adına 93 nömrəli, Natiq Tağıyev adına 212, Abşeron rayonu Xırdalan qəsəbəsi 2 nömrəli, Sumqayıt şəhəri Yusif Məmmədəliyev adına 31 nömrəli, Naxçıvan şəhərində Heydər Əliyev adına məktəb və 8 nömrəli məktəb və Babək rayonunda (Xəlilli kənd orta məktəbi) müşahidələr, müsahibə və anket sorğusu keçirildi.

Pedaqoji prosesi öyrənərkən ilk növbədə müəllim-şagird münasibətlərinin nə dərəcədə düzgün qurulmasını müəyyənləşdirmək vacibdir. Çünki müəllim dərsin təşkilatçısı, aparıcısı və istiqamətləndiricisidirsə, şagird isə bu işlərin nə dərəcədə uğurlu həyata keçirildiyinin göstəricisidir. Odur ki, onlar arasında qarşılıqlı münasibətləri öyrənib, təhlil etməyi məqsədəuyğun saydıq.

Məktəblərdə ilk öncə dərs cədvəllərinə fikir verdik. Texnologiya fənni dərs cədvəllərində əsasən 4-cü, 5-ci saatlarda, təsadüfi halda 3-cü saatda nəzərdə tutulurdu. Həftənin 3-cü, 4-cü, 5-ci günlərində texnologiya dərsləri keçirilirdi. Texnologiya fənni üzrə dərs deyən müəllimlərin haqqında məlumat (iş stajı, ixtisası, bitirdiyi təhsil müəssisəsi və s.) topladıqdan sonra bir neçə müəllimin dərində iştirak edərək məşğələnin gedişinə, həm də sinifdə şagirdlərin partalarda (oğlan-qız)

oturması qaydası, şagirdlərin sayının çox olmamasına (əsasən 20 şagird olmalıdır) nəzər yetirdik. Müəllimin dərsi necə və hansı mərhələlərlə keçməsi barədə qeydlər apardıq. Tənəffüs zamanı I-IV sinif şagirdləri ilə söhbətlər etdik. Onlardan böyüyəndə hansı peşəyə sahibi olacaqlarını soruşduqda fərqli cavablar aldığımızı. Polis, idmançı, hərbiçi, müəllim, həkim, pilot və s.

İlqar Əbil Həsənov adına 42 nömrəli məktəbin 3a sinfində texnologiya dərşində iştirak edərkən, şagirdlərin iş yerinin necə təşkil edilməsi, bunun əsas və alt standartda uyğun aparıb-aparılmamasına fikir verirdik.

Müəllim mövzunu elan etməzdən öncə motivasiyanı qurmaq üçün sual-cavaba başladı. Əvvəlcə keçmiş mövzuya aid suallar verdi. Sorğudan məlum oldu ki, keçən mövzu “Nəqlədiçi maşınlar” olub. Müəllim köhnə dərslə yeni dərş arasında əlaqə yaratmağa çalışdı. Bir neçə sual-cavabdan sonra yeni mövzunu (“Hava nəqliyyatı”) elan etdi. Sonra iş vərəqlərini payladı. İş forması cütlər arasında aparılmalı idi. İş vərəqində verilən tapşırıqlar bir neçə sualdan və şəkil üzərində işdən ibarət idi. Şagirdlər sualları cavablandırdıqdan sonra, lövhədə öz yazdıqlarını oxudular. Müəllim növbəti vərəqləri payladı. Bu vərəqlərdə hava nəqliyyatına aid şəkillər vardı və məktəblilər lazım olan resurslarla şəkillərdə göstərilənləri hazırlamalı idilər.

Dərş zamanı diqqətimizi çəkən bəzi məqamlar oldu. Sinifdə şagird sayı 29 nəfər idi. Müəllim var gücü ilə səy göstərsə də, hamını dərşə cəlb edə bilmirdi. Yalnız ön cərgədə oturan 10-15 nəfər şagird fəal idi. Digər şagirdlər dərşini dinləmir, sinifdə səs-küy salırdılar. Onlar sual-cavabda da iştirak etmədilər.

Şagird müəllimi dinləmədiyindən sinfin idarə olunması çətinləşmişdi. Dərşdə şagirdlərin söhbət etmələri müəllimin dediklərini anlamağa maneçilik törədirdi. Buradan görünür ki, dinləmirik, dinləsək də - anlamırıq, anlasaq da – dərş edə bilmirik.

Sinifdə arxa partada oturan iki qız dərş başlayandan heç bir sual -cavabda iştirak etməsə də, müəllimin sonuncu verdiyi praktik tapşırığı həvəslə və çox yaxşı yerinə yetirdilər. Buradan da görünür ki, şagirdlər üçün dərşin ən maraqlı hissəsi praktik işin aparılmasıdır.

Digər məktəblərdə də buna bənzər dərşlərə rast gəlirdik. Çox zəif şagird dərşdə

nə vaxt fəal olur? Dərs ondan ötrü maraq doğurduqda və ya özü problemin həllinə qadir olduqda. Bəzən müəllimlər verilən sualın cavabını bilmədikdə şagirdləri günahlandırır və onu danlayırlar. Halbuki səmərəli olan müəllim-şagird münasibətləri təlimə maraq yaratmaqda, başlıca şərtədir. Pedaqoji əməkdaşlıq, şəxsiyyətlər arası normal münasibətlər məktəblilərin fəallığına şərait yaradır, kollektiv işləməyə imkan verir. Nəzərə almaq lazımdır ki, müəllim həm təlim işi, eyni zamanda hərtərəfli tərbiyə işi ilə məşğul olur. O, tək-cə dərs deyən, şagirdlərə elmlərin əsasını mənimsətməklə öz işini məhdudlaşdıran pedaqoji peşə sahibi deyildir. O, cəmiyyətin memarı və qurucusu kimi gənc nəslə həyata və gələcək cəmiyyətə hazırlamaq kimi müqəddəs bir vəzifəni yerinə yetirir.

Müşahidələr göstərir ki, kiçikyaşlı məktəbli daha çox qrup işinə can atır. Qrupun uyğun üzvlərinin məsuliyyəti və çalışqanlığı ilə ələqədardır. Odur ki, qrupların bütün üzvləri maraqlıdırlar ki, verilən tapşırıqın öhdəsindən gəlsinlər və materialları lazımı şəkildə bilsinlər. Şagirdlər gördükləri işin öhdəsindən yaxşı gəlirlərsə, bu, onlara zövq verir. Əgər hər hansı bir şey şagirdin zövqüncədirsə, onu kəşf edir və xoşbəxt olur. Kollektiv iş zamanı bəzi müəllimlər məktəbliləri bilməməkdə, bacarmamaqda günahlandırırırlar. Bu, yolverilməzdir. Məktəbliləri bilmədiklərini və bacara bilmədiklərini öyrənməyə istiqamətləndirmək lazımdır. Şagirdlərin fəaliyyəti zamanı müəllim onların gördükləri işlərə nəzarəti həyata keçirməli, köməyə ehtiyacı duyan qrupa yardım göstərməlidir. O, öz köməyini xeyirxahlıqla, sakit bir halda etməlidir. Qrup tapşırıqın öhdəsindən gələ bilmirsə, bu, səbəbsiz deyildir. İki səbəbi ola bilər:

I. Tapşırıq çox çətin və mürəkkəbdir;

II. Tapşırığı yerinə yetirməkdən ötrü kiçikyaşlı məktəblilər də möhkəm praktik vərdişlər aşılamaıb.

Bütün hallarda müəllim pedaqoji ustalığını artırmalıdır. Tapşırıqın icrası zamanı yaranan problemlə vəziyyətin həlli ilə bağlı kiçikyaşlı məktəblilərin yaradıcı axtarış və konstruktiv bacarıqları diqqətə çatdırılmalıdır. Tapşırıqların yerinə yetirilməsi, eyni zamanda məmulatların hazırlanması təlimin məqsədi deyil, tapşırıq tədris məsələlərinin həllindən ötrü vasitədir.

Tapşırığın icrası asan olmalı, onların yerinə yetirilməsi zamanı bir-iki yeni bilik və bacarıq aşkarlanırsa, bu, artıq şagirdlərin uğurudur.

Texnologiya dərində şagirdlərə verilən məlumatlar təsadüfi səciyyə daşmamalıdır. Məlumatlar hər bir dərindən məqsədinə cavab verməlidir. Bu səbəbdən tədqiqat apardığımız məktəblərin ibtidai siniflərində şagirdlərdə idrak fəallığının inkişafını müşahidə etmək üçün aşağıdakı anket-sorğunu keçirdik:

Cədvəl 1.4.1

Şagirdlərdə idrak fəallığının inkişaf səviyyəsinin göstəriciləri

№	Səviyələr			
	Cavab almaq istədiyimiz məsələlər	Yüksək	Orta	Zəif
1.	Material dedikdə nə başa düşülür?	18	20	13
2.	Təbiət materialları nə deməkdir?	10	10	4
3.	Texnologiya fənnində işlədilən material sözünü necə izah edə bilərsiniz?	5	8	5
4.	Özünəxidmət , sanitariya və gigiyena qaydaları nədir?	12	12	18
5.	Otaq bitkiləri hansılardır ? Onlara qulluq qaydalarını sadalayın	10	22	9
6.	Plastilinlə hansı işlər görülür?	12	14	20
7.	Aplikasiya işləri haqqında məlumat verin	14	8	35
7.	Mozaika nədir?	4	4	40
8.	Mozaika görmüsünüzmü, harada və nəyi ifadə edir?	4	3	5
9.	Kağız qatlamaya aid nümunə	8	8	30
10.	Hörmə və tikmə haqqında məlumat	14	10	8
11.	Model nədir?	13	10	35
		124	129	231

Sorğunun nəticələri.

Qeyd: Şagird sayı 484 nəfər.

Sorğu ilə bağlı müxtəlif nəticələr alındı.

Şagirdin idrak fəaliyyəti zamanı onun öz biliyini bacarığa çevirmə səviyyəsinə diqqət yetirdik.

Cədvəl 1.4.2

Müəllimin dərslərini müşahidə edərkən, kiçikyaşlı məktəblilərin iş yerinin təşkili üzrə meyarlar

Meyarlar	Meyarların siniflər üzrə müəyyənləşdirilməsi				Qeydlər
	I	II	III	IV	
Müəllimin köməyi ilə hazırlanacaq məmulata görə iş yerinin təşkili	+	+			
İş yerini təşkil edərkən məlumata uyğun aparılan əməliyyatda müəllimin köməyindən istifadə	+	+	+		
Hazırlanacaq məmulata görə iş yerinə aid nümunə göstərir.		+	+	+	
Hazırlanacaq məmulata görə iş yerinə aid nümunə göstərir və şərh edir.				+	+

Apardığımız sorğunun nəticələrini nəzərdən keçirdikdə və səviyyələrə görə ayırd etdikdə aydın görünürdü ki, nəticələr heç də ürəkaçıcı deyil. İdrak fəaliyyətini göstərən standartlar, hər şeydən əvvəl əqli bacarıq və vərdişlərin inkişafına yönəlir. İdraki düşünmə qabiliyyətləri sadədən mürəkkəbə doğru mərhələlərə görə təsnif edilir. Sonrakı nisbətən mürəkkəb idraki qabiliyyətlərinin (mühakimə yürütmə, problem həllətmə, əlaqələndirmə, isbatetmə,) əsasında dayanır. Texnologiya fənni üzrə məzmun standartlarının fəaliyyət (bacarıq) komponentinin tərtibində idraki qabiliyyətlər sistemli halda işlənilməlidir. Bunun üçün ibtidai siniflərdə texnologiya dərslərində idraki bacarıqlar üzrə hər bir səviyyəyə uyğun fəaliyyət göstəricilərini özündə birləşdirən cədvəli təqdim edirik:

Texnologiya dərslərində idrak bacarıqları üzrə səviyyələrə uyğun fəaliyyət göstəriciləri

Bilir	Yadda saxlayır, xatırlayır, tanıyır, işarə edir, müəyyən və təsvir edir, sadalayır, seçir.
Anlayır	İzah və şərh edir, öz sözləri ilə təsvir edir, fərqləndirir, nümunələr gətirir.
Tətbiq edir	Problemi həll edir, informasiyaları tətbiq edir, nümayiş etdirir, işlədir, dəyişir.
Təhlil edir	Təhlil və təsnif edir, fərqləndirir, nəticə çıxarır, yoxlayır, planlaşdırır, seçir, araşdırır, müqayisə edir.
Sintez edir	Tərtib edir, fərziyyə irəli sürür, formalaşdırır, yaradır, təsvir edir.
Dəyərləndirir	Məsələ haqqında qərar çıxarır, mübahisələri həll edir, mühakimə yürüdür.

İbtidai siniflərdə texnologiya dərslərində şagirdlərin dərslərin məqsədini bilmələri vacibdir. Mövzunu öyrənərkən, “Hansı bacarıqları əldə edəcək”, “Bu bacarıqlardan harada və necə yararlanacaq” kimi sualları əvvəldən bilməsi onun təlimə, mövzuya istək və marağını artırır. Beləliklə, məktəblidə mövzunu öyrənməyə həvəs yaranır. Bu həvəs şagirdin öyrənmə səyinin davam etdirməsinə və təlim prosesində müvəffəqiyyətli olmasına kömək göstərir. Öyrənmə materiallarının şagirdin maraq və istəklərinə uyğun gəlməsinə çalışmaq, öyrəndiklərini istifadə edə biləcəyi sahələrdən və gətirəcəyi faydalardan da söz açmaq lazımdır.

Problemin həll yollarını araşdırmağı şagirdlərə öyrətmək, zəruridir. Bura daxildir: müəyyən situasiyalarda çıxış yolu tapmaq, onları süzgəcdən keçirmək, səmərəli həll yollarının aşkarlanması ilə qabiliyyətinin inkişafına nail olmaq; şagirdlərin müstəqilliyini, mühakimə yürütmə sərbəstliyini, müstəqil düşüncələrini və məntiqi təfəkkürü inkişaf etdirmək; yaradıcılığı və özünə inam duyğusunu inkişaf etdirmək və s. Bunun üçün müəllim bildirir ki, təhsilənlər problemi həll etmək üçün ilk ağıla gələn ideyaları tez bir zamanda, yığcam, cəld və konkret ifadə tərzilə irəli sürsünlər. Bu və ya digər məktəbli şərh zamanı sinif yoldaşlarının fikirlərinə əsaslanma bilirlər. Təkliflər qiymətləndirilir və eyni zamanda müəyyən iradlar bildirilir. Qrup üzvləri problemin həllinə qoşulur.

Tapşırığın icrası zamanı yaranan problemlə vəziyyətin həlli ilə bağlı şagirdlərin yaradıcı axtarış bacarıqları mütləq qeyd olunmalıdır. Praktik məzmunlu tapşırığın icrası zamanı kiçikyaşlı məktəblilərin müstəqillik səviyyəsi, fəaliyyət xarakteri (məhsuldar, yaradıcı) tapşırıq zamanı faydalandığı üsullar və s. qiymətləndirmə amilləridir.

Praktik işləri bütün uşaqlar, ya da onların ayrı-ayrı qrupları şifahi və ya yazılı yerinə yetirə bilirlər. Yoxlama zamanı görülmüş işin keyfiyyətinə və sərf olunan müddətə fikir verilir. İşə kollektivin birlikdə qiymət verməsi daha məqsədəuyğundur.

Beləliklə, araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, ümumtəhsil məktəblərinin I-IV siniflərində texnologiya fənninin tədrisi prosesində şagirdlərin idrak fəallığının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi sahəsində müsbət təcrübə toplansa da, heç də bütün müəllimlər imkanları nəzərə almır, fənnin ayrı-ayrı mövzularının idrak fəallığı baxımından imkanlarından faydalanmırlar. Ona görə də pedaqoji eksperimentin təşkili, aparılması və nəticələrinin təhlili məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

II FƏSİL

İBTİDAI SİNİFLƏRDƏ TEXNOLOGİYA FƏNNİNİN TƏDRİSİ PROSESİNDƏ ŞAĞIRDLƏRİN İDRAK FƏALLIĞININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNİN METODİK SİSTEMİ

2.1. İbtidai siniflərdə texnoloji biliklərin integrativ yolla aşılmasında idrak fəaliyyətinin rolu

İbtidai təhsil pilləsində tədris olunan ayrı-ayrı fənlərin tədrisində inteqrasiya yaratmaqla şagirdlərin zəruri bilik və bacarıq, fəallıq qazanmaları təmin olunur. Texnologiya fənninin məzmununa daxil olan bilik, qazanılan nəzəri məsələlərin praktik həlli idrakda təzahür edir. Yəni canlı müşahidədən mücərrəd təfəkkürə, ardından da praktikaya keçir. Texnologiya fənni məzmununa görə emal texnologiyaları, texnika elementləri, məişət mədəniyyəti, qrafika üzrə təlim materialları praktik olaraq idrakda reallaşdırır.

Texnologiya fənninin əsasında məktəblilərdə müqayisə və çeşidləmə, ilkin emal, özəl xidmət və birlikdə fəaliyyət göstərmə vərdişləri, sadə səciyyəli layihələndirmə, dizayn, modelləşdirmə, ətraf aləmə, canlı təbiətə xidmət qabiliyyətləri, mütənasiblik, ölçü, simmetriya və başqa həndəsi anlayışlar təşəkkül tapır. Sadə konstruksiyalar və yaradıcı işlərin həyata keçirilməsi üzrə bacarıqların formalaşdırılmasına nail olunur. Deməli, idrak fəaliyyəti üzrə kiçikyaşlı məktəblilərdə müəyyən vərdişlər, bacarıqlar və qabiliyyətlər praktik səciyyə daşmalıdır. Bunun üçün onların praktik fəaliyyəti müəyyən nəticələrlə diqqət mərkəzinə gəlməlidir.

Hər bir şagird məmulatı hazırlayarkən istifadə etdiyi materialın müqayisəsini aparmalı və çeşidləməlidir. Bunun üçün o, müvafiq texnoloji vasitələrdən, yəni ölçmə, kəsmə, biçmə, birləşdirmə və s. faydalanmalıdır. Prosesin növbəti mərhələsində şagird idrak fəaliyyətinə qoşulmaqla sadə məmulatlar hazırlamalı, digər məişət xidmətlərini yerinə yetirməli və kollektivdə birgə fəaliyyət bacarıqları

nümayiş etdirməlidir.

Uzun illərin təcrübəsi və aparılan tədqiqatlar göstərir ki, özünün və başqalarının hazırladığı məmullara münasibət bildirən kiçikyaşlı məktəblilər qazanılan biliyin praktik tətbiqinə nail olurlar. Eyni zamanda təhlükəsizlik texnikası və sanitariya və gigiyena qaydalarını bilir və onlara əməl edirlər.

Biliyin nəzəri əsaslarını anlayışlara uyğun düzgün başa düşən hər bir şagird praktik fəaliyyətdə onları həyata keçirir. Yaradıcılıq tələb edən mürəkkəb olmayan adi tapşırıqları yerinə yetirdikdə, model və layihə qurduqda problem yaranmır. Texnologiya fənninin məzmun xətləri üzrə müvafiq bilik qazanmadan onun praktik, yəni idrak fəaliyyətinə nail olmaq mümkün deyil. Biliksiz idrak ola bilməz.

Texnika elementləri, emal texnologiyaları, məişət mədəniyyəti, eyni zamanda qrafika sinifdən-sinfə keçdikcə kosmetik yönümdə sadədən mürəkkəbə, asandan çətinə prinsipi üzrə davam etdikdə məzmun xətləri və əsas standartlar idrak fəaliyyəti üçün müəyyənləşdirilərkən problemin həlli təhlil etmə və əsaslandırma, mühakiməyürütmə, əlaqələndirmə, təqdim etmə kimi idrakda fəaliyyət xətləri nəzərə alınır, işin praktik mahiyyəti aşkarlanır.

İbtidai siniflərdə məzmun standartları üzrə texnologiyadan idrak fəaliyyətini öyrənərkən I-IV siniflər üçün ardıcılıq müəyyənləşdirilməlidir.

Kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəaliyyətinin mahiyyəti məzmun standartları ilə şərtlənir. Konseptual sənəddən aydın olur ki, texnologiyanın idrak fəaliyyətinə görə mahiyyətində emal texnologiyasına daha geniş yer ayrılır. Çünki burada üç əsas standart olduğu halda, digər məzmun standartlarının hər birində bir məzmun xətti vardır. Biz həmin yanaşmanı, təhlil etsək, ibtidai siniflərdə texnologiya fənnindən idrak fəaliyyətinin mahiyyətini aydınlaşdırma bilərik.

Kiçik yaşlardan başlayaraq şagirdlərin, o cümlədən kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyət kimi formalaşması qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən biridir. Bunun üçün uşaqların ən erkən vaxtlarından özünə, ətrafdakılara, sənətə, vətənə, dövlətə yararlı olması ən mühüm tələblərdən hesab edilir. Bu, onun şəxsiyyətlilik fəaliyyətinin göstəricisidir. Onun da əsasında idrak fəaliyyəti durur. Tədris olunan hər fənn məhz buna görə də məqsəd yox, vasitə rolunu oynayır.

İbtidai siniflərdə texnologiya fənni üzrə uşaqların idrak fəaliyyətini tənzimləmək üçün məzmun xətlərinin standartlar üzrə hər birinin əsas standartına uyğun alt standartı aşağıdakı məzmununda konseptual sənədə görə təsnif etmək mümkündür. Konseptual sənədə əsasən, ibtidai siniflərdə məzmun xətlərini, standart və alt standartları ibtidai siniflərə görə I-IV siniflərlə bağlı qruplaşdırma bilirik.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt standartlar

1-ci sinif

1. Emal texnologiyaları (şagird):
  - 1.1. Emal texnologiyalarını və vasitələrini tanıyıb anladığını nümayiş etdirir.
    - 1.1.1. Müvafiq emal texnologiyalarını (ölçmə, kəsmə, yapma, birləşdirmə, qatlama, tikmə) sadalayır.
      - 1.1.2. Sadə emal texnologiyalarını fərqləndirir.
      - 1.1.3. Emal vasitələrinin adlarını çəkir.
    - 1.2. Emal prosesinə hazırlıq işlərini həyata keçirir.
      - 1.2.1. Hazırlanacaq məmulata görə iş yerini qaydaya salır.
      - 1.2.2. Məmulatın hazırlanması üçün müvafiq emal vasitələri seçir.
      - 1.2.3. Məmulatın hazırlanması ardıcılığını müəyyənləşdirir.
      - 1.2.4. Məmulatın materialına uyğun emal texnologiyası seçir.
    - 1.3. Ayrı-ayrı materiallardan (kağız, karton, parça, plastilin) müxtəlif məmulatlar hazırlayır.
      - 1.3.1. Məmulatların detallarını düzəldir.
      - 1.3.2. Detalları birləşdirməklə sadə məmulat (məmulatlar) hazırlayır.
      - 1.3.3. Məmulatların hazırlanmasında sadə tərtibat bacarıqlarına malik olduğunu göstərir.
      - 1.3.4. Məmulatların qrup tərəfindən hazırlanması prosesində birgə fəaliyyət və əməkdaşlıq bacarıqları nümayiş etdirir.
      - 1.3.5. Məmulatın hazırlanmasında zəruri təhlükəsizlik və gigiyena qaydalarını yerinə yetirir.
      - 1.3.6. Hazır məmulatı təqdim edir.
    - 2.1. Texnoloji maşınlar və texnoloji vasitələr barədə təsəvvürə yiyələndiyini

göstərir.

2-ci sinifdə

1. Emal texnologiyaları (şagird):
  - 1.1. Emal texnologiyalarını və vasitələrini tanıdığını bildirir.
    - 1.1.1. Emal texnologiyalarını nümayiş etdirilən təsvirlərdə tanıyır.
    - 1.1.2. Müvafiq emal texnologiyalarını (ölçmə, kəsmə, yapma, birləşdirmə, qatlama, tikmə) təyinatına görə sadə formada aydınlaşdırır.
    - 1.1.3. Emal vasitələrinin funksiyalarına aydınlıq gətirir.
  - 1.2. Emal prosesinə hazırlıq işlərini yerinə yetirir.
    - 1.2.1. Bu və ya digər məmulata görə iş yerini təşkil edir.
    - 1.2.2. Məmulatın hazırlanması üçün müvafiq emal vasitələri seçir.
    - 1.2.3. Məmulatın hazırlanması ardıcılığını müəyyənləşdirir.
    - 1.2.4. Məmulatın materialına uyğun emal texnologiyası seçir.
  - 1.3. Bu və ya digər materialdan (kağız, karton, parça, plastilin) müxtəlif məmulatlar düzəldir.
    - 1.3.1. Məmulatların detallarını seçib ayırır.
    - 1.3.2. Detalları birləşdirməklə məmulat (məmulatlar) hazırlayır.
    - 1.3.3. Məmulatların hazırlanmasında sadə tərtibat bacarıqlarına yiyələndiyini göstərir.
    - 1.3.4. Məmulatların qrup tərəfindən hazırlanması prosesində birgə fəaliyyət və əməkdaşlıq bacarıqlarına malik olduğunu göstərir.
    - 1.3.5. Məmulatın hazırlanmasında müvafiq təhlükəsizlik və gigiyena qaydalarını yerinə yetirir.
    - 1.3.6. Hazır məmulatı meydana çıxarır.

3-cü sinif

1. Emal texnologiyaları (şagird):
  - 1.1. Emal texnologiyalarını və vasitələrini tanıyıb anladığını nümayiş etdirir.
    - 1.1.1. Müxtəlif emal texnologiyalarına aid iş proseslərini mərhələlər üzrə aydınlaşdırır.
    - 1.1.2. Mərhələlər üzrə iş prosesində zəruri emal vasitələrinin əhəmiyyətini izah

edir.

1.1.3. Emal vasitələrinin funksiyaları barədə məlumat verir, onların təyinatını müəyyənləşdirir.

1.2. Emal prosesinə hazırlıq işlərini həyata keçirir.

1.2.1. Hazırlanacaq məmulata görə iş yerini təşkil edir.

1.2.2. Məmulatın hazırlanması üçün uyğun emal vasitələri seçir.

1.2.3. Məmulatın hazırlanması ardıcılığını müəyyənləşdirir.

1.2.4. Məmulatın materialına uyğun emal texnologiyası seçir.

1.3. Ayrı-ayrı materiallardan (kağız, karton, parça, plastilin) bu və ya digər məmulatı düzəldir.

1.3.1. Məmulatların detallarını seçib ayırır.

1.3.2. Detalları birləşdirməklə müxtəlif məmulat (məmulatlar) hazırlayır.

1.3.3. Məmulatları hazırlayarkən sadə tərtibat bacarıqlarına yiyələndiyini göstərir.

1.3.4. Məmulatların qrup tərəfindən hazırlanması zamanı birgə fəaliyyət və əməkdaşlıq bacarıqlarına malik olduğunu sübut edir.

1.3.5. Məmulatın hazırlanmasında müvafiq təhlükəsizlik və gigiyena qaydalarını yerinə yetirir.

1.3.6. Hazır məmulatı (məmulatları) təqdim edir.

4-cü sinif

1. Emal texnologiyaları (şagird):

1.1. Emal texnologiyalarını və vasitələrini tanıyıb anladığını nümayiş etdirir.

1.1.1. Ayrı-ayrı emal texnologiyaları və vasitələri ilə bağlı kiçik təqdimatlar edir.

1.1.2. Tanıdığı emal texnologiyalarının tətbiq edildiyi istehsal sahələri (zavod, fabrik, kombinat) haqqında məlumata malik olduğunu nümayiş etdirir.

1.1.3. Emal vasitələrinin funksiyalarını aydınlaşdırır, təyinatını müəyyənləşdirir və təqdimatlar edir.

1.2. Emal prosesinə hazırlıq işlərini yerinə yetirir.

1.2.1. Hazırlanacaq məmulata görə iş yerini təşkil edir.

- 1.2.2. Məmulatın hazırlanması üçün uyğun emal vasitələri seçir.
- 1.2.3. Məmulatın hazırlanması ardıcılığını müəyyənləşdirir.
- 1.2.4. Hazırlanacaq məmulatın materialına uyğun emal texnologiyası seçir.
- 1.3. Verilmiş materiallardan (kağız, karton, parça, plastilin, oduncaq, ərzaqlar) müxtəlif məmulatlar hazırlayır.
  - 1.3.1. Məmulatların detallarını seçib ayırır.
  - 1.3.2. Detalları birləşdirməklə müxtəlif məmulat (məmulatlar) hazırlayır.
  - 1.3.3. Məmulatların hazırlanmasında sadə tərtibat bacarıqları nümayiş etdirir.
  - 1.3.4. Məmulatların qrup tərəfindən hazırlanması prosesində birgə fəaliyyət və əməkdaşlıq bacarıqlarına malik olduğunu göstərir.
  - 1.3.5. Məmulatın hazırlanmasında müvafiq təhlükəsizlik və gigiyena qaydalarını gözləyir.
  - 1.3.6. Hazırladığı məmulatı (məmulatları) təqdim edir.

1-ci sinif

2. Texnika elementləri (şagird):
  - 2.1. Texnoloji maşınlar və texnoloji vasitələr haqqında təsəvvürə malik olduğunu nümayiş etdirir.
    - 2.1.1. Verilmiş təsvirlərdə texnoloji maşınları (nəqliyyat, yük, məişət) və texnoloji vasitələri (əl alətləri, mexaniki alətlər) adlandırır.
    - 2.1.2. Texnoloji maşınları və vasitələr barədə məlumat verir.
    - 2.1.3. Məişət texnikalarını sadalayır.

2-ci sinif

2. Texnika elementləri (şagird):
  - 2.1. Texnoloji maşınlar və texnoloji vasitələr haqqında təsəvvürə malik olduğunu nümayiş etdirir.
    - 2.1.1. Texnoloji maşınları (nəqliyyat, yük, məişət) bir-birindən fərqləndirir.
    - 2.1.2. Texnoloji vasitələri (əl alətləri, mexaniki alətlər) bir-birindən fərqləndirir.
    - 2.1.3. Məişət texnikalarını bir-birindən ayıra bilir.

3-cü sinif

2. Texnika elementləri(şagird):

2.1. Texnoloji maşınlar və texnoloji vasitələr haqqında biliklərə malik olduğunu nümayiş etdirir.

2.1.1. Texnoloji maşınları (nəqliyyat, yük, nəqledici, elektron, məişət) bir-birindən fərqləndirir.

2.1.2. Texnoloji vasitələri (əl alətləri, mexaniki alətlər, elektrik alətləri) bir-birindən seçə bilir.

2.1.3. Məişət texnikalarından istifadə qaydalarından xəbərdardır.

4-cü sinif

2. Texnika elementləri (şagird):

2.1. Texnoloji maşınlar və texnoloji vasitələr barədə biliklərə yiyələndiyi barədə müsbət fikir yaradır.

2.1.1. Texnoloji maşınları təsnif edir, onlar barədə yığcam şəkildə təqdimatlar edir.

2.1.2. Texnoloji vasitələri təsnif edir, bu barədə yığcam şəkildə təqdimatlar edir.

2.1.3. Məişət texnikalarından istifadə bacarıqlarına malik olduğunu göstərir.

1-ci sinif

3. Məişət mədəniyyəti (şagird):

3.1. Məişətdə zəruri sayılan ilkin bacarıqlara malik olduğunu sübut edir.

3.1.1. Özünəxidmət və sanitariya-gigiyena qaydalarına dair fikirlərini sadə şəkildə aydınlaşdırır.

3.1.2. Otaq bitkilərinə qulluq qaydalarına malikdir.

3.1.3. Yemək masası arxasında davranış qaydalarını bilir.

3.1.4. Səhər, nahar, şam, qonaq, bayram yemək süfrələri və onların hazırlanması texnologiyaları barədə məlumatı var.

3.1.5. Səhər süfrəsi salır.

2-ci sinif

3. Məişət mədəniyyəti (şagird):

3.1. Məişətdə zəruri sayılan sadə bacarıqlara yiyələnib.

3.1.1. Özünəxidmət və sanitariya-gigiyena qaydalarını aydınlaşdırır.

3.1.2. Bitkilərə qulluq qaydalarını bilir.

3.1.3. Yemək masası arxasında davranış qaydalarından xəbərdardır.

3.1.4. Yemək süfrəsinin növlərinə əsasən qabları, alət və ləvazimatları seçməyi bacarır.

3.1.5. Nahar süfrəsi hazırlayır.

3-cü sinif

3. Məişət mədəniyyəti (şagird):

3.1. Məişətdə zəruri sayılan sadə bacarıqlara yiyələndiyini göstərir.

3.1.1. Özünəxidmət və sanitariya-gigiyena tələblərinin insan həyatında əhəmiyyətini anlayır.

3.1.2. Bitkilərin insan sağlamlığının mühafizəsində rolunu şərh edir.

3.1.3. Yemək masası ətrafında davranış bacarıqlarına malikdir.

3.1.4. Yemək süfrəsinin növlərinə uyğun olaraq qabları, alət və ləvazimatları seçir və düzgün yerləşdirir.

3.1.5. Şam süfrəsini tərtib edir.

4-cü sinif

3. Məişət mədəniyyəti(şagird):

3.1. Məişətdə zəruri sayılan ilkin bacarıqlara yiyələndiyini nümayiş etdirir.

3.1.1. Özünəxidmət qaydalarına riayət olunması barədə kiçik təqdimatlar edir.

3.1.2. Bitkilərin ətraf aləmdə rolu və əhəmiyyəti haqqında məlumat verir.

3.1.3. Yemək masası ətrafında qrup tərkibində davranış bacarıqlarını nümayiş etdirir.

3.1.4. Müxtəlif variantlı yemək süfrələri hazırlayır.

3.1.5. Qonaq və bayram süfrələrini tərtib edir.

1-ci sinif

4. Qrafika (şagird):

4.1. Əşyaları qrafik təsvir edir.

4.1.1. Əşyaların ayrı-ayrı hissələrinin qrafik təsvirini çəkir.

4.1.2. Çəkilməmiş ayrı-ayrı hissələri birləşdirməklə əşyanın tam təsvirini verir.

2-ci sinif

4. Qrafika (şagird):

4.1. Əşyaları qrafik təsvir edir.

4.1.1. Verilmiş ölçülərə əsasən nişanlama işləri aparır.

4.1.2. Hazırlanacaq məmulatın təsvirini çəkir.

3-cü sinif

4. Qrafika (şagird):

4.1. Əşyaları qrafik təsvir edir.

4.1.1. Müstəvi və həcmli fiqurların hissələrinin ölçülərə əsasən təsvirini çəkir.

4.1.2. Hissələri birləşdirməklə əşyanın tam şəklini çəkir.

4-cü sinif

4. Qrafika (şagird):

4.1. Əşyaları qrafik təsvir edir.

4.1.1. Hazırlanacaq məmulatın texniki rəsmlərini və eskizlərini oxuyur.

4.1.2. Müstəvi və həcmli fiqurların hissələrinin təsvirini çəkərkən sadə dizayn bacarıqları nümayiş etdirir.

Təhsil: Sistemləşdirilmiş bilik bacarıq və vərdislərin mənimsənilməsi prosesi və onun nəticəsi olduğu üçün təhsil proqramı (kurikulum) təhsilin hər bir pilləsi üzrə təlim nəticələri və məzmun standartını tədris fənlərini həftəlik dərslər və dərslərdən bəhsənən məşğələ standartlarının miqdarını pedaqoji prosesin təşkilini, təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi və monitorinqinin aparılması sistemini özündə əks etdirilən dövlət sənədi olub, tədqiqatda bunların reallaşdırılması zəruridir [104, s. 238].

Təhsil sahəsində həyata keçirilən inteqrasiya və diferensiasiya prosesləri idrak fəallığı üçün əsas olub, dövlət siyasətinin əsas prinsipində ehtiva olunan humanistlik, demokratiklik, bərabərlik, millilik və dünyəvilik, keyfiyyətlik, səmərəlilik, fasiləsizlik və vəhdətlik, daimilik, varislilik, liberallaşma, inteqrasiya kimi önəmli məsələləri diqqətdə saxlanılır, ibtidai təhsildə texnologiya bilik tədris olunan bütün fənlərin rolunu optimallaşdırır. Biz bunu texnologiya fənninin məzmun xəttinə aid olan emal texnologiyaları, texnika elementləri, məişət mədəniyyəti və qrafika üzrə bilik və fəaliyyətdən aydın görürük. Təcrübə göstərir ki, ibtidai təhsildə texnologiya bilik fəndaxili və fənlərarası inteqrativlik gözləmədikdə həyata keçirilmir. Məhz buna görə də şagirdlərin hər tərəfli inkişafı üçün şərait yaradılır.

Odur ki, ibtidai siniflərdə hər bir sinfin yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq onların inteqrasiyasını təşkil etmək lazımdır. Məsələn, I sinifdə (1.1) əsas standartla görə, emal texnologiyaları və vasitələri barədə şagird məlumatı olur; Bu əsas standartın birinci alt standartının məzmunu I-IV siniflər üçün aşağıdakı kimidir:

Emal texnologiyaları

1-ci sinif :

1.1.1. Müvafiq emal texnologiyalarını (ölçmə, kəsmə, yapma, birləşdirmə, qatlama, tikmə) sadalayır.

2-ci sinif :

1.1.1. Emal texnologiyalarını nümayiş etdirilən təsvirlərdə tanıyır.

3-cü sinif:

Müxtəlif emal texnologiyalarına aid iş prosesini mərhələlər üzrə aydınlaşdırır.

4-ci sinif:

1.1.1. Müxtəlif emal texnologiyaları və vasitələri ilə bağlı kiçik təqdimatlar edir.

Eyni yanaşmanı digər məzmun xətlərinin əsas standartı üçün də həyata keçirmək mümkündür. Baxmayaraq ki, konseptual sənəddə emal texnologiyalarından başqa digər məzmun xətlərinin yalnız bir əsas standartı vardır.

Texnika elementləri

1-ci sinif:

2.1.1. Verilmiş təsvirlərdə texnoloji maşınları (nəqliyyat, yük, məişət) və texnoloji vasitələri (əl alətləri, mexaniki alətlər) adlandırır.

2-ci sinif:

2.1.1. Texnoloji maşınları (nəqliyyat, yük, məişət) bir-birindən ayıra bilir.

3-ci sinif:

2.1.1. Texnoloji maşınları (nəqliyyat, yük, nəqliyici, elektron, məişət) bir-birindən fərqləndirir.

4-cü sinif:

2.1.1. Texnoloji maşınların təsnifatını aparır və onlar haqqında kiçik təqdimatlar edir.

Məişət mədəniyyəti

1-ci sinif:

3.1.1. Özünəxidmət və sanitariya-gigiyena qaydaları haqqında fikirlərini sadə formada şərh edir.

2-ci sinif:

3.1.1. Özünəxidmət və sanitariya-gigiyena qaydalarını aydınlaşdırmağı bacarır.

3-ci sinif:

3.1.1. Özünəxidmət və sanitariya-gigiyena tələblərinin insan həyatında əhəmiyyətini izah edir.

4-cü sinif:

3.1.1. Özünəxidmət qaydalarına riayət olunması barədə kiçik təqdimatlar edir.

Qrafika**1-ci sinif:**

4.1.1. Əşyaların ayrı-ayrı hissələrinin qrafik təsvirini verir;

2-ci sinif:

4.1.1. Verilmiş ölçülərə əsasən nişanlama işləri aparır;

3-cü sinif:

4.1.1. Müstəvi və həcmli fiqurların hissələrinin ölçülərə əsasən təsvirini verir;

4-cü sinif:

4.1.1. Hazırlanacaq məmulatın texniki rəsmlərini və eskizlərini oxuyur.

Hər bir sinfə uyğun olaraq yuxarıdakı nümunələr üzrə fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanı standartlaşdırmaq mümkündür. Belə olduqda şagirdlərin ibtidai təhsildə iki istiqamətdə idrak fəallığı təmin olunur.

İbtidai siniflərdə şagirdlərin ahəngdar inkişaf etməsindən ötrü fənlər bir-birilə inteqrativ əlaqədə olmalıdır. Odur ki, ibtidai sinifdə adətən öyrədən (müəllim) dəyişmir. Bütün fənləri o, tədris edir. Uşaqların sayı 20 nəfərdən artıq olmamalıdır. Bu da idrak fəaliyyətinin səmərəliliyini artırır.

Fikrimizi əsaslandırmaq üçün texnologiya fənninin mahiyyətilə əlaqədar mənbələrdə göstərilən məzmunu yada salmaq kifayətdir.

İbtidai siniflərdə texnologiya fənni üzrə şagirdlərdə özünəxidmət müqayisə və çeşidləmə, tərtibat, ilkin emal, özünəxidmət, birgə fəaliyyət vərdişləri, ölçü,

modelləşdirmə, sadə layihələndirmə, dizayn, canlı təbiətə qulluq, mütənasiblik, simmetriya və başqa həndəsi anlayışlar formaləşdirilir. Sadə konstruktor və yaradıcı fəaliyyət sahəsində bacarıqların aşılmasına nail təmin olunur. Yəni haqqında danışılan məsələlər üzrə, idrak fəaliyyəti zamanı vərdislər, bacarıqlar yaranır, anlayışlar formalaşır. Nəticədə bir sıra təlim nəticələrinə nail olunur. Bura daxildir: materialların müqayisə edilməsi və çeşidlənməsi, texnoloji vasitələrdən (kəsmə, ölçmə, biçmə, birləşdirmə və s.) faydalanma, sadə məmullatların hazırlanması, adi məişət xidmətlərinin yerinə yetirilməsi, birgə fəaliyyət bacarıqlarının göstərilməsi, özünün və digərlərinin hazırladığı əşyalara münasibət bildirilməsi, sanitariya-gigiyena, həm də təhlükəsizlik texnikası qaydalarının şərh, praktik fəaliyyətdə onlara əməl olunması, yaradıcılıq tələb edən sadə tapşırıqların yerinə yetirilməsi, model və layihələrin qurulması.

İbtidai siniflərdə texnologiyanın tədrisində şagirdlərin idrak fəaliyyətini bir çox cəhətdən şərtləndirmək mümkündür. Bu təhsillənmə onları gələcək həyata şüurlu hazırlamaqda mühüm əhəmiyyət daşıyır; yiyənilmiş bacarıqlar dinamik xarakterlidir; insan kapitalı ilə əlaqədar tələblərə zəruri dəyərlərə yiyələnməyə təminat verir və texnoloji anlayışların mənimsənilməsini reallaşdırır. Kiçikyaşlı məktəblilər dərstdə əməli işlərdən istifadə zamanı vaxt itkisinin olmaması, iqtisadi vəziyyətdən, ekoloji baxımdan tullantısız məmullatın düzəldilməsi, onların müqayisəsi, texnoloji əməliyyatlardan istifadəyə birgə fəaliyyət bacarıqlarını, təhlükəsizlik və sanitariya-gigiyena qaydalarını yerinə yetirməklə, yaradıcılıq göstərməklə müəyyən model qurmaq və müvafiq anlayışları diqqətə çatdırmaqla onların mahiyyətini başa düşür.

İdrak fəlsəfi, pedaqoji mahiyyət daşımaqla, texnoloji olmaqla yanaşı, texnoloji strukturuna görə də son dərəcə mürəkkəb hadisədir. Təlim prosesində gündəlik idrak fəaliyyəti kiçikyaşlı məktəblilərin inkişafı üçün gerçəkləşən mühüm bir prosesdir.

Gündəlik idrak fəaliyyəti nəticəsində qazanılmış biliklər şagirdin bilavasitə praktik həyatında cəmlənir: hər hansı məmullatın hazırlanması işində onlar səmərəli əmək fəaliyyətinə istiqamətləndirilir. Gündəlik idrak fəaliyyətinin əsasında sağlam fikir dayanır. İdrak nəzəriyyəsinin əsas problemləri biliyin əldə edilmə üsulları və onun həqiqi meyarlarının tapılmasıdır. V.V. Davidovun fikrincə, *təlim çoxcəhətli*

fəaliyyət olan tədrisin mühüm xarakteristikası olsa da, onun bütün tərəflərini əhatə edə bilmir [1, s. 151].

Obyektiv gerçəkliyin özündə anlayış yoxdur. Bunlar insan şüurunda meydana gəlir, gerçəkliyin predmetlərini, hadisə və proseslərini əvəz edir. İnsan təbii ünsiyyət dilinin və formallaşmış dillərin köməyi ilə əldə olunmuş bilikləri sistemləşdirir. Dəyişiklik nəsildən-nəslə keçir, inkişaf edir. Bu proses insan təfəkkürünün təşəkkül tapmasının və inkişafının obyektiv qanunauyğunluğudur. Təfəkkürümüzdə anlayışların meydana gəlməsi və mövcudluğunun obyektiv əsası bizi əhatə edən reallıqda keyfiyyət müəyyənliyinə malik olan ayrı-ayrı cisim və hadisələrin olmasıdır. Məsələn, məmulat, emal, maşın, alət, bitki, nişanlama, qatlama, ölçmə, kəsmə, biçmə, tikmə, birləşdirmə və s. Əgər belə cisimlər olmasaydı, ona uyğun texnologiya anlayışların mövcudluğu da mümkün deyildi. Ümumiyyətlə, bizi əhatə edən aləmdə olan real cisim və hadisələr müxtəlif rəngarəngliyə malikdir. Onlar bir-biri ilə oxşar və fərqli cəhətləri ilə seçilirlər. Təfəkkür vasitəsilə cisim və hadisələrin ümumi, mühüm əlamətləri beynimizdə öz əksini tapır. Hər hansı anlayışın səciyyəsi onun əlamətlərindən başlamalıdır. Cismin əlaməti onun digər cisimlərlə (kağız və parça) oxşar və fərqli cəhətləridir. Texnologiya sözü anlayış kimi mahiyyəti əks etdirən əsaslandırılmış fikirdən ibarətdir.

Texnologiya - yunan sözü olub, "*techne*" (bacarıq) və "*logos*" (öyrənmə) sözlərindən yaranaraq, məhsulu düzəltmə qabiliyyəti, istehsal proseslərinin yerinə yetirilməsindən ötrü üsul və vasitələr barəsində elm, nəzəriyyə, biliklər toplusu mənası verir.

İbtidai siniflərdə şagirdlər "texnologiya" sözünün anlayış baxımdan şərhini öyrənərkən ciddi çətinliklə üzləşirlər. Buna səbəb onların texnologiya anlayışının mahiyyətinə aid olan məhsul, istehsal, proses, üsul və vasitə kimi sözlərin mahiyyətinin mənimsənilməsinə müəllimin laqeyd münasibətləridir. Fikrimizin təsdiqi üçün demək lazımdır ki, qeyd olunan sözlərin cümlədə işlədilməsində şagirdlər bacarıq nümayiş etdirmirlər. Burada yaranan uyğunsuzluq, qənaətimizcə, şagirdlərdə zəruri marağın tərbiyə olunmaması və sosial-iqtisadi cəhətdən strateji əhəmiyyətə malik texnologiya fənninin tədrisinə qayğısızlıqdır. Müəllim ilk növbədə

texnologiyanın insan həyatında rolunu və təşəkkülün müasir səviyyəyə gəlib çatmasına əsasən aşağıdakı amillərin səbəb olmasını diqqətə çatdırmalıdır: əl əməyinin yüngülləşdirilməsinə çalışmaq; əmtəələrin kütləvi istehsalını təşkil etmək; az məsrəflə çox məhsul istehsal etmək; yeni məhsullar yaratmaq və s.

Elmi cəhətdən yanaşdıqda texnologiya hazır məhsulu əldə etmək üçün xammalın, materialların, yarım fabrikantın müvafiq istehsal vasitələri ilə emalı üçün müxtəlif qayda və üsulları özündə birləşdirən, eyni zamanda müəyyən ardıcılıqla yerinə yetirilməsinə imkan verən elmə deyilir. Texnologiya anlayışı mahiyyətini saxlamaqla prosesləri əks etdirən əməliyyatlarla müşayiət olunan bütün sahələrdə özünə yer tapmışdır. Məsələn, pedaqoji prosesdə texnologiya tədris prosesi üçün müxtəlif üsulların, vasitələrin, tədris avadanlığının, təlimin texniki vasitələrinin işlənilməsi və tətbiqidir.

Mövcud milli və dünya təcrübəsi ilə tanışlıq öyrənilməsi, onların müqayisəsi, təhlilinin aparılması nəticəsində texnologiya fənninin aşağıda göstərilən məzmun xətləri müəyyən edilmişdir. Bu isə I-IV sinif şagirdlərinin yiyələncəkləri bilik və bacarıqları aydın təsvirə gətirmək, onları sistemləşdirmək, anlayışlarla tanış olmaq, səmərəli idrak fəallığını həyata keçirməyə xidmət göstərir:

- emal texnologiyaları;
- məişət mədəniyyəti;
- texnika elementləri;
- qrafika.

Kiçikyaşlı məktəblilər tərəfindən texnoloji anlayışların nəzəri və praktik şəkildə mənimsənilməsi onların problemin həlli, təhliletmə və əsaslandırma, mühakimə yürütmə, əlaqələndirmə, təqdimetmə kimi idrak fəaliyyətinin inkişafında mühüm vasitədir. İdrak prosesində şagirdin bütün mənəvi qabiliyyətləri, o cümlədən iradə və fantaziya, şüur, intuisiya və təfəkkür, hiss, dərk sürəti və b. iştirak edir.

Məntiqi idrak hissi idrakın köməyi ilə görülən işləri tamama yetirir. Duyğu üzvlərinin köməyi ilə alınan bilik çox zəngin və rəngarəngdir. Lakin o, bütöv deyil, məhdud haldır. Hissi bilik bizə əşya və şeylərin yalnız bu və ya digər xarici tərəfləri barədə təsəvvür yaratsa da, onların daxili təbiətini, mahiyyətini, inkişaf qanunlarını

müəyyənləşdirməyə qadir deyil. İdrakın əsas vəzifəsi məhz bundan ibarətdir.

Burada məntiqi idrak keyfiyyətcə yeni, çox yüksək mərhələ sayılır. Onun rolu predmetin əsas xassələrini və əlamətlərini aşkarlamaqdır. Məntiqi təfəkkür mərhələsində şagird gerçəkliyin inkişafının zəruri qanunları dərk edir. Anlayış predmetlərin hər bir tərəfini deyil, yalnız ümumi tərəflərini özündə birləşdirir, ikinci dərəcəli əlamətləri hesaba almır.

Anlayışların inkişafı prosesi iki istiqamətlidir.

Vaxtilə mənimsənilmiş anlayışlar daha da dərinləşdirilir, möhkəmləndirilir, yeni anlayışlar ortaya çıxır. Onlara əsasən təfəkkürün digər formaları mühakimələr, əqli nəticələr təşəkkül tapır.

Proqramın tələblərinə uyğun olaraq, şagird I-IV siniflərdə tədris ilinin sonunda texnologiya fənni üzrə gözlənilən təlim nəticələri qazanmaqla müvafiq təkrarlanan anlayışlarla bağlı bilik dairələrini genişləndirmiş olur. İbtidai siniflər üzrə bu iş belə qruplaşdırılır:

Birinci sinif şagirdi sadə emal texnologiyalarından xəbəri olur, emal prosesi üzrə hazırlıq işlərini həyata keçirir, sanitariya-gigiyena və təhlükəsizlik qaydalarını yerinə yetirməklə sadə məmulatlar düzəldir; texnoloji maşınların və vasitələrin təsnifatını aparır, onları fərqləndirir; özünəxidmətlə məşğuldur, bitkilərə qulluq göstərir və mədəni davranış qaydalarını aydınlaşdırır; zəruri məişət texnikalarından istifadə qabiliyyətlərinə malikdir; bəzi əşyaların qrafik təsvirini verir.

İkinci sinif şagirdi zəruri emal texnologiyaları və vasitələrini tanıdığını göstərir; emal prosesinə hazırlıq üzrə işləri həyata keçirir; bu və ya digər materialdan (parça, kağız, karton, plastilin) adi məmulatlar düzəldir; texnoloji maşınlar və vasitələrə dair təsəvvürə malik olduğunu göstərir; məişətdə lazımlı sayılan ilkin bacarıqlar qazandığını sübuta yetirir, sadə əşyaları qrafik təsvir edir.

Üçüncü sinif şagirdi emal texnologiyalarının mahiyyətini anlayır; emal prosesinə hazırlıq üzrə işləri həyata keçirir, ayrı-ayrı materiallardan (kağız, parça, karton, plastilin) məmulatı düzəldir; texnoloji maşınlar və vasitələrə dair bu və ya digər biliklərə, məişətdə zəruri sayılan ilkin bacarıqlara sahib olduğunu göstərə bilir; müxtəlif əşyaların qrafik təsvirini verir .

Dördüncü sinif şagirdinin emal texnologiyalarının mahiyyətini anladığı məlum olur. O, emal prosesi üzrə hazırlıq işləri həyata keçirir, hər hansı materialdan (kağız, parça, karton, oduncaq, plastilin, ərzaqlar) bu və ya digər məmulat düzəldir; texnoloji maşınlar və vasitələr üzrə biliklərə yiyələndiyini, məişətdə zəruri sayılan ilkin bacarıqlara sahib olduğunu göstərir; müxtəlif əşyaları qrafik təsvir edir. İbtidai siniflərdə şagirdlərin texnoloji anlayışların məzmun xətlərinə müvafiq öyrənilməsi standartlar üzrə həyata keçirilərək onların idrak fəallığını təmin edir və bazar iqtisadiyyatı şəraitində əmək həyatına hazırlayır .

Deməli, texnologiya dərslərində şagirdlərin idrak fəaliyyətinin genişləndirilməsi onların hərtərəfli inkişafını təmin edir. Ona görə də sinif müəllimləri ibtidai siniflərdə texnoloji biliklərin inteqrativ aşılmasında idrak fəaliyyətinin rolunu diqqət mərkəzində saxlamalı, texnologiya dərslərində mövzuların imkanlarından faydalanmalıdırlar.

2.2. Texnologiya fənninin tədrisinin praktik həllinin məzmun standartları və idrakla şərtlənməsi

Texnologiya fənninin məzmun standartları alqoritmik olaraq onun mahiyyətini özündə cəmləşdirir. Kurikulumun tələblərinə görə, fənnin tədrisi şagirdlərin idrak fəallığını inkişaf etdirir. İdrak fəallığına real imkan kimi təlim məqsədlərinin praktik əsaslarla inteqrativ şəkildə dərk olunması tələbata çevrilir. İbtidai siniflərdə texnologiya fənninin məzmun xətləri və onlara müvafiq əsas standartları dəyişməzdir. Dəyişən alt standartlardır. Fənnin tədrisində hər bir mövzu ilə əlaqədar hazırlıq vacibdir. Bu pedaqoji prosesdə reallaşan tamlıqda məzmun standartına müvafiq olaraq məqsəd üzrə fəal təlim işi aparılmalıdır. Tədqiqatda yaranan uyğunsuzluğun həllində prinsip kimi funksiya daşıyan sonuncu tələb təmin olunmalıdır.

Texnologiya fənninin tədrisinin praktik həlli təlimdə inteqrativ olaraq idrak fəallığının təmin edilməsinə əsaslanır. Bu baxımdan ənənəvi təlimdən fərqli olaraq kurikulumun tətbiqi pedaqoji prosesdə problemləli şəraitin yaradılması başlıca didaktik

tələb kimi qarşıya qoyulmalıdır. Təlimdə problemlə şəraitin yaradılması mühüm mexanizm olub, müəllimin xüsusi hazırlıq, nəzəri bilik, praktik bacarıq səviyyəsi ilə şərtlənir. Apardığımız tədqiqatlardan, müşahidə və sorğulardan görünür ki, ənənəvi təlim metodundan faydalanmaqla problemlə şəraitin yaradılması haqqında ciddi düşünmürük. Bunun bir neçə subyektiv və obyektiv səbəbləri vardır. Fəal təlimin tətbiqi ilə reallaşmaqda olan kurikulum islahatı müəllimlərin peşə fəaliyyətinin ümumi əsasları, ixtisas sahələri, innovasiyalar üzrə geniş hazırlığa malik olmasını zərurətə çevirir. İnteraktiv səviyyə daşıyan fəal təlim yanaşmasının pədaqoji prosesdə malik olduğu üstünlüklərindən biri də problemlə şəraitin yaradılması tələbidir. Problemlə şərait ilk növbədə şagirdlərin fəallığına şərait yaradır.

Təcrübə göstərir ki, idrak fəallığı üçün də müstəqil fikirləşmək və sərbəst nəticə çıxarmaq, qısa müddətdə daha çox bilik əldə etmək, tədqiqatla bağlı zəruri bacarıqların təşəkkülü lazımdır. Hər bir şagirdi fəallığa təhrik etmək, çoxsaylı idrak keyfiyyətlərini aşılamaq müəllimin yaratmış olduğu problemlə şəraitin səviyyəsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Müəllim istəyir ki, dərs dediyi bütün şagirdlər təlimdə fəal olsunlar. Bunun üçün nə etmək lazımdır? Məhz problemlə şəraitin yaradılması vacibdir. Bunun üçün problemin xüsusiyyətlərini bilərək, idrak fəallığı təmin edilməlidir. Metodik ədəbiyyatda tədrisin praktik həlli və problemin yaradılması ilə əlaqədar verilən təkliflər müxtəlif təlim texnologiyalarını layihələndirmək və s. məqsədəuyğun sayılır. Bunun üçün problemlə şəraitin yaradılmasını şərtləndirən aşağıdakı suallar və onların cavablarından planlaşmada faydalanmaq mümkündür.

Müəllim: Sizin ən zəif şagirdiniz təlim də nə zaman fəallaşır?

Şagird: Təlim onun üçün maraqlı olduqda və o, problemi həll etməyə qadir olduqda.

Müəllim: Problemin qoyulması nə üçün vacibdir?

Şagird: Problemin irəli sürülmək nəticəsində ziddiyyəti həll etmək tələbləri yaranır, bunun nəticəsində təfəkkür oyanır.

Müəllim: Problemin idrak fəallığı üçün daha hansı xüsusiyyətləri vardır.?

Şagird: Problem cəlbədicə, maraqlı, düşündürücü olmalı, müxtəlif fikirlər yaratmalıdır. Şagirdləri öz qabiliyyətlərini nümayiş etdirməyə istiqamətləndirmək

məsləhətdir.

Müəllim: Problem yaranandan sonra təlimdə nə baş verir?

Şagird: Problemin həlli üçün müxtəlif fərziyyələr təklif olunur.

Problemlə şəraitin yaradılması mexanizminin bütün tələblərinin dərslərin nümunəsində təqdim etmək mümkündür.

Standartlar üzrə məzmun xətləri: emal texnologiyaları; texnika elementləri; məişət mədəniyyəti; qrafika diqqətdə saxlanılmalıdır.

Dərsdə məktəblinin idrak fəaliyyəti modeli praktik işin standartı üzrə ardıcılığı reallaşdırmalıdır. Təlimə bir sistem olaraq münasibət göstərdikdə iki əsas təşkilədiçi komponenti diqqət mərkəzinə gəlir: öyrədən və öyrənən. Təlim vəzifələrinin lazımınca həll edilməsi müəllimdən və kiçikyaşlı məktəblilərdən texnologiya məzmun standartlarını zəruriləşdirən fəaliyyət sistemini tələbata çevirir. İdrak fəaliyyəti dərslərin məqsədinin rezlaşmasına istiqamətlənən fəaliyyətdir. Bunun istər obyektiv, istərsə də subyektiv tərəfi mövcuddur. Əgər məktəblinin fəaliyyəti təlimin vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə istiqamətlənməmişdirsə, o, təlim fəaliyyəti adlandırılmamalıdır. Odur ki, bu fəaliyyətin obyektiv tərəfi təlimin qarşısında dayanan vəzifələrə məktəblinin istiqamətləndirilməsi ilə ələqədardır. Haqqında danışılan fəaliyyətin subyektiv tərəfi həmin fəaliyyətin dominant olan motivlərinin ilə səciyyəli. Təlim fəaliyyətinin dominant motivlərinin tədris-idrak motivlərində olması da, olmaması da mümkündür. Motivlərin tədris-idrak motivləri olması arzu edilən haldır. Pedaqoji təsirin həmin halın meydana gəlməsinə yönəlməsi yaxşıdır. Bu zaman təlim fəaliyyətinin obyektiv və subyektiv tərəfləri həmahəng deyilsə, təlim fəaliyyətində dominant olan motivlər tədris-idrak motivləri olmur.

Dərsdə kiçikyaşlı məktəblilərin fəaliyyəti tamdır, onun tədris-idrak və nəzarət-qiyətləndirmə kimi təşkil olunması şərtidir. Bu, əslində təlim fəaliyyətinin önəmli təhlilindən ötrü məqsədəuyğundur. M.L. Fridman təlim fəaliyyətinin aşağıdakı elementlərinə diqqət yönəldir: tələbat-motiv-məqsəd-vəzifə-iş şəraiti-əməliyyat. Göstərilənlər məktəbli fəaliyyəti üzrə müvafiq daxili və xarici şərtlərlə yerinə yetirilir.

Prof. M.Ə. Həməzəyevin qənaətinə görə, təlimin quruluşuna bir sıra

komponentlərin öz əksini tapması zəruridir. Həmin komponentlərə aid edilirdi: “*idrak tələbatları, təlim motivləri, təlim məqsədləri, vəzifələri, tədris işləri*” [50].

Psixoloji tədqiqatlara əsasən əldə edilən faktlar belə qənaətə gəlməyə əsas yaradır ki, idrak tələbatlarının ödənilməsi şagirdin normal inkişafı üçün, təlim fəaliyyətinə də aiddir.

Texnologiya fənninin tədrisinin praktik həllinin məzmun standartlarına əsaslanma öyrənməni optimallaşdırır. Çünki şagirdin məzmun standartı üzrə praktik prosesdə idrak tələbatı onun fəallığına imkan verən başlıca amil olur.

Kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak maraqları müxtəlif inkişaf mərhələsinə malikdir. İdrak marağı təlimdə məktəblilərin sonrakı təlim fəaliyyətinin səmərəliliyini artırır. Elmi baxımdan yüksək səviyyəli təlim şagirdlərdə idrak marağını təkmilləşdirir. Biliyin deklarativliyi, proseduralılığı, konseptuallıq, problemlə yanaşma, yaradıcılıq fəaliyyəti uşaqların idrak marağını artırmağa şərait yaradan vasitələrdir.

V.S. İlyinə görə, idrak tələbatı məktəblilərin biliyə olan marağını özündə birləşdirir. Bu, idrak marağı ilə bağlıdır.

İdrak tələbatı və marağının öyrənilməsindən görünür ki:

- məktəblilərdə idrak marağının formalaşması tədrisin yüksək səviyyədə qurulmasından, elmi məzmunundan, fəal və müstəqil idrakın pedaqoji baxımından məqsədyönlü olmasından ibarətdir;
- məktəblilərin idrak marağı fərqli inkişaf səviyyəsində özünü büruzə vermək dərəcəsi, sabitlik və dərinlik baxımından fərqli xarakter daşıyır;
- idrak marağının inkişafının daha yüksək səviyyəsi - yaradıcılıq səviyyəsidir ki, bu da şagirdin öz planı və öz üsulu ilə bilik qazanmağında ifadə olunur;
- idrak marağının təsiri altında fəaliyyət sadələşir, sərbəst və sürətli olmaqla, nəticədə yorğunluq aradan qalxır;
- məktəblilərdə idrak marağının təşəkkülünə təlimin stimullaşdırıcı təsiri çox böyük olub, fənnin məzmunundan, kiçikyaşlı məktəblilərin fəaliyyətindən, təlim prosesi iştirakçıları arasındakı münasibətdən çox asılıdır.

Texnologiya dərslərində elmi idrak fəaliyyətinin təşəkkülü üçün ilkin tələb öyrənilərdə lazımı bilik və bacarıqların qazanılması sahəsində şüurlu motivlərinin

mövcudluğudur.

Amerika alimi B. Blumun sxemi (Blum taksonomiyası) son zamanlar daha çox dəbdədir. Öyrənmədə idrak fəaliyyətinin qavrama, anlama, mənimsəmə, tətbiqetmə, təhliletmə, tərkib və qiymətləndirmə mərhələləri diqqət mərkəzində olmalıdır. Həmin mərhələlər aşağıdakı əlamətlərə malikdir:

1. Qavrama. Başlıca əlaməti - məktəblinin müvafiq materialla tanışlığı, onu hafizələrində hifz etməsi, yadında saxladıqlarını xatırlaması və ifadə etməsindən ibarətdir.

2. Anlama. Mərhələnin başlıca əlaməti məktəblinin Texnologiyadan keçdiyi materialı özünküləşdirməsindən və aydınlaşdırmasından ibarətdir. Bu da öyrəndiklərinin bir ifadə vasitəsindən başqa ifadə vasitəsilə əvəz etmək, hadisənin sonrakı gedişatını və nəticələrini proqnozlaşdırmaqda öz ifadəsini tapır.

3. Tətbiqetmə. Mərhələnin başlıca əlaməti kiçikyaşlı məktəblilərin texnologiya fənnindən aldıkları bilikləri və onlara aşılana bacarıqları konkret şəraitlərdə, yeni nəzəriyyələrdə tətbiq edə bilməsidir. Oraya qayda, qanun, prinsip prosedur və nəzəriyyələrin tətbiqi daxildir. Həmin nəticələr materialın anlama səviyyəsindən daha yüksək səviyyədə qavranılmasını tələbata çevirir.

4. Təhlil. Mərhələnin başlıca xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, texnologiyanın tədrisi zamanı şagird qazandığı bilik və məlumatları, onun quruluşunu aydın şəkildə olan hissələrə bölə bilir. Buraya tamın (sistemin) hissələrə qurulması, onların arasında əlaqənin aşkarlanması və təkrar olunma prinsiplərinin anlaşılması aiddir.

5. Tərkibetmə (sintez). Mərhələnin başlıca xüsusiyyətləri kiçikyaşlı məktəblinin elementlərdən kombine etməklə yeni (orijinal) bütövü formalaşdırmasıdır.

6. Dəyərləndirmə (qiymət vermə). Mərhələnin başlıca xüsusiyyəti məktəblinin hər hansı bir materialın (bədi əsərin, qərarın, tədqiqatın nəticələrinin və s.) rolunu nəzərə çatdırılması, müvafiq qərara gəlməsi, mübahisə və eyni zamanda fikir ayrılıqlarını həll etməsidir.

Texnologiya fənninin tədrisi zamanı kiçikyaşlı məktəblinin dərs fəaliyyətinə (funksional-struktur mövqedən yanaşmanı əsas götürərək üstünlük verib) aşağıdakı

mərhələləri özündə birləşdirən tam kimi baxılmalıdır: giriş-motivləşmə; əməliyyat-idrak; nəzarət-qiyətləndirmə.

Kurikulum islahatı təlimin mahiyyətində bir sıra dəyişikliklərin aparılmasını zərurətə çevirmişdir. Fənn kurikulumlarında nəticəyönlü yanaşma ilə məzmun işlənmiş, əsas diqqət məktəblinin nümayiş etdirməli olduğu fəaliyyətlərə istiqamətlənmişdir.

Ənənəvi təlimlə müqayisədə milli kurikulumun elmi psixoloji mahiyyətinin əsasında pedaqoji prosesdə qarşıda duran vəzifələrin taksanomiyası dayanır. “Təşkil məqsədlərinin taksonomiyası” nəzəriyyəsini 1956-cı ildə birinci dəfə Benjamen Blum irəli sürmüşdür. Bulum təhsilalanlarda təfəkkürün inkişafına nail olmaqdan ötrü anlamının 6 səviyyəsinə diqqət yönəldirdi. Bu səviyyələr dünyada geniş yayılmışdır. Vaxtı ilə təlim məqsədləri pedaqoji prosesdə reallaşdırılarkən başlıca olaraq məktəblilərin (hafizəsinin) yüklənməsinə diqqət yetirirdi.

Müasir təlimdə iştirakçıların fəallığına nail olmaq üçün, hər şeydən əvvəl onların anlama səviyyələrini idrak fazaları üzrə (düşünməyə yönəltmə dərkətmə, düşünmə) tənzimləmək məsləhətdir. İKT-nin imkanlarından faydalanmaqla texnologiya dərslərində şagirdləri tədqiqatçılığa istiqamətləndirməklə müəllimin peşəkar bələdçiliyi lazımdır. Fənnin xüsusiyyətlərinə əsasən vahid məqsəd Respublikamızın tərəqqisinə xidmət göstərən, milli və bəşəri dəyərlərə əsasən təşəkkül tapan insanlar formalaşdırmaqdır. Blum taksanomiyası təlim məqsədlərinin yüksək səviyyədə başa düşülməsində mühüm vasitədir. Müəllim ayrı-ayrı fənlərin, o cümlədən texnologiyanın tədrisində bundan düzgün yararlanmağı nilməlidir.

Milli Kurikulum sənədinin ibtidai təhsil üzrə ümumi təlim nəticələrinin hər birini prof. Ə.Ə. Əlizadənin üç tərkibli taksonomiyası baxımından təhlil etmək olar. Məsələn, III sinifdə “Texnologiya fənninin tədrisində metodik işlər” mövzusunda keçirilən məşğələlərdə, əvvəlcə müəllim texnologiya dərslərində yerinə yetiriləcək əməliyyatlar haqqında şagirdlərə təlimat verir. Təlimat əməliyyatların ardıcılığına, gigiyena və təhlükəsizlik qaydalarının gözlənilməsinə xidmət etməlidir. Bu zaman müəllim təlimatı həm özü aydınlaşdırır, həm də əyani metodlardan faydalanaraq şagirdlərə göstərə bilər. Şagirdlər məktəb emalatxanasında işləyərkən bəzi nizam-

intizam və təhlükəsizlik qaydalarını yerinə yetirməlidir. Həmin qaydalara aiddir: 1) texnologiya dərsinə geyim, gündəlik, dərslik və lazım olacaq ləvazimatları gətirmək; 2) emalatxanaya yalnız müəllimin razılığı ilə girmək; 3) müəllimin razılığı olmadan dəzgahlara toxunmamaq; 4) işləyərkən özünə nəzarəti həyata keçirmək; 5) iş zamanı diqqətli olmaq və vaxta qənaət etmək; 6) əmək təhlükəsizliyi qaydalarına ciddi riayət etmək; 7) zədə aldıqda dərhal müəllimə müraciət etmək; 8) dərs bitdikdə iş yerini yığışdırmaq, alətləri öz yerinə qoymaq, əlləri yumaq, özünü qaydaya salmaq.

Texnologiya dərslərində şagirdlərin praktik bacarıq və vərdislər qazanması üçün onlara müxtəlif xarakterli tapşırıqların verilməsi məqsədə uyğundur. Tapşırıqlar verilirərkən bəzi tələblər gözlənilməlidir. Onları nəzərdən keçirək: 1) tapşırıqlar şagirdlərin şüurlu fəaliyyətinə xidmət etməlidir; 2) tapşırıqlar şagirdlər tərəfindən aydın dərk edilməlidir; 3) tapşırıqların məzmunu sadədən mürəkkəbə doğru tərtib olunmalıdır; 4) şagirdlərdə tapşırıqların icrası zamanı özünə nəzarət bacarığı formalaşdırılmalıdır. Həmin bacarığa yiyələnməkdən ötrü məktəbli “öyrənmə” səviyyəsində görəcək işin ardıcılığını fərqləndirmək, onların əlamətlərini bəsit bir formada aydınlaşdırmaq üçün ilkin biliklərə sahib olur. Əsas məlumatlardan onun xəbəri var, xüsusi informasiyaları xatırlayır, yeni məlumatların mənasını anlayır, mülahizə yürüdür, tətbiq etmə səviyyəsində bu biliklərdən faydalanaraq onları dəyərləndirir.

Kiçikyaşlı məktəblilər məlumatı bəzi hissələrə bölür, tədqiqata qoşulur, müqayisə aparır, yeni ideyanı diqqətə çatdırır, tənqidi təfəkkürün, yaradıcı təxəyyülün köməyi ilə mətnləri fərqləndirir və onların xüsusiyyətlərinə aid ilkin bilikləri bəsit şəkildə bildirir.

Amerikalı Benjamen Blumun təlim məqsədlərinin taksonomiyası dörd prinsipə (praktik istiqamət, psixoloji, məntiqlilik, obyektivlik) əsaslanır. Həmin taksonomiya, düşünmə qabiliyyətlərinin 6 səviyyədə (qavrama, anlama, təhlil, tətbiq, tərkib, qiymətləndirmə) təşkilini reallaşdırır. Blumun başlıca taksonomik düsturunu təfəkkür=təhlil+tərkib kimi başa düşə bilərik. [163]

Eksperimentə cəlb edilmiş I-IV siniflərdə texnologiya üzrə məşğələlərdə sinif müəllimləri idrak fəallığına nail olmaq üçün, yeri gəldikcə, taksonomiyalardan da

faydalanmalıdırlar.

Müəllim Blum taksonomiyasından texnologiya fənni məşğələlərində istifadə etmək üçün anlama səviyyələrini şərtləndirən məsələləri bənd olmağı öyrədirdi. Belə ki, emal texnologiyaları üzrə: bilik – informasiya səsləndiyi halda təkrar çatdırmaq bacarığı; anlama - müəyyən fikri öz sözləri ilə və digər yolla demək bacarığı; tətbiq yenidən üsuldan faydalanmaqla tapşırığın həlli; təhlil - mürəkkəb ideyanın səbəb və nəticələrini, başqa tərkib elementlərini tapmaq bacarığı; tərkib - bir neçə ideyanın vahid ideya ətrafında birləşdirilməsi, köhnə ideyanın, yeni variantının meydana gətirilməsi; qiymətləndirilməsi - konkret ideyanın və ya mənbənin, müvafiq tezis izahı üçün uyğun olduğuna qiymət vermək bacarığı.

Eksperimentdə iştirak edən siniflərdə düşünməyə istiqamətləndirmə, dərkətmə və mühakimə yürütmə mərhələləri ilə kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığı təmin olunurdu. Düşünmə mərhələsində məktəblilər bildikləri (düşünməyə yönəltmə) və (dərkətmə) öyrəndikləri məlumatlara müəyyən nəticələrə gəlməlidirlər. Blum taksonomiyası üzrə dərslərin sonunda mövzuya əsasən suallar verilir. Bilik və bacarıqlarına görə şagirdlərin idrak fəallığını təmin etmək mümkündür.

Müşahidələrdən görünür ki, Blum taksonomiyasından istifadə ilə texnologiya dərslərində standartlara uyğun yerinə yetirilən tədrisin vəzifələri idraka müvafiq reallaşaraq öyrənmə, inkişaf və mədəniyyətlə əlaqədar bir sıra keyfiyyət dəyişiklikləri artır:

Müstəqil düşünmə. Sərbəst fəaliyyət; sosiallaşma - ünsiyyətin formalaşması; İKT-dən əlverişli şəkildə faydalanmaq; tədqiqatçılıq-məntiqi düşünmə, nəticəyəgəlmə; təfəkkür bacarıqlarının inkişafı və s.

Müəllim idrakı bacarıqlara nail olmaqdan ötrü dərkətmə səviyyələrinə müvafiq şəkildə aşağıdakı məsələləri diqqət mərkəzinə gətirir.

Bilik - müəyyənləşdirir, xatırlayır, seçir, deyir, yazır və s.; anlama - izah edir, nümunə verir, əyani göstərir, təsvir edir və s.; tətbiq - yerinə yetirir, dəyişir, seçir, istifadə və nümayiş etdirir, hazırlayır və s.;

Təhlil - hissələrə bölür, yoxlayır, əlaqələndirir, fərqləndirir, təsvir və müzakirə edir və s.; tərkib – şəklini dəyişir, modelləşdirir, yenidən yerləşdirir, tərtib edir,

quruluşunu müəyyən edir, əmələ gətirir və s.; qiymətləndirmə – qarşı-qarşıya qoyur, mübahisə edir, rəy verir, qərara gəlir və s.

İbtidai siniflərdə şagirdlərin idrak fəallığının inkişafında texnologiya fənninin əhəmiyyəti: müqayisə etmə və çeşidləmə, ilkin emal, özünəxidmət və birlikdə fəaliyyət bacarıqları, sadə layihələndirmə, modelləşdirmə, tərtibat, modelləşdirmə, dizayn, canlı təbiətə xidmət vərdisləri, mütənəsiblik, simmetriya və başqa həndəsi anlayışlar formalaşdırılır, sadə konstruksiyalar və yaradıcı işlərin yerinə yetirilməsi düşünmə bacarıqlarının inkişafı ilə şərtlənir.

İbtidai siniflərdə texnologiyadan planlaşdırma zamanı müəllim standartlara görə fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya ilə idrak fəallığı üçün dörd başlıca suala cavab tapmalıdır: Nə?; necə öyrədilməlidir?; hansı şəraitdə öyrənməlidir?; nəticələrə necə qiymət vermək olar?

Həmin suallara cavab olaraq pedaqoji prosesin quruluşu aşağıdakı tərkib hissələrindən ibarət sistem kimi verilir: tədris plan və proqramları və ya təlimin məzmunu (nə öyrədilməli?); təlim metodları (necə öyrədilməli?); təlim-tərbiyə prosesinin təşkili (hansı şəraitdə?); kiçikyaşlı məktəblilərin uğurlarının qiymətləndirilməsi (nəticələri necə qiymətləndirmək olar?).

Təlimin gedişində həmin komponentlərin və sistemin pedaqoji prosesin təşkili kimi mühüm tərkib hissəsinə, adətən az diqqət yetirilir. Bu, təlimin təşkilinin yalnız formal cəhətlərinin diqqətdə saxlanılması ilə bağlıdır. Müəllim fəaliyyətində də şagirdə dərslərin məzmununun (yəni bilik öyrədilməlidir?) çatdırılmalı məsləhət bilinir. Fəqət müəllim bununla pedaqoji prosesin tərkib hissəsinə yalnız birini hesaba alır və təlim prosesində əhəmiyyətli olan digər amilləri (necə, hansı şəraitdə) nəzərdən qaçırır. Həmin komponentlər, əlaqəni meydana gətirən ünsürlər təlim prosesinin iki başlıca yönümünü zəruri edir:

- 1) texnologiya fənnin tədrisində inteqrativ idrak prosesinin, yəni təfəkkür, hafizə, diqqət, təxəyyül əməliyyatlarının və bununla bağlı başlıca bilik, bacarıq və vərdislərin formalılaşdırılması;

- 2) məktəblilərin şəxsiyyəti, yəni onların sosial-psixoloji, emosional-iradi inkişafı uyğunluq təşkil etməlidir. Bu iki amil pedaqoji prosesin əsas meyarı olmalı

və bu əməliyyatların həyata keçirilməsi istiqamətini müəyyənləşdirir.

Texnologiyadan fəal dərslərin planlaşdırılmasında məzmun xəttinin başlıca standartının və alt standartların seçilməsi də mühümdür.

Eksperimentə cəlb edilmiş I-IV siniflərdə müəllimlər texnologiya üzrə məşğələlərdə fəal (interaktiv) dərslərin iki əsas növündən istifadə olunurdu: induktiv və deduktiv araşdırma. İnduktiv araşdırma xüsusi biliklərdən ümumi biliklərə doğru hərəkət edir, deduktiv tədqiqat isə əksinə. İnduktiv tədqiqatdan daha çox yeni keçirilməsi materialın tədrisi zamanı faydalanmaq mümkündür. Deduktiv tədqiqata isə, mövzunun möhkəmləndirilməsi və dərinləşdirilməsi üçün ilə müraciət edilir.

Eksperimental ibtidai siniflərdə texnologiya dərslərinin məqsədlərini, dərslərin tipini müəyyən edəndən sonra müəllim fəal təlimin həyata keçirilməsinə əsasən dərslərin mərhələlər üzrə planlaşdırılırdı.

Tədqiqat zamanı ona nail olunurdu ki, məsələn, birinci sinifdə təhsil alan şagirdin texnologiyadan ilkin əmək hazırlığının məzmunu əvvəlcədən formalaşdırılır, məqsədyönlü, mütəşəkkil, planlı təşkil kurikulumun tələblərinə uyğun qurulurdu. Texnoloji fəaliyyət prosesində təhsilçiləri düşündürmək öncül yer tuturdu. Nəticənin əldə edilməsi şagirdlərdə əməyə maraq tərbiyələndirməyə, onları şəxsiyyət kimi formalaşmağa kömək göstərən pedaqoji amil kimi nəzərdən keçirilirdi. Nəticə həmişə standart əsaslanan məqsədə çatmaq üçün lazım olan bütün səylərin sərf edilməsini ortaya qoyur. Təcrübə zamanı idrak fəallığının nəticəsi kimi uşaq şəxsiyyətinin inadçılıq, hazırcavablıq, ixtiraçılıq, ardıcıl hərəkət etmə qabiliyyəti və s. fərdi keyfiyyətlərin inkişafına nail olunurdu.

Tədqiqatda məqsəd, standart uyğun təlim işini (qavrama, anlama, tətbiq etmə və möhkəmləndirməni) idrakyönlü etmək, praktika ilə sinxronlaşdırmaqdır.

İbtidai siniflərdə texnologiya kurikulumunda məzmun standartlarına qoyulan tələblərdə idrakyönlülük təmin olunurdu.

Məzmun standartları (I sinfin sonunda): Məktəbli sadə emal texnologiyalarına bələddir, emal işinə hazırlıq görür, sanitariya-gigiyena və təhlükəsizlik qaydalarını yerinə yetirtməklə adi məmulatlar düzəldir; texnoloji maşınlar və vasitələr barədə məlumat verir, onları fərqləndirir; özünəxidmət, bitkilərə

xidmət və mədəni davranış qaydalarını adi şəkildə aydınlaşdırır; zəruri məişət texnikalarından istifadə bacarıqlarına yiyələndiyini göstərir; sadə əşyaların qrafik təsvirini verir və s. kimi təsbit olunmuşdur.

Eksperimental siniflərdə standartda öz əksini tapan bilik və bacarıqlar tədrisdə fəal təlim prosesində idrak yönümlülüklə praktik həllini tapırdı.

Məzmun xətləri üzrə başlıca və alt standartlar alqoritmik, ierarxik təsbit olunur. Göstərilən cəhət pedaqoji prosesdə təlim əməliyyatında idrak fəallığı qanunauyğunluğunu təmin edir.

1. Emal texnologiyaları:

1.1. Emal texnologiyalarına və vasitələrinə bələddir (əsas).

Müvafiq emal texnologiyaların (ölçmə, kəsmə, qatlama, yapma, birləşdirmə, tikmə) barədə məlumat verir.

Sadə emal texnologiyalarını fərqləndirir.

Emal vasitələri haqqında məlumat verir.

1.2. Emal prosesinə hazırlıq işlərini görür (əsas).

Hazırlanacaq məmulata görə iş yerini qaydaya salır.

Məmulatın düzəldilməsi üçün uyğun emal vasitələrini müəyyənləşdirir.

Məmulatın hazırlanması ardıcılığını planlaşdırır.

Məmulatın materialına uyğun emal texnologiyasını müəyyən edir.

1.3. Bu və ya digər materialdan (karton, kağız, plastilin, parça) müxtəlif məmulatlar düzəldir (əsas).

Məmulatların hissələrini hazırlayır.

Detalları birləşdirməklə sadə məmulatlar hasilə gətirir.

Məmulatları hazırlayarkən adi tərtibat vərdişlərindən faydalanır.

Məmulatların qrup tərəfindən təqdim olunması prosesində əlbir fəaliyyət və əməkdaşlıq səriştəsi nümayiş etdirir .

Məmulatın düzəldilməsi zamanı müvafiq təhlükəsizlik və gigiyena qaydalarını yerinə yetirir.

Məmulatı təqdim edir.

2. Texnika elementləri:

2.1. Texnoloji maşınlar və vasitələrə dair hansı biliklərə və bacarıqlara yiyələndiyini nümayiş etdirir (əsas).

Verilmiş təsvirlərdə texnoloji maşınların (nəqliyyat, yük, məişət) və texnoloji vasitələri (mexaniki alətlər, əl alətləri,) adlarını deyir.

Texnoloji maşınları və vasitələri sadalayır.

Məişət texnikaları barədə məlumat verir.

3. Məişət mədəniyyəti:

3.1. Məişətdə lazımlı sayılan ilkin səriştəyə malik olduğunu göstərir (əsas).

Özünəxidmət və sanitariya-gigiyena qaydalarına dair fikirlərini bildiklərini çatdırır.

Otaq bitkilərinə qulluq barədə məlumat verir.

Süfrə arxasında davranma qaydalarına dair fikirlərini söyləyir.

Müxtəlif (səhər, nahar, şam, qonaq, bayram) yemək süfrələri və onların atributları haqqında məlumat verir.

Səhər süfrəsini hazırlayır.

4. Qrafika:

4.1. Əşyaları qrafik təsvir edir (əsas).

Əşyaların bu və ya digər elementlərinin qrafik təsvirini verir. Çəkilmiş bu və ya digər hissələri birləşdirməklə əşyanın bütöv təsvirini alır.

Eksperimental I sinifdə tədris zamanı texnologiya fənnindən problem üzrə prosesin ardıcılığını diqqət mərkəzinə gətirmək mümkündür. Aydınlıq üçün kodlar diqqətə çatdırılır.

Mövzu:

Kağızdan kontur mozaika: “ Dəniz ulduzu”

Mövzunun tədrisində zəruri olan məzmun xətlərinin alt standartı:

1.2.1.Hazırlanacaq məmulata görə iş yerini qaydaya salır.

1.2.2. Məmulatın düzəldilməsi üçün lazımı emal vasitələrini müəyyən edir.

1.2.3. Məmulatın düzəldilmə ardıcılığını müəyyənləşdirir.

1.2.4. Məmulatın materialına əsasən emal texnologiyasını aşkarlayır.

1.3.1. Məmulatların detallarını seçir.

1.3.2. Detalları birləşdirməklə sadə məmulatlar hasilə gətirir.

4.1.1. Əşyaların bu və ya digər hissələrinin qrafik təsvirini verir.

4.1.2. Çəkilməmiş hissələri birləşdirməklə əşyanın canlı təsvirini alır.

Məqsəd:

1. Kağızdan “Dəniz ulduzu”nun kontur mozaikasını düzəltmək üçün iş yerini qaydaya salır.

2. “Dəniz ulduzu” mozaikasını hazırlamaq üçün emal vasitələri seçir.

3. “Dəniz ulduzu” mozaikasının alınması ardıcılığını müəyyən edir.

4. Uyğun emal texnologiyaları müəyyənləşdirir.

5. “Dəniz ulduzu”nun təxmini təsvirini göy rəngli karton üzərinə çəkir.

6. “Dəniz ulduzu” mozaikasının detallarını diqqətə çatdırır.

7. Detalları kontura yapışdırmaqla “Dəniz ulduzu” mozaikasını hazırlayır.

8. Qayçı və yapışqanla işlədikdə təhlükəsizlik texnikası və gigiyena qaydalarını yerinə yetirir.

İnteqrasiya: Həyat bilgisi

1.1.1. Varlıqları, hadisələri sadə şəkildə təsvir edir.

İş üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi

İş forması: Kollektivlə iş

Resurslar: Rəngli kağız, xətkəş, marker, PVA yapışqanı

Motivasiya:

Müəllim şagirdlərə belə bir sualla müraciət edir:

- Kim deyər dənizdə hansı heyvanlar yaşayır?

Kiçikyaşlı məktəblilər dənizlərdə yaşayan balıqlardan başqa dəniz ulduzunun da adını çəkirlər.

Tədqiqat sualı:

“Dəniz ulduzu”nun kontur mozaikasını necə hazırlamaq mümkündür?

Tədqiqatın aparılması:

Müəllim şagirdlərə göstərdikdən sonra hər bir şagird kağızdan “Dəniz ulduzu”nu düzəltməyə çalışır.

Məlumatın mübadiləsi:

Müəllim ehtiyacı olan uşaqlara bir-bir kömək göstərir, onları başa salır. Onları dinləyib, suallarına cavab verir.

Məlumat müzakirəsi:

Müəllim şagirdlərə sual verir:

- Kontur mozaikası dedikdə nə başa düşürsünüz?
- Mozaikanı düzəltmək üçün əvvəl nə apardınız?
- Sonda hansı əməliyyatı etdiniz?

Yaradıcı tətbiqetmə:

Dəniz ulduzu haqqında bildiklərinizi bir-iki cümlə ilə ifadə edin.

Ümumiləşdirmə və nəticə:

Şagirdlər “Dəniz ulduzu”nun kontur mozaikasını hazırlamaq üçün əvvəlcə onun şəkli kartona köçürülür, sonra texnoloji xəritəyə əsasən rəngli kağız hissəcikləri kontur boyunca yapışdırılır. Sonda kartonun kənarları düzbucaqlı rəngli kağız hissəcikləri ilə çərçivəyə alınır.

Texnologiya dərsi 4-cü sinif

Mövzu: İlgək tikişi.

Standartlar:

- 1.2.1. Hazırlanacaq məmulata görə iş yerini təşkil edir.
- 1.2.2. Məmulatın hazırlanması üçün uyğun emal vasitələri seçir.
- 1.2.3. Məmulatın hazırlanması ardıcılığını müəyyənləşdirir.
- 1.2.4. Hazırlanacaq məmulatın materialına uyğun emal texnologiyası seçir.
- 1.3.2. Detalları birləşdirməklə müxtəlif məmulat hazırlayır.
- 1.3.3. Məmulatların hazırlanmasında sadə tərtibat bacarıqları nümayiş etdirir.
- 1.3.4. Məmulatların qrup tərəfindən hazırlanması prosesində birgə fəaliyyət və əməkdaşlıq bacarıqlarına malik olduğunu göstərir.
- 1.3.5. Məmulatın hazırlanmasında müvafiq təhlükəsizlik və gigiyena qaydalarını yerinə yetirir.

1.3.6. Hazırladığı məmulatı təqdim edir.

Məqsəd:

1. İlgək tikişinə görə iş yerini qaydaya salır.

2. İlgək tikişini yerinə yetirmək üçün uyğun emal vasitələri seçir.
3. İlgək tikişinin yerinə yetirilmə ardıcılığını müəyyənləşdirir.
4. Tikişə uyğun emal texnologiyası seçir.
5. İlgək tikişini yerinə yetirir.
6. İlgək tikişinin yerinə yetirilməsində sadə tərtibat bacarığına malik olduğunu göstərir.

7. Birgə fəaliyyət və əməkdaşlıq bacarığı nümayiş etdirir.
8. İlgək tikişi yerinə yetirərkən təhlükəsizlik qaydalarını gözləyir.
9. Yerinə yetirdiyi ilgək tikişi ilə tikməni təqdim edir.

İntegrasiya:

Həyat bilgisi: 1.1.1.,2.1.1.; Ana dili: 1.2.1.T.i:2.2.4.F.t:4.1.2.

Təlim formaları: kiçik qruplarla iş, böyük qruplarla iş, fərdi iş.

Təlim üsulları: Beyin həmləsi və Venn diaqramı

Resurslar: parça, rəngli saplar, iynə, oymaq, qayçı, dərslik.

Dərsin tipi : yeni bilik verən dərs.

Motivasiya :

Müəllim şagirdlərə bir neçə hazır məmumatı göstərərək sual verir:

-Sizcə, bu məmumatlar hansı tikişlə yerinə yetirilib?

Şagirdlər öz fikirlərini söyləyirlər. Daha sonra müəllim qeyd edir ki, bu məmumatlar ilgək tikişi ilə yerinə yetirilmişdir.

Tədqiqat sualı:

İlgək tikişini necə yerinə yetirmək mümkündür?

Tədqiqatın aparılması:

Müəllim şagirdləri 4 qrupa bölür və onlara aşağıdakı suallara cavab verməyi tapşırır.

1. I qrup: ilgək tikişini yerinə yetirərkən hansı üsullardan faydalanmaq mümkündür?

2. II qrup: ilgək tikişindən daha nə üçün istifadə etmək olar?

3. III qrup: ilgək tikişini yerinə yetirdikdə hansı təhlükəsizlik və sanitariya-gigiyena qaydaları göstərməlidir.

4. IV qrup: ilgək tikişindən cırılmış yerlərin bərpasında istifadə etmək olarmı?

Məlumat mübadiləsi:

Müəllim qrupların təqdimatlarını dinləyir.

Məlumatın müzakirəsi:

Müzakirə zamanı şagirdlərə bəzi suallar verilir:

1. İlgək tikişi yerinə yetirilməsi mərhələləri necədir?
2. İlgək tikişi tətbiqi haqqında nə deyə bilərsiniz?
3. Bu tikişdən naxışlamada istifadə etmək olarmı?

Nəticə və ümumiləşdirmə: Müəllim şagirdlərin cavablarını ümumiləşdirir və tikişin yerinə yetirilməsi ardıcılığı üzərində dayanır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Müəllim şagirdlərə parça üzərində qırmızı saplarla ilgək tikişi yerinə yetirmələrini tapşırır.

Qiymətləndirmə:

Meyarlar qiymətləndirmə cədvəlində qeyd edilib dəyərləndirilir.

Ev tapşırığı: ilgək tikişinin köməyi ilə açıqca hazırlamaq.

Paraqrafa nəticə vurarkən deməliyik ki, texnologiya fənnin tədrisinin praktik həllinin məzmun standartları və idrakla şərtlənməsi zəruridir. Bu sahədə təbii ki, müəllimdən nəzəri və metodik hazırlıq, səriştəlilik, pedaqoji ustalıq tələb edilir.

2.3. Texnologiya fənninin tədrisində şagirdlərin idrak fəallığının artırılması imkanları

Bu və ya digər pedaqoji sistemin strukturu bir-birilə qarşılıqlı olan elementlərin məcmusunu özündə birləşdirir. Onları diqqət mərkəzinə gətirək: şagirdlər; pedaqoji prosesin ümumi və xüsusi məqsədləri; təlimin və tərbiyənin məzmunu; təlim və tərbiyə prosesi; texniki təlimin vasitələri; müəllimlər; tərbiyə və təlimin təşkili formaları; təlim, pedaqoji prosesin idarə olunması; təlim və tərbiyə texnologiyası; pedaqoji prosesin nəticələri.

Haqqında danışılan hər bir komponentin çox kiçik elementlərə parçalanması

mümkündür. Beləliklə, pedaqoji sistem məqsədə yetməyə imkan verən sabit təşkilati-texnoloji kompleks hesab edilir. Pedaqoji sistemin texnologiyasız mövcudluğu qeyri mümkündür. Hara da ki, texnologiya vardır, orada keyfiyyət də olacaqdır. Keyfiyyət pedaqoji sistemin imkanlarının təyinatçısıdır. Keyfiyyət idarəetmənin səmərəliliyindən çox asılıdır. Pedaqoji prosesin yaxşı olması həmişə pedaqoji sistemin təkmilləşdirilməsi ilə ələqədardır.

Hazırda pedaqoji sahəyə də yeni tələblər verilir. Bu da pedaqoji prosesi təkmilləşdirməyi, yeni məzmun, forma və metodlardan faydalanmağı zərurətə çevirir

Eksperimentə cəlb edilmiş I-IV siniflərdə pedaqoji sistemin təkmilləşdirilməsi iki yolla həyata keçirilirdi: intensiv yolla; ekstensiv yolla.

İntensiv yol pedaqoji sistemin daxili ehtiyatlarını işə salmaqla bağlıdır. Yeni metodlardan faydalanmaqla, forma və məzmunu təkmilləşdirməklə, kiçikyaşlı məktəblilərə müstəqil iş qabiliyyətləri formalaşdırmaqla, onları özünütəhsillə əhatə etmənin əlverişli yolu idi.

Ekstensiv yol pedaqoji işə əlavə qüvvə, vəsait və vaxt sərf edilməsini tələbata çevirdi. Öyrənənləri daha əsaslı biliklərlə silahlandırmaq üçün təlimin müddətini artırmaq, proqramları genişləndirməklə səciyyəli idi. Pedaqoji prosesdə yeniliklərin əhatə dairəsi, adətən müxtəlif olur. Eksperimental siniflərdə müəyyən metod, formanı təkmilləşdirmək, yeni texnologiyalardan faydalanmaq və ya pedaqoji sistemini yeniləşdirmək yolu ilə şagirdlərin idrak fəallığı inkişaf etdirilirdi.

Müasir mərhələdə Azərbaycanda təhsil sahəsi təkmilləşdirilməkdədir. Təhsilin maddi bazasında təhsil və tərbiyənin işinin məzmununda, metodikasında, müəllim-şagird qarşılıqlı münasibətlərində, idarəetmədə böyük dəyişikliklər baş verir.

Pedaqoji sistemdə yeniliklərin əsas istiqamətlərinə aiddir:

- məktəbin demokratikləşdirilməsi;
- pedaqoji prosesin humanistləşdirilməsi;
- əməkdaşlıq pedaqogikasının tətbiqi;
- təlim-tərbiyə prosesinin fərdiləşdirilməsi;
- təhsil və tərbiyə işinin məzmununun təkmilləşdirilməsi;
- təlim-tərbiyə prosesinin optimallaşdırılması; yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi;

- məktəbin idarə edilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- ixtisasartırma sisteminin yenidən qurulması;
- təhsilin dünya standartlarına uyğun qurulması.

Deyilənləri texnologiya fənnin tədrisində də nəzərə almaq lazımdır. Eksperimentə cəlb edilmiş ümumtəhsil məktəblərində, o cümlədən ümumi təhsilin birinci pilləsində - ibtidai siniflərdə texnologiya dərslərində demokratikləşmə, humanistləşdirmə, müəllim-şagird əməkdaşlığı, texnologiya dərslərində sinfin və şagirdlərin idarə olunması diqqət mərkəzində dayanırdı.

Təcrübə və müşahidələr sübuta yetirir ki, təlim texnologiyalarından ötrü aşağıdakı tələblər daha münasibdir: müəllimin bələdçiliyi əsasında məktəblinin yaradıcı fəallığının təşkili; şagirdin aktiv fəallığı və bu vaxt sadə əməl bacarıqlarına yiyələnməsi; müəllimin məktəblilərlə və məktəblilərin bir-biri ilə əməkdaşlığı; hərəkətli, süjetli, musiqili didaktik rollu oyunlardan faydalanma, sosial bərabərliyin və zəruri psixoloji mühitin bərqərar olması; müəllimin verdiyi əməl materialının məktəblinin yaradıcı təfəkkürünə və milli düşüncə tərzinin təşəkkülünə təsir göstərməsi.

Təlim texnologiyaları məktəblilərə əməl prosesində bir sıra idrak keyfiyyətləri aşılayır: Məmulat haqqında müstəqil fikir yürütmək; öz təcrübəsini təhlil etmək bacarığı; özünü qiymətləndirmək; əməkdaşlıq etməyi (digərləri ilə qarşılıqlı münasibət qurmaq bacarığı, ümumi məqsədə nail olmaq üçün işin bölüşdürülməsi); digərlərini dinləməyi, müxtəlif fikirlərə hörmət bəsləməyi və tolerant olmağı; öz fikirlərini faktlarla izah və sübuta yetirmək; kreativ təfəkkürün inkişafı; həll yollarını kollektiv müəyyən etməyi və qərara gəlməyi.

Təlim texnologiyaları təlim prosesinə kimi hazırlıq zamanı müəllimin, dərstdə isə məktəbli fəallığını tələbata çevirir. Həmin texnologiyaların köməyi ilə təlimin təhsilləndirici, inkişafetdirici, tərbiyələndirici vəzifələri təmin olunur.

Fəal təlim Texnologiya fənninin tədrisində şagirdlərin idrak fəaliyyətinə əsaslanır.

Fəal təlim tədrisin və idrak fəaliyyətinin səmərəli təşkil edilməsinin səmərəli vasitələridir. Texnologiya fənninin tədrisində aşağıdakılar xarakterikdir:

Müəllim tərəfindən şüurlu olaraq (iradi) idraki problem situasiyasının təşkili; problemin həlli prosesində kiçikyaşlı məktəblilərin fəal tədqiqatçı fəaliyyətinin diqqətdə saxlanması və qiymətləndirilməsi; şagirdlərdən ötrü yeni və lazımı biliklərin müstəqil toplanması və mənimsənilməsi üçün imkanın mövcudluğu.

Yeni yanaşma ona görə səmərəlidir ki, təlim məktəblilərin yaddaşını yalnız yeni bilik və məlumatlarla zənginləşdirilməsində deyildir. Eyni zamanda idrakla şərtlənən təfəkkürün inkişaf etdirilməsinə əsasən daha çox biliklərə müstəqil yiyələnilməsi, zəruri bacarıqların və eyni zamanda vərdislərin, qazanılması mümkün olur. Bu vaxt məktəbli müəllimin istiqamətləndirməsilə fənn üzrə xüsusi asan anlaşılacaq və yadda saxlanılan çox mühüm tədris, materialı ilə tanışlıq zamanı fakt və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, qanunauyğunluqlarını aşkarlamağı, müvafiq nəticəyə gəlməyi, ümumiləşdirmələr aparmağı öyrənirlər.

Pedaqoji prosesdə məktəblinin mövqeyi – "kəşf edən", "tədqiqatçı" mövqeyidir. O, öz qüvvəsi daxilində problemlərlə rastlaşarkən onları sərbəst olaraq tədqiqat zamanı yerinə yetirir. Məktəblilər təlim fəaliyyətinin bərabərhüquqlu iştirakçısı kimi həmin prosesdə tədqiqatçı mövqeyində olurlar. Biliklərə axtarıçılıq fəaliyyəti prosesində yiyələnilirlər. Texnologiya fənni üzrə məşğələləri aparan müəllimi fasilitator ("bələdçi") rolunu ifa edir. O, problemlə vəziyyətləri planlı və yönəldici şəkildə qurur. Tədqiqatla bağlı problemlərə aydınlıq gətirir, eyni zamanda onların həllinə öz köməyini göstərir.

Fəal təlim metodu üçün aşağıdakı səciyyəvi xüsusiyyətlər xasdır:

- təlimin subyekt-subyekt xarakterə malik olması; məktəblilərin öyrənməyə dərin marağı, təfəkkürün müstəqilliyi;

- iştirakçıların texnologiya dərslərində fəall mövqedə olması; dərslərin başlanğıcında problemlə vəziyyətin meydana gətirilməsi və təlim prosesinin problemin həll edilməsinə istiqamətləndirilməsi; düşünmə tələb edən və istiqamətləndirici sualların köməyi ilə məktəblilərin yeni biliklərin müstəqil kəşfinə yönəldilməsi;

- təlimin tədqiqat üsulu əsasında vasitəsi aparılması; mövzuların dialoq formasında öyrənilməsi, əks əlaqənin formalaşdırılması; pedaqoji əməkdaşlıq və

qarşılıqlı fəaliyyətin mövcudluğu.

Təhsilin keyfiyyətinə nail olmaq, yeni pedaqoji texnologiyalara bələdçilik əsasında öyrənib onlardan səmərəli faydalanmaq başlıca funksiya olaraq kimi qarşıda dayanır.

Təhsilin əsas prinsipləri - humanistləşdirmə, demokratikləşmə, diferensiaslaşdırma, fərdiləşdirmə, inteqrasiya, şəxsiyyətin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi hazırda uğurla reallaşır. Eksperimentə cəlb edilmiş I-IV siniflərdə texnologiya üzrə məşğələlərdə həmin prinsiplər nəzərə alınır.

İnteraktivlik dərstdə ibtidai sinif müəllimi və məktəbli qarşılıqlı münasibətlərin xarakterindən, ayrı-ayrı mövzudan, dialoqdan, izahdan, rollu oyundan, və s.-dən ibarət idi. Yəni haqqında danışılan usul qabaqcadan planlaşdırılmır, təlim prosesinin gedişi həmin məqamı meydana gətirir və bir çox məktəblinin müstəqilliyi, müdaxiləsi ilə ortaya çıxır.

Həm də, interaktivlik təhsilənlərin özləri arasında da olurdu. Əsas məsələ budur ki, həmin prosesdə əməkdaşlıq münasibətində olan şagird və müəllim hüquqlu mövqe tuturlar. Müəllim öyrədən kimi bələdçi, fasilitator, məsləhətçi vəzifəsində olur. O, məktəblilərin fəaliyyətinə qarışmadan irəli problemlər sürür, istiqamət verir, nəzarəti həyata keçirir, axtarış xəritələrini hazırlamağa kömək göstərir, amma şagirdlər təlim tapşırıqları üzərində özləri bir yerdə – öz aralarında tədqiqata qoşulur, diskussiya şəraitində çalışırlar.

İnteraktiv təlim Texnologiya dərslərində meydana gələn məktəblilərarası öyrənmə ünsiyyəti və əməkdaşlığı, müəllim-şagirdlərlə əməkdaşlığını nəzərdə tuturdu. İnteraktiv metodlar isə, dərstdə öyrənmə və anlaşıma, bacarıq və keyfiyyətlərə kiçikyaşlı məktəblilərin yiyələnmələrini reallaşdıran metodlar, yanaşmalar, tərzlər, işlər, vasitələrdir.

Eksperimental siniflərdə təmələndə təlimçi müəllim deyil, öyrənən (şagird) duran konstruktivizm nəzəriyyəsinə əsasən, cisim və hadisələrlə bilavasitə əlaqədə olur və bunun nəticəsində onların xassələrini mənimsəyir, problemi həll edirdi. Məktəbli fərdi fəaliyyət göstərməyə və təşəbbüskar olmağa həvəsləndirilir, öyrənmə gedişində yeni bilikləri ilkin biliklərlə əlaqələndirməklə səmərəli nəticəyə nail ola

bilirdi.

Bu nəzəriyyə nümayəndələrinin qənaətinə, bilik, bacarıqlara, zəruri məlumatlara yiyələnmə prosesinə mühit və şagirdin fikir və münasibəti öz təsirini göstərir.

Eksperimentdə iştirak edən siniflərdə biz bunun şahidi olduq.

Konstruktivist təlim şəxsiyyətin beyni üzrə axır vaxtların aparılan tədqiqat və öyrənmə prosesinin necə həyata keçirilməsinə dair biliklər əsasında qurulmuşdur. Məktəblilərin təliminin texnologiya ilə bağlılığı 1999-cu ildə Şaron Adams və Meri Börns tərəfindən "Texnologiyalar üzrə yardım proqramı" çərçivəsində "Təhsilin İnkişafı üzrə Sausvest Laboratoriyası"nda texnologiyaların inteqrasiyasına istinad edən önəmli nəzəriyyədir. 2005-ci ildən bəri ölkəmizdə Təhsil Nazirliyi və Mədəd Azərbaycan Humanitar Təşkilatının (RELIEF) layihəsi olan Müəllimlərin Peşəkarlıq Səviyyəsinin Təkmilləşdirilməsi təlimlərində müəllimlər mərhələ-mərhələ konstruktivlik, interaktiv təlimlərlə, yeni pedaqoji texnologiyalarla tanış edilir. Təlimlər mühüm əməli məna daşıyır.

Texnologiya fənni üzrə eksperimental siniflərdə kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığına nail olmaq üçün texnologiya üzrə məşğələlər müasir dərs səviyyəsində qurulurdu. Müasir dərs dedikdə, bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnmə zamanı müəllimin nümayiş etdirdiyi pedaqoji məharət, ustalıq anlaşılır. Müəllim ibtidai siniflərdə işgüzar şərait yaradıb kiçikyaşlı məktəblilərin müstəqil mühakimələrinə lazımı yer ayırırsa, meydan açırsa, bu və ya digər mövzunun xarakterinə müvafiq metodlardan, tərz və vasitələrdən problemlə təlimdən faydalanırsa, deməli o, dərsi müasir tələblərə əsasən reallaşdırılır.

Dərsdə kiçikyaşlı məktəblilərdə yaradıcı təxəyyülün inkişafına, yaradıcı və idraki müstəqilliyə imkan verən düşündürücü məsələlərə, problemlə suallara xüsusi önəm verilirdi. Dərsin belə təşkili şagirdlərdə zəruri həyati bacarıqları və texnoloji vərdişləri formalaşdırırdı. Texnologiya üzrə müasir dərs müəllimin təlimi həyata keçirməyə məsuliyyətli yanaşmasını tələbata çevirir. İbtidai sinif müəllimi məqsədinə çatmaq üçün hansı metod və tərzlərdən, vasitələrdən necə və nə zaman faydalacanağını qabaqcadan müəyyənləşdirir, çatdıracağı informasiyanın strukturunu

qabaqcadan düşünür, mövzuya aid yardımçı, başlıca problemini həllinə yönəldir, elmi-texniki yeniliklərin, dövrün vacib ictimai-siyasi hadisələrini öyrənir, öz biliyini vaxtaşırı zənginləşdirir. Texnologiya fənnindən müasir dərslər I-IV sinif şagirdlərinin dünyagörüşünü formalaşdırır, onlara ideyalılıq baxımından imkan yaradırdı. Dərslərdə əyani vasitələrdən istifadə və ayrı-ayrı mənbələrdən toplanmış məlumatlarla məktəblilərin anlama bacarığını zənginləşdirilirdi.

Təlim və tərbiyənin birliyi də dərslərin qarşısında dayanan əsas tələblərdən biridir. Texnologiya dərsləri şagirdlərin mənəvi cəhətdən fəallaşmasına, insanpərvərlik, vətəngərvərlik, zəhmətsevərlik ruhunda tərbiyəsinə kömək göstərməkdə idi. Eksperimentdə iştirak edən siniflərdə müasir texnologiya dərslərinin əsasında demokratikləşdirmə, humanistləşdirmə, fərdiləşdirmə, diferensiasiya, inteqrasiya və s. prinsiplər dayanırdı.

Kurikulumun həyata keçirilməsi şəraitində məktəbli nailiyyətlərinin obyektiv şəkildə dəyərləndirilməsi və stimullaşdırılması üçün milli və ümumbəşəri dəyərləri, meyl və maraqları nəzərə almaqla kiçikyaşlı məktəblilər üçün əlverişli təlim şəraiti bərqərar olurdu. Məktəbli aktiv, tədqiqatçı mövqeyi qazanır, müəllim tərəfindən onlar üçün yeni biliklərə müstəqil şəkildə yiyələnmələri, qavramaları imkanları yaradılırdı. Fəal təlim şəraitində məktəblilərdə aktiv, yaradıcı düşünmə bacarığı və bilikləri müstəqil əldə etmək vasitələri birləşdirilmiş olurdu. Belə iş forması onlara problemin öhdəsindən birlikdə gəlməsini, bir-birinin mövqeyinə hörmətli münasibəti, müstəqil bilik əldə etməyi öyrədirdi.

İnteqrativ təlim metodlarından və üsullarından faydalanmaq təlim fəaliyyətini intensivləşdirir, onu məktəblinin hər biri üçün önəmli edir, dərslərdə fəallığın səviyyəsini, nəticədə təlimin inkişafetdirici aspekti güclənirdi.

İnteraktiv təlim metodlarından istifadə, hazırkı şəraitdə çalışmaq, əməkdaşlıq kimi qabiliyyətləri özündə birləşdirən kompetensiyaların təşəkkülü ümumi təhsilin məqsədinə və eyni zamanda vəzifələrinə yeni münasibəti özündə birləşdirir. Müasir dövrdə istər metodik, istərsə də elmi-pedaqoji, psixoloji baxımından təkamil şəkildə alan texnologiya müəllimləri yenilik və müasirliyin nədən ibarət olduğunu yaxşı anlayır, məşğələlərdə, o cümlədən ibtidai siniflərdə bunlardan faydalanmaq, müasir dərslər və

onun təşkilinə qoyulan tələblərdən səmərəli şəkildə faydalanırdılar.

I-IV siniflərdə texnologiya üzrə məşğələləri aparan müəllimlərin bir-birinin dərslərində iştirak etmələri və qabaqcıl iş təcrübəsinə malik müəllimlərin "açıq dərslər"lərinin təşkili təlimə verilən tələblərin nəzərə alınması baxımından önəmlidir. Müşahidə olunan dərslərin müzakirəsi və təhlili son nəticədə tənqidi təfəkkürə əsaslanır ümumiləşdirmələr müəllimlərin metodik cəhətdən təkmilləşməsinə, eyni zamanda yeni təlim metodlarından istifadə imkanlarına sahib olmalarına kömək göstərir.

Eksperimentdə iştirak edən ibtidai siniflərdə Texnologiya fənni üzrə interaktiv təlim prosesi elə təşkil olunurdu ki, məktəblilər biliyə tədqiqat yolu ilə yiyələnsinlər. Bütün bunlar dərstdə məsələnin sinif, qrup və cütlər şəklində həlli ilə bağlı axtarışa şərait yaradır. Şagirdlər nəticələri vərəqlərdə yazır, daha sonra onun təqdimatını edirdilər. Təqdimatlar bitdikdən sonra həmin nəticələrə bir daha baxılır, məlumatlar sistemləşdirilir və ümumiləşdirilirdi. Kiçikyaşlı məktəblilər nəticələrdən hansıların uyğun gəldiyini, nələrin yeni olduğunu görür və ümumi nəticəyə gəlirdilər. Öyrəniləcək mövzunun yüksək səviyyədə mənimsənilməsindən ötrü motivasiya yaradılırdı.

Motivasiya təhrik etmə deməkdir. Yəni o, texnologiya dərslərində məktəblilərin sinfin təlim-dərketmə mövqeyini problemin həll edilməsi doğru istiqamətləndirir. Motivasiyanın digər funksiyası tədqiqat sualını oraya qoymaqdan ibarətdir. Məhz bu tədqiqat sualı fərziyyələr yürütməyə və tədqiqat işlərini yönəltməyə imkan verir. Tədqiqat sualı tədqiqatın həyata keçirilməsini tələbata çevirir. Tədqiqatın nəticələri iş vərəqində yazılır və təqdimatlar olur. Alınan qənaətlərin ilkin fərziyyələrlə müqayisəsi aparılaraq, nəticələr çıxarılır. Daha sonra nəticələrin tətbiqi ilə bağlı işlər görülür.

Ənənəvi təhsil sisteminin çox mürəkkəb problemlərindən biri istifadə edilən pedaqoji texnologiyaların konservatizm, xarakter daşmasıdır. Əvvəllər biliklərə yiyələnmək üçün məktəbli 2 başlıca bilik mənbəyi (müəllim və dərslük) qane edirdisə, hazırda həmin mənbələr daha çoxdur. Nəticədə təlimin əsas vəzifələrindən biri fənlərin, o cümlədən texnologiyanın tədrisi prosesində öyrənməyi vərdişə

çevirməkdir. Məktəblilər biliklərə müstəqil yiyələnməyi bacarmalıdırlar. Təlim metodlarının keyfiyyət baxımından onların şagirdlərə, onların tələbatlarına istiqamətləndirilməsi biliklərə yiyələnmədə yaradıcı təfəkkürdən faydalanma şəraitində təlimin səmərəsi artır. Eyni zamanda şəxsiyyətyönlü belə tədris prosesi təlimin inkişaf etməsi keyfiyyətinə də təsir göstərəcək, idraki və sosial fəallığı yüksəltməklə, məktəblinin dəyərlərini və vərdişlərini formalaşdıracaqdır. Həmin tələblərin hesaba alınması məhsuldar, təfəkkürü və yeni bilikləri sərbəst əldə etmə vasitələrini özündə birləşdirən fəal təlim texnologiyalarını üstün tutmağı tamamilə zərurətə çevirir.

Dünya təcrübəsindən görünür ki, fəal təlim metodu təlimin keyfiyyətini artırmaq məqsəd ilə səmərəli vasitədir. Metod dərsi məktəblilərdən ötrü maraqlı edir. Fəal təlim məktəblilərin anlamasını asanlaşdırır. Ölkəmizdə müasir təlim metodlarından istifadə layihəsi həyata keçirilməkdədir. Fəal dərslərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi üçün məqsədlə mühüm sayıla bilən təcrübə qazanılmış müəllimlərdə başlıca bilik, bacarıq və vərdişlər formalaşmışdır. Aparılan monitorinqlərdən görünür ki, müəllimlər fəal təlim metodlarını tətbiq edərkən bəzi problemlərlə üzləşirlər. Belə ki, yeniliklərin tərtibində təcrübə mübadiləsinə onların ehtiyac vardır. Texnologiya dərslərini deyən müəllimlərin yenilikləri reallaşdırmaqda təcrübələri çoxaldıqca və bu fəaliyyətə nisbətən çox müəllim qoşulduqca, yeni metodik tövsiyələrə, tədris materiallarına və başqa metodik məlumat mənbələrinə ehtiyacları artır. Müəllimlər üçün fəal təlimə dair biliklərin və müasir tədris təcrübəsinin genişlənməsi və tətbiqi məsələlərinin aradan qaldırılmasından ötrü səmərəlidir.

Mövcud web-sayt vasitəsilə az vaxtda gələcək üçün fəal (interaktiv) təlim resurslarının toplanması və təkmilləşdirilməsi mümkündür. Fəal təlimin müəllimlərin hər biri tərəfindən tətbiqi şagirdlərin təlim prosesində idrak fəallığını və əməkdaşlıq həvəsini artıracaqdır. Tərəfimizdən aparılmış eksperiment bunu sübuta yetirmişdir.

Yeni pedaqoji texnologiya fəal təlim əsasında diqqətəlayiq olur. Fəal təlimin modeli müəyyən komponentlərlə müəyyənləşir. Onun məzmunu, metodları, öyrədici mühit, qiymətləndirməsi buraya aid oluna bilər.

Təlimin məzmunu nəyi, necə öyrətmək, metodları hansı yollarla öyrətmək, öyrədici mühiti hansı şəraitdə öyrətmək hallarına cavab axtarır. Qiymətləndirmə bu və ya digər komponentlərin səmərəliliyini şərtləndirən amillərə uyğun olaraq nəticəni aşkarlayır.

Kiçikyaşlı məktəblilər texnologiya dərslərində tamhüquqlu iştirakçılardır. Onlar əldə olunan biliklərə axtarışlar və kəşflər hesabına yiyələnirlər.

Fəal təlim metodları bir neçə xüsusiyyətlərə malikdir. Onları nəzərdən keçirək: məktəblilərin fəal öyrənmə mövqeyi; əməkdaşlıq və qrupda qarşılıqlı fəaliyyət; təfəkkürün müstəqilliyi və sərbəstliyi; həyati məqsədlərə sahib olmaqdan ötrü biliklərdən yaradıcı şəkildə istifadə olunması.

Bu xüsusiyyətlər I-IV sinif şagirdlərin təlim fəaliyyəti üzrə hazırlığının əsas amilləri hesab edilə bilər.

Eksperimental məktəblərdə texnologiya fənninin tədrisi zamanı fəal təlim mühiti yaratmaqla məktəblilərə fərdi yanaşır, onların bilik, bacarıq və vərdislərinin inkişafından ötrü ən səmərəli təlim üsullarından, informasiya texnologiyalarından faydalanırdılar. Eyni zamanda təlimin səmərəliliyi (qısa vaxt ərzində daha çox informasiyanı mənimsəmək imkanı) xeyli artırdı. Bunun bəzi səbəblərini qeyd etmək mümkündür: məktəblilərin idrak fəaliyyəti və təlim motivasiyası hesabına; təfəkkürə istinadən biliklərin sərbəst və yaradıcı formada qazanılması və qavranılması ilə.

Fəal təlimin tətbiqi üsulu dəyişərək kiçikyaşlı məktəblilərin özünə inamını yüksəldir, şəxsiyyətlərarası münasibətləri təkmilləşdirir, təhsil müəssisəsinə oxumağa münasibəti yaxşılaşdırır, bilikləri müstəqil qazanmaq və yenilərinə yiyələnmək imkanı verir.

Məktəblilərin öyrənməyə həvəsi və nailiyyətləri artdıqca, müəllimin də fəaliyyəti asanlaşır. Fəqət bu, o demək deyildir ki, müəllimin zəhməti azalır.

Fəal (interaktiv) təlimin üstünlükləri olsa da, müəllim ənənəvi (izahedici-illüstrativ və reproduktiv) metodlardan faydalanmanı tamamilə bir kənara qoymamalıdır. Təlimin qarşısında duran məqsəddən, məzmunundan, məktəblilərin hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq, müəllim öz seçimini etməlidir. Məsələn, texnologiya müəllimi bacarıq və vərdislərin təşəkkülünü əsas məqsədi kimi

müəyyənləşdirirsə, deməli, daha çox reproduktiv metodu başlıca hesab edə bilər. Təlimin məzmunu nisbətən mürəkkəbdirsə, çox saylı yeni anlayış və məlumatlardan xəbər tutmaq tələb olunursa, bu vaxt ənənəvi izahedici-illüstrativ metod səmərəlidir. Lakin ənənəvi dərs zamanında interaktiv elementləri (düşündürücü sualların verilməsi, cütlüklərdə qısa fikir mübadiləsinin aparılması, müşahidə olanların izahı və s.) faydalı ola bilər.

Bu məsələlər eksperimentə cəlb olunmuş sinif müəllimlərinin diqqət mərkəzində idi.

Fəal təlim. Məktəbli öz təlim fəaliyyəti ilə proqram daxilində texnoloji bilikləri qavrayır, yaddaşında saxlayır, onu tətbiq edir, uyğunluğu müəyyənləşdirir.

Ayrı-ayrı məşğələlərdə müasir təlim texnologiyalarından faydalanmaqla, ənənəvi təlim sistemini dəyişərək ona tədqiqat xarakteri aşılamaqla biliklərə yiyələnmə zamanı məktəbli və onu təlimin subyekti etmək olar. Həmin prosesdə texnologiya üzrə məşğələləri həyata keçirən şəxs biliklərə yiyələnmə yolunun bələdçisi, məktəbli də tədqiqatçı, bilikləri kəşf edən rolunda çıxış edir. Müasir təlim texnologiyaları təlimin səmərəliliyini artırır.

Texnologiya fənni üzrə bilik və bacarıqlar müasir həyatla, cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqələndirilməlidir, əks təqdirdə bu bilik məktəblidən ötrü mənasız yük olacaqdır. Nəticədə təhsilalanların elmi biliyə marağı azalır, şüurluluq və fəallıq səviyyəsi narahatlıq doğurur. Odur ki, texnologiya üzrə məşğələlərini aparan müəllim ayrı-ayrı mövzuların tədrisi zamanı materialın həyati əhəmiyyətini kiçikyaşlı məktəblilərə anlatmalıdır.

Bildiyimiz kimi, ənənəvi izahedici-illüstrativ izahetmə metodu ilə məktəblilər qeyri-fəal formada (yaratıcılıq və müstəqillik göstərmədən) müəllimin çatdırdığı bilikləri əzbərləmiş olurlar. Bu da onlarda müstəqilliyi, sərbəstliyi buxovlayır, məktəbli təlim prosesinin bərabər hüquqlu iştirakçısı ola bilmir, onun obyektinə çevrilir. Beləliklə, onlar təlimə yaradıcı yanaşmır, fənnə, maraqları azalır. Nəticədə təlimin səviyyəsi enir. Haqqında danışılan çatışmazlıqların olmaması üçün idrak fəallığına geniş yer ayrılmalıdır.

Texnologiya üzrə məşğələləri interaktiv metodlarla aparılmasında fəal təlimin bir sıra yayılmış üsullarına, o cümlədən müsahibə, diskussiya və debatlarla müraciət

olunur. Həmin üsullar biliklərin sərbəst qavranılmasına və yeniliklərin kəşfinə biliklərin yaradıcılıqla tətbiqinə, problemlərin həllinə nail olmaq üçün sinif yoldaşları ilə əməkdaşlıq etmək, özünürealizə yollarına yiyələnmək kimi keyfiyyətlərin qazanılmasına imkan verir.

Texnologiyanın təlimi zamanı interaktiv lövhədən faydalanma dərslərinin başlıca prinsiplərindən birini - əyaniliyi aktuallaşdırır. Elektron lövhənin sensorlu, başqa sözlə, hissiyyatlı səthinə xüsusi qələmlə və yaxud barmaqla astaca toxunmaqla onun üzərində kompüterdə mümkün əməliyyatları interaktiv rejimdə həyata keçirmək mümkündür. "Ağıllı" lövhə, eyni zamanda kompüterə qoşulan mikroskop, skaner, rəqəmli fotoaparat, videokamera və s. qurğulardan alınan təsvirləri də proyektorun köməyi ilə qəbul etməyi bacarır ki, bu, təhsil müəssisələrində virtual laboratoriyaların təşkilində böyük rol oynayır. Kiçikyaşlı məktəblilər hər hansı bir prosesin izahını və videogörüntülərini, ayrı-ayrı cihazların, texniki vasitələrin, qurğuların, işləmə prinsiplərini ekranda görə bilərlər. Bu isə onların nəzəri-metodoloji biliklərini, praktik bacarıq və vərdişlərini inteqrasiya etməklə təlim prosesini canlandırır, təhsilçilərdə yaradıcı düşünmə, təşəbbüskarlıq, tədris materialını dərinlən anlama qabiliyyətini artırır.

Hazırda fənn müəllimlərinin, o cümlədən sinif müəllimlərinin önəmli vəzifələrindən biri də onların yeni pedaqoji texnologiyalara yiyələnməsidir. Texnologiya dərsləri o vaxt səmərəli olur ki, müəllim şagirdin fəaliyyətinə yaxşı rəhbərlik edir. Əlbir fəaliyyətdə iştirak edən məktəblinin şəxsi keyfiyyətləri, əməliyyatlardakı sərbəstliyi həmin əməkdaşlığın əsasında dayanır. Məktəbli daha çox fəallıq və sərbəstlik qazanır. Həmin səmərəli aktivliyi düzgün idarə etməklə məktəbli şəxsiyyətində müsbət dəyişikliklərin yarandığını görmək mümkündür.

Paraqrafda nəzərdən keçirilən məsələlərlə bağlı qənaətimiz budur ki, şagirdlərin idrak fəallığının artırılması baxımından texnologiya fənninin imkanları genişdir. Müəllim bu imkanlardan bəhrələnməli, kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəaliyyətinə nail olmalı, bu prosesi bacarıqla idarə etməlidir.

2.4. Texnologiya fənninin tədrisi prosesində kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi yolları

Tədqiqatlar nəticəsində sübuta yetirilmişdir ki, texnologiya fənninin tədrisində kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının artırılmasının optimal yolları müvafiq prinsiplərə əsaslanır. Burada əsas tələb tədrisdə nəzəriyyənin praktik həllinə şagirdlərin motivləşdirməsi üçün idrakın fəallığını təmin edən problemin qoyulmasıdır.

Optimal – latınca *optimus* sözündən götürülüb, mənası daha yaxşı müvafiq şəraitə və vəzifələrə daha çox uyğun gələn bir cəhət kimi başa düşülür. Hər bir müəllim, o cümlədən ibtidai siniflərdə texnologiya üzrə məşğələləri aparən müəllim yaxşı müəyyən bir problemi həll edərkən onun bir neçə variantını axtarıb-tapmalı olur. Lakin bu variantlar içərisində ən qısa, səmərəli yolla həll ediləni ən optimal variant sayılır. Həmin variantı aşkarlamaq və onun yollarını kiçikyaşlı məktəblilərə öyrətmək hər bir müəllimin mühüm vəzifələrindən biridir. Texnologiya fənninin tədrisinin optimallaşdırılması dedikdə, geniş mənada müvafiq şəraitdə hər hansı bir vəzifəni yerinə yetirmək üçün ən münasib variantın müəyyənləşdirilməsi başa düşülməlidir.

Təlimin optimallaşdırılması haqqında görkəmli pedaqoqlar maraqlı fikirlər söyləmişlər. İ.T. Oqorodnikovanın fikrincə, təlim prosesinin optimallaşdırılması dərstdə müxtəlif təlim üsullarının optimal əlaqəsinin uzlaşmasını təmin etməkdən ibarətdir. İ.İ. Dyuçenkoya görə, təlim prosesinin optimallaşdırılması müəyyən olunmuş meyarə uyğun təlimi idarəetmənin optimal variantının aşkara çıxarılmasıdır. Y.K. Babanskinin qənaətinə, optimallaşdırma prosesi optimal qərarları psixoloji baxımdan əsaslandırmaqdan ibarətdir.

Psixoloji nöqtəyi-nəzərdən optimallaşdırma müvafiq vəzifəni daha səmərəli həll etməkdən ötrü qəbul olunan intellektual irad aktıdır. Texnologiya dərslərində optimallaşdırma fəallığı reallaşdıraraq müstəqilliyi, təfəkkürü və yaradıcı yanaşmanı inkişaf etdirir. Müəllimin fəaliyyəti mahiyyəti etibarilə həmişə şagirdlərin təlim və tərbiyəsinin daha yaxşı variantlarının yaradıcı axtarışlarını, aktual tədris-tərbiyə

tapşırıqların müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmək üçün optimal şərait yaratmaqdan ibarətdir .

Prof. Y.Ş. Kərimova görə, *təlimin optimallaşdırılması hər hansı konkret şəraitdə müəllimdən özünü və şagirdləri yükləmədən, yormadan, vaxt itkisinə yol vermədən, minimal vaxt içərisində çox və keyfiyyətli iş görməyi, yaxşı nəticəyə nail olmağı tələbata çevirir. Texnologiya fənninin tədrisinin optimallaşdırılması kiçikyaşlı məktəblilərin yaxın inkişaf mərhələsini nəzərə alaraq, hər yaş qrupu üzrə gigiyenik normalara istinadən, az vaxt içərisində yüksək nəticə almaqdan ibarətdir. Təlim prosesini optimallaşdırmaq qabiliyyətinə malik olmayan texnologiya müəllimi pedaqoji prosesi zahiri əlamətlərinə əsasən təşkil edəcək, tədris prosesi üçün əlverişli şəraiti yarada bilməyəcəkdir [68].*

Texnologiya fənninin tədrisində təlim prosesini optimallaşdırmağın mühüm bir istiqaməti dərstdə vaxtdan səmərəli istifadə etməkdən, həmçinin təlim prosesinin intensivləşdirilməsinə nail olmaqdan ibarətdir. Təlim prosesinin intensivləşdirilməsi – minimum müəyyən vaxt ərzində müəyyən edilmiş şəraitdə təlim tapşırığı üzrə maksimum dərəcədə müvəffəqiyyət qazanmaqdır.

Texnologiya fənninin tədrisinin optimallaşdırılması – kiçikyaşlı məktəblilərin fəaliyyəti baxımından az vaxtda az qüvvə sərf etməklə yüksək nəticə qazanılmasından ibarətdir.

Şagirdlərin idrak fəallığının optimallığı onun yaradılması və saxlanılmasını təmin edən xüsusi psixoloji mexanizmləri reallaşdırmalıdır. Mexanizm dedikdə, bu və ya digər elementin hərəkətinin digərlərinin məcburi hərəkətini meydana gətirən hissələrdən ibarət bir kompleksdir. Mexanizmlərdən hərəkəti ötürmək məqsədilə istifadə olunur.

Texnologiya fənninin tədrisində problemləli vəziyyətin yaradılmasına ilk tələb kimi şagirdlər cəlb edilirlər.

Texnologiya fənninin tədrisində idrak fəallığına nail olmaq üçün fəal (interaktiv) təlim metodlarından istifadə olunur. İnformasiya ziddiyyətli və yarımçıq olduqda əqli cəhətdən gərgin (problemləli) vəziyyət meydana gəlir. Belə vəziyyətin yaranması şagirdləri qarşıda duran məqsədə nail olmaq üçün yollar axtarmağa

məcbur edir. Bununla da onların təfəkkürü fəallaşdırır. Nəticədə məktəblilərdə idrak fəallığı təşəkkül tapır. Şagirdlərin tədqiqat fəaliyyəti artır.

Problemləli vəziyyət – məsələnin həllində mümkün ziddiyyətlərin, fərqli düşüncə tərzinin mövcudluğunu özündə birləşdirən vəziyyət olub, idrak fəallığına təminat verir.

Dialogun və əməkdaşlığın zəruriliyi müasir innovasiyaların tətbiq olunduğu pedaqoji prosesdə optimallığı ilə seçilir. Problemi həll etmək üçün müxtəlif fərziyyə və baxışlar meydana gəlir. Ən əlverişli vasitə axtarılır. Bu da təlim prosesinin digər iştirakçıları ilə fəal əməkdaşlığı yaradılmasını tələbatə çevirir. Odur ki, təlim metodunu fərqləndirmək üçün "problem" və ya "problem-dialogi" təlim kimi anlayışlardan faydalanmaq məqsədə uyğundur.

İdrak fəaliyyətinin səmərəliliyinin çox mühüm mexanizmlərindən biri – ənənəvi təlim yanaşmasının dəyişdirilməsidir: prosesə tədqiqat xarakteri verilməsi; şagirdin bilikləri mənimsəməsi əməliyyatının əsas simasına, bərabər hüquqlu subyektinə çevrilməsidir. Buna da təlim prosesində məktəblilərin və müəllimin mövqelərini dəyişdirməklə nail olunur.

Məktəblinin mövqeyi – "kəşf edən", "tədqiqatçı" mövqeyidir. O, gücü çatdığı məsələlər və problemlərlə rastlaşarkən, onları müstəqil tədqiqat apararkən yerinə yetirir. Həmin vaxt dərslərin zəruri şərti qismində şagirdin təlimin vəzifələrini şüurlu olaraq tərkib hissələrinə ayırmağı bacarması tələbatı özünü göstərir: nəyi anlamalı; nə üçün anlamalı; nəyə yiyələnməli; nədən ötrü öyrənməli; hansı yolla öyrənməli və s. Bütün bunlar hansı nəticələrə səbəb ola bilər?

Müəllimlə məktəblinin təhsil məqsədinə çatmağa yönəldilmiş birgə fəaliyyəti mühümdür. Bu zaman müəllim texnologiya dərslərində şəxsiz hörmət sahibi olaraq sınıfdə rəhbərlik iddiasında olmur, özünü yoldaşlarından yüksəkdə tutmur. Bunun əvəzində o, məqsədyönlü şəkildə kiçikyaşlı məktəblilərə əməkdaşlığı həyata keçirir, problem-vəziyyəti təşkil edir; tədqiqat məqsədlərinin qoyuluşunda onları istiqamətləndirir; Onların həllinə metodik kömək göstərir; biliklərin qazanılması və mənimsənilməsi yollarını öyrədir. O, təlim fəaliyyətinin başlıca tərkib hissələrini qavramaqda uşağa öz köməyini göstərir; həm də idrakı fəallıq üçün biliklərə

ziyələnmək və onlardan istifadəyə aid lazımı əqli üsul və vasitələrə praktik cəhətdən sahib olur.

Təlim prosesinin sxemi fəallıq keyfiyyəti daşıyır. Məktəblinin ona lazım olan biliklərə müstəqil ziyələnməsinə və ömrü boyu öyrənməyə qabil olan bacarıqlı, tədqiqatçı kimi formalaşmasına yardımçı olmaq üçün planlaşdırılıb.

Lakin belə təlim quruluşunu həyata keçirməkdən ötrü müəllim biliklərin qazanılması üçün bələdçi olmaqla öz fəaliyyətini məhdudlaşdırmamalıdır. Eyni zamanda biliklərin tətbiqini bacarmalıdır.

Bu məsələləri eksperimentə cəlb edilmiş ibtidai sinif müəllimləri diqqət mərkəzində saxlayırdılar. Yeri gəlmişkən, fasilitasiyaya da münasibət bildirmək zəruridir.

Fasilitasiya müvafiq proses olmaqla köməkçi və yönəldici sualların səmərəli tətbiqinin yardımını ilə diskussiyaların təşkili və şagirdlərin idrakda fəallaşdırılması prosesini özündə birləşdirir. Fasilitasiyanın başlıca əlaməti ondan ibarətdir ki, yeni biliyi müəllim deyil, məktəbli aşkar edirlər. Fasilitatorun vəzifəsi düşüncənin inkişafına nail olmaq və onu zəruri məcraya istiqamətləndirməkdən ibarətdir. Fasilitasiya yanaşmasının başlıca məqsədi kiçikyaşlı məktəblilərin öyrənmək və məsələlərə yaradıcı yanaşma tələbatlarını ödəmək, onların texnologiya dərslərində öz imkanlarını həyata keçirməsi üçün əlverişli mühit formalaşdırmaqdır.

Bu idrak prosesində psixoloji dəstək: hörmət və etibar reallaşmalıdır. Şagirdlərin fəal idrak mövqeyinin tələb olunan şəkildə olması üçün mühüm olan müəllimin məktəblinin hər birinə hörmətçil, mərhəmətli, fərdi münasibəti, sinif otağındakı atmosferi həssaslıqla hiss etməsi lazımdır.

Müəllimin xeyirxahlığı, tolerantlığı, məktəbliləri olduğu kimi qəbul etməsi, onları daim dəstəkləməsi, onların qabiliyyətlərinə inam kiçikyaşlı məktəblilərdə belə bir əqidəni möhkəmləndirər ki, qarşıdakı problemin həllində onun hər bir cəhdi yaradıcı fikir kimi dəyərləndiriləcək, ona hörmət qazandıracaqdır. Təlimin psixoloji mühitinin belə dəyişdirilməsi şəraitində uğursuzluq qorxusu, inamsızlıq duyğusu aradan götürülə və məktəblilərin idrak fəallığı dərslər boyu lazımcasına qoruna bilər.

Məktəblinin hörmətini saxlamaq, ona etibar göstərməsi, cavablara müsbət və

yaxud mənfi qiymət verilməsindən imtina olunması onda bir tərəfdən optimallaşdırılması, özünə inam hissini, digər tərəfdən müəllimə hörmət və etibarını artırır.

Pedaqoji prosesinin optimallaşdırılması bütünlükdə pedaqoji sistemə aid bir innovasiyadır. Optimallaşdırma mümkün variantlardan daha təkmilini seçmə prosesi hesab edilir. Mürəkkəb, dinamik, çoxplanlı sistemdə pedaqoji prosesinin təşkilinin, məqsədlərə yetməyin bir çox variantı mövcuddur. Onlardan yalnız birinin çox yaxşı olması mümkündür. Bu variantın aşkarlanması optimallaşdırmanın mühüm vəzifəsidir. Həmin vəzifə müvafiq variantların müqayisəsini aparmaq və alternativlərə qiymət vermək vasitəsilə həll olunur.

Optimallaşdırma pedaqoji sistemin məqsədinə uyğun gəlməlidir. Çünki bu sistem məqsədə çatmaqdan ötrü meydana gətirilib. Belə bir şəraitdə təşəkkül tapan optimallığın başqa şərait üçün yetərli olması da mümkündür. Optimallaşdırma konkret anlayışdır. Onun nəzəri və praktik istiqamətləri mövcuddur. Hesaba (uçota) alma, müqayisə, tutuşdurma optimallaşdırmanın sinonimləridir. Bunu nəzəri aspekt hesab etmək olar.

“Optimallaşdırma” praktik yolla pedaqoji sistemin innovasiyası, yenidən təşkili, qarşıda duran vəzifələri yerinə yetirməkdən ötrü münasib vəziyyətə gətirilməsi kimi anlaşılır.

Optimallaşdırmanın meyarları kimi əlamət və göstərici diqqət mərkəzinə gəlir. Bu əsas da inkişaf prosesinin müvafiq variantlarına qiymət verilir, onlardan ən əlverişlisi aşkarlanır. Meyarda təkcə bir göstəricinin (parametrin) olması məqsədəuyğun sayılır. Lakin pedaqogikada optimallaşdırma kompleks özünü göstərir. Buna səbəb pedaqoji sistemdəki proseslərin səbəb-nəticə əlaqələrini ayırmağın qeyri mümkün olmasıdır. Pedaqoji proses o vaxt optimal sayılır ki, orada məktəblilər və müəllimlər yüklənmir və böyük nəticə əldə edilir. Təcrübədən görünür ki, müəllim və məktəblilərin hədsiz yüklənməsi onların iş qabiliyyətini aşağı salır və səhhətlərinə mənfi təsir edir.

Mövcud ədəbiyyatda pedaqoji prosesin optimallaşdırılmasının başlıca meyarı olaraq bir-biri ilə üzvi vəhdətdə olan 2 göstərici nəzərə alınır: məktəblilərin təhsilində

-təbriyəsində və inkişafında mümkün olan yüksək nəticələrə nail olmaq; məktəblilərin sinif və ev işinə sərf olunan vaxt normalarını hesaba almaq.

Optimallaşdırmanın metodoloji əsasında sistemli yanaşma durur. O, pedaqoji prosesin komponentlərini, qarşılıqlı əlaqələrin qanunauyğunluqlarını vəhdət halında götürməli, mürəkkəb dinamik sistemlərin idarə edilməsinin ümumi nəzəriyyəsinə əsaslanmağı tələbata çevirir. Optimallaşdırma pedaqoji prosesin mövcud vəziyyətə, uyğun təşkilini məqsədamüvafiq sayır. Beləliklə, o özü yeni şəraiti bərqərar edir və pedaqoji prosesin ona tabe olmasını tələbata çevirir. Burada ziddiyyət mövcud deyil. Bu iki proses arasında qarşılıqlı əlaqə mövcuddur.

Təhsil müəssisəsində, müəllimin və məktəblilərin fəaliyyətinin aşağıdakı səviyyələri məlumdur: qeyri-kafi səviyyə; böhran səviyyə; müvafiq səviyyə; optimal səviyyə.

Texnologiya fənni o vaxt optimallaşdırılmış hesab edilir ki, pedaqoq başlıca pedaqoji bilik və bacarıqlara, pedaqogikanın qanunauyğunluqlarına və prinsiplərinə, kollektiv, qrup və fərdi fəaliyyətin təşkili texnologiyasına sahiblənmiş olsun, təhsilin, təbriyənin və inkişafın vəzifələrini anlasın. Sistemdən və onun ayrı-ayrı elementindən xəbərdar olmaqla əlverişli halı müəyyənləşdirmək mümkündür. Əks təqdirdə, optimallıq ideyası hədsiz mürəkkəb bir məfhum kimi diqqət mərkəzinə gələr, öz əhəmiyyətini itirərdi. Optimallaşdırma zamanı eyni zamanda qabaqcıl müəllimlərin təcrübəsi əsas götürülür.

Tədqiqatlar göstərir ki, texnologiyanın tədrisi zamanı şagirdlərin idrak fəallığını uğurla optimallaşdırmaqdan ötrü müəllim bir sıra keyfiyyətlərə yiyələnmişdir. Onlara diqqət yetirək: təfəkkür çevikliyənə; yaradıcı təfəkkür üslubuna; təfəkkür sistemliliyinə; təfəkkür konkretliyinə; qərarlar qəbul edən və fəaliyyət göstərən vaxt həddi gözləmək qabiliyyətinə; daha tez ünsiyyət bağlamaq və pedaqoji taktı gözləmək qabiliyyətinə.

Eksperimental qruplar kimi tədqiqatda qoşulmuş I-IV siniflərdə Texnologiya fənninin tədrisi prosesində kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak fəallığının formalaşdırılması məqsədilə təşkil olunan bəzi dərslərdən nümunələr verirək:

Dərs 1. 1-ci sinif

Mövzu: “Pişik”

Standart:

- 1.2.1. Hazırlanacaq məmullata görə iş yerini təşkil edir.
- 1.2.2. Məmulatın hazırlanması üçün uyğun emal vasitələri seçir.
- 1.2.3. Məmulatın hazırlanması ardıcılığını müəyyənləşdirir.
- 1.2.4. Hazırlanacaq məmulatın materialına uyğun emal texnologiyası seçir.
- 1.3.1. Məmulatların detallarını hazırlayır.
- 1.3.2. Detalları birləşdirməklə sadə məmulat (məmulatlar) hazırlayır.
- 4.1.1. Əşyaların ayrı-ayrı hissələrinin qrafik təsvirini çəkir.
- 4.1.2. Çəkilməmiş ayrı-ayrı hissələri birləşdirməklə əşyanın tam təsvirini çəkir.

Təlimin məqsəd:

1. Hazırlanacaq məmullata görə iş yerini təşkil edir.
2. Pişiyin qatlama üsulu ilə hazırlanması üçün uyğun emal vasitələri seçir.
3. Pişiyin hazırlanması ardıcılığını müəyyənləşdirir.
4. Hazırlanacaq pişiyin materialına uyğun emal texnologiyası seçir.
5. Pişiyin detallarını hazırlayır.
6. Detalları birləşdirməklə pişiyi hazırlayır.
7. Pişiyin ayrı-ayrı hissələrinin qrafik təsvirini çəkir.
8. Çəkilməmiş ayrı-ayrı hissələri birləşdirməklə pişiyin tam təsvirini çəkir.

İntegrasiya: Həyat bilgisi 1.1.1. Varlıqları, hadisələri sadə şəkildə təsvir edir.

İş forması: Kiçik qruplarla iş, böyük qruplarla iş, fərdi iş

İş üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi

Resurslar: Dərslik, rəngli kağız, qara rəngdə flomaster, qayçı və kağızqatlama üsulu ilə hazırlanmış “Pişik” nümunəsi

Motivasiya, problemin qoyuluşu

Şagirdlərə müraciət edirəm: “Tapmacanı tapın”.

Soba yananda

Burulub yatar

Çox yeyər, sonra

Yorulub yatar.

Şagirdlər bu tapmacanın cavabının “Pişik” olduğunu söylədikdən sonra, müəllim pişiyin iştirak etdiyi və uşaqların həvəslə baxdıqları “Pişik və siçan” cizgi filminin iştirakçılarından birinin pişik olduğunu onların yadına salır və kağızqatlama üsulu ilə hazırlanmış pişik fiqurunu nümayiş etdirir.

Tədqiqat sualı: Kağızqatlama üsulu ilə düzbucaqlı kağızdan “Pişiyi” necə hazırlamaq olar?

Tədqiqatın aparılması

Müəllim şagirdlərə dərslikdəki mövzunun mətni və şəkilləri ilə tanış olmağı onlara tapşırır. Sonra şagirdlərə tapşırıq verir.

Tapşırıq: Kağızqatlama üsulu ilə düzbucaqlı kağızdan pişiyin hazırlanması ardıcılığı ilə tanış olun və hər bir mərhələni müəyyənləşdirin.

Məlumat mübadiləsi

Şagirdlər pişiyin hazırlanması ardıcılığı və kağızqatlama mərhələləri haqqında məlumat verir. Şagirdlər qoyulan vaxta uyğun tapşırığı yerinə yetirirlər.

Məlumatın müzakirəsi və təşkili

Müəllim şagirdlərin təqdimatını sistemləşdirib, təqdimatlara öz fikrini bildirir.

Kağızqatlama üsulu ilə pişik fiqurunun hazırlanması ardıcılığına aid şagirdlərin söylədikləri fikrə münasibət bildirib, aşağıdakı sualları verir.

Müzakirə sualları:

1. Birinci və ikinci mərhələdə nə etmək lazımdır? (Düzbucaqlıdan kvadrat hazırlamaq və onu şəkildə göstərildiyi kimi iki yerə qatlamaq lazımdır.)

2. Sonrakı mərhələlərdə nə etmək lazımdır? (Şagirdlər dərslikdə göstərilən mərhələlər üzrə izahat verirlər.)

3. Pişiyin cizgiləri nə ilə formaşdırılır? (Pişiyin cizgiləri qara rəngdə flomasterlə formalaşdırılır.)

4. Qayçıdan hansı məqsədlə istifadə edilir? (Düzbucaqlıdan kvadrat kəsmək üçün istifadə edilir.)

Nəticələr və ümumiləşdirmə.

Müəllim şagirdlərin fikirlərini ümumiləşdirərək və bir daha kağızqatlama işləri

üzərində dayanır. Kağızqatlama sənəti haqqında geniş məlumat verir. Şagirdlərin fikir və maraqlı ideyaları dinlənir.

Yaradıcı tətbiqetmə

Müəllim şagirdlərə növbəti fərdi tapşırıq verir.

Tapşırıq: Dərsləkdə verilmiş ardıcillıq üzrə düzbucaqlı rəngli kağızlardan pişik fiqurunu hazırlayın.

Şagirdlər tapşırığı yerinə yetirdilər.

Dərs 2. 1-ci sinif

Mövzu: Plastilin bağlardan göyqurşağı.

Standart: 1.1.2; 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.2.4; 1.3.1; 1.3.2; 1.3.3; 1.3.5; 1.3.6.

Məqsəd:

1. Plastilinlə işlədikdə sadə emal texnologiyalarını fərqləndirir.
2. Plastilinlə göyqurşağı hazırlamaq üçün iş yerini təşkil edir.
3. Plastilindən göyqurşağı hazırlamaq üçün emal vasitələri seçir.
4. Göyqurşağını hazırlanması ardıcillığını müəyyənləşdirir.
5. Uyğun emal texnologiyalarını seçir.
6. Göyqurşağının detallarını hazırlayır.
7. Detalları birləşdirməklə göyqurşağını hazırlayır.
8. Göyqurşağını və günəşi hazırladıqda sadə tərtibat bacarıqları nümayiş etdirir.
9. Təhlükəsizlik və gigiyena qaydalarına əməl edir.
10. Plastilin bağlardan hazırladığı göyqurşağını və günəşi təqdim edir.

İntegrasiya: H-b. 1.1.1.; T-i. 2.2.4.

Dərsin tipi: İnduktiv.

İş forması: Kiçik qruplarda iş, böyük qruplarda iş, fərdi iş

İş üsulları: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslək, mavi rəngdə karton təməl, altlıq, plastilin, banka qapağı, plastilin bıçağı, göyqurşağı şəkli, rəngli kağız, təbiət mənzərəsi təsviri

Dərsin gedişi. I mərhələ: Motivasiya, problemin qoyuluşu.

Müəllim şagirdlərə aşağıdakı tapmacanın cavabını tapmalarını tapşırır:

O nədir elə,

Yeddi rəngi var?

Yağış kəsəndən

Sonra o çıxar.

Tapmacanın doğru cavabı “göyqurşağı”dır. Şagirdlər verdikləri cavablar fərqli olsada, bir xeyli müzakirə sonrası doğru cavabı söylədikdən sonra müəllim göyqurşağı əks etdirən şəkli yazı taxtasından asır.

Tədqiqat sualı: Göyqurşağı plastilindən necə hazırlanır?

Şagirdlər sual ətrafında tədqiqat aparır. Müəllim göyqurşağının hazırlanması planını və ya texnoloji xəritəsini barədə məlumat verir. Plastilindən müəyyən ardıcılıqla göyqurşağı hazırlamaq üçün onun planı və texnoloji xəritəsi tərtib edilir.

1.Sapla plastilindən 7 hissə kəsmək (göyqurşağı rənglərində)

2.Plastilin hissələrindən uzunluğu və qalınlığı eyni olan bağlar yaymaq (müəllim yayma üsulunu göstərir)

3. Bağları yapma üsulu ilə təməli (kartona) banka qapağı boyunca bərkitmək. Rənglərin ardıcılığını ifadə etdikdə çaşmamaq üçün müəllim şagirdlərə aşağıdakı ifadəni söyləyir: “Qarı nənə səksən yaşında məxməri gülə bənzər”. Bu ifadədə hər sözün baş hərfi göyqurşağının rənginin adını göstərir. Q – qırmızı, N – narıncı, S – sarı, Y – yaşıl, M – mavi, G – göy, B – bənövşəyi

Tədqiqatın aparılması

Müəllim şagirdləri 4 qrupa bölür, dərslikdəki mövzunun mətni və şəkilləri ilə tanış olmağı onlara tapşırır. Sonra qruplara tapşırıqlar verir.

Tapşırıq 1. I qrup rəngli kağızlardan, II qrupa təbiət mənzərəsi təsvirlərindən, III qrupa rəngli qələmlərdən, IV qrupa rəngli çiçək şəkillərindən göyqurşağının rənglərini seçib ağ kağızda göstərmək tapşırılır.

Tapşırıq 2. Alınmış rənglər vasitəsilə plastilindən göyqurşağı hazırlamaq. Qruplar tapşırığı yerinə yetirir.

Məlumat mübadiləsi

Müəllim iş vərəqlərini lövhədən asır. Qrupların təqdimatını dinləyir.(Hər bir qrup öz işinin nəticəsini təqdim edir).

Məlumatın müzakirəsi və təşkili

Müəllim qrupların təqdimatını sistemləşdirir, hər qrupun təqdimatına öz fikrini bildirir. O, söylədikləri fikirlərə münasibət bildirir və suallar verir.

Müzakirə sualları:

1. Göyqurşağının neçə rəngi var? (Göyqurşağında yeddi rəng vardır, qırmızı, narıncı, sarı, yaşıl, mavi, göy, bənövşəyi.)

2. Bu rənglər göyqurşağında hansı ardıcılıqla düzülüb? (Qırmızı, narıncı, sarı, yaşıl, mavi, göy, bənövşəyi.)

3. Təməl olaraq hansı materialı seçmək olar? (Təməl olaraq mavi kartonu seçmək lazımdır.)

5. Təməl nə üçün qalın olmalıdır? (Nazik kağız təməl üzərinə plastilini yapışdırdıqda o əyilir, karton isə əyilmir.)

Nəticə və ümumiləşdirmə

Müəllim şagirdlərin fikirlərini ümumiləşdirir, plastilindən göyqurşağının hazırlanması ardıcılığı üzərində dayanaraq suallar verir.

1. Plastilnlə işin başlanğıcında nə etdiniz? (Sapla plastilindən göyqurşağı rənglərindən 7 hissə kəsdik.)

2. Göyqurşağının hissələri ardıcıl olaraq hansı rəngdə olur? (Göyqurşağının hissələri qırmızı, narıncı, sarı, yaşıl, mavi, göy və bənövşəyi rəngdə olur).

3. Bağlar necə olmalıdır? (Hər bir bağın uzunluğu və qalınlığı eyni olmalıdır.)

4. Eyni plastilin bağları yayandan sonra nə etmək lazımdır? (Plastilin bağları banka qapağı boyunca təmələ (kartona) bərkitmək lazımdır. Müəllim bu suallara verilən cavabları nəzərə alaraq, şagirdləri plastilindən göyqurşağının yaradılması xüsusiyyətləri haqqında fikrini ümumiləşdirir.

Qiymətləndirmə

Cədvəl 2.4.1

Nö	Meyar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
1.	Emal vasitələrini və texnologiyalarını seçmə				
2.	Emal texnologiyalarını fərqləndirmə				

3.	Detalları hazırlama				
4.	Birgə fəaliyyət və əməkdaşlıq bacarıqları nümayiş etdirmə				
5.	Gigiyena qaydalarına riayət etmə				

Ev tapşırığı: Plastilindən yeddi rəngli ləçəkləri olan çiçək hazırlamaq.

Dərs 1. 2-ci sinif

Mövzu: Kağız zolaqlardan düzünə hörmə. Hasar.

Standart:1.1.2; 1.2.1; 1.2.2; 1.2.3; 1.2.4; 1.3.1; 1.3.3; 1.3.4; 1.3.6; 4.1.1; 4.1.2.

Təlimin məqsədi:

1. Müvafiq emal texnologiyasını təyinatə görə sadə şəkildə izah edir.
2. Hasarı hörmək üçün iş yerini təşkil edir.
3. Hasarı hörmək üçün emal vasitələrini seçir.
4. Hasarın hörmə ardıcılığını müəyyənləşdirir.
5. Hasarı hörmək üçün emal texnologiyasını seçir.
6. Şəkildə verilmiş ölçülərə əsasən nişanlama işlərini aparır.
7. Hasarın konturunu çəkir.
8. Zolaqları hazırlayır.
9. Hasarın hazırlanmasında sadə tərtibat bacarığı nümayiş etdirir.
10. Qayçı ilə iş zamanı təhlükəsizlik qaydalarına əməl edir.
11. Hazırladığı hasarı təqdim edir.

İnteqrasiya: Həyat bilgisi 1.1.1

Təsviri incəsənət: 2.2.4

İş forması: Kiçik qruplarla iş. Böyük qruplarla iş. Cütlərlə iş. Fərdi iş

İş üsulları: Müzakirə, beyin həmləsi, venn diaqramı

Resurslar: Rəngli kağızlar, xətkəş, karandaş, qayçı, yapışqan, dərslik

Motivasiya

Müəllim şagirdlərə tapmaca ilə müraciət edir.

Yüz bir qardaşdır onlar,

Hamısı bir boydadır,

Bir-birinə bağlıdır,
Qış-yay bir sıradadır.

Şagirdlər müxtəlif fikirlər söyləsəldə, sonda tapmacanın cavabının hasar olduğunu tapırlar.

Müəllim şagirdlərə cütlərlə işin icrasını tapşırır və tədqiqat sualı ilə müraciət edir.

Tədqiqat sualı: Kağız zolaqları düzünə hörmə üsulu ilə necə hörmək olar?

Tədqiqatın aparılması: Tapşırıq. Kağız zolaqları düzünə hörərək hasarın hazırlanması ardıcılığını müəyyənləşdirin.

Məlumatın mübadiləsi, məlumatın müzakirəsi və təşkili: Müzakirə sualları:

- 1.Hörmə üçün hansı materiallardan istifadə edilir?
- 2.Siz hansı hörmə üsulu ilə tanış oldunuz?
- 3.Necə zolaqdan istifadə olunur?
- 4.Tapşırıq necə yerinə yetirilir?

Nəticə və ümumiləşdirmə:

Beləliklə, kağız zolaqlarından düzünə hörmədən istifadə edərək hasar hazırlanmasını öyrəndik və həmçinin qayçıyla iş görərkən ehtiyatlı davranmalı olduğumuzu xatırladıq.

Yaradıcı tətbiqetmə: Tapşırıq. Dərslərdə verilmiş ardıcılıq üzrə düzünə hörmədən istifadə edərək digər fiquru hazırlayın.

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1.Müvafiq emal texnologiyalarını izah edə bilər.
- 2.Hasarın hazırlanma ardıcılığını müəyyənləşdirir.
- 3.Tərtibat bacarıqlarını nümayiş etdirir.

Dərs 2. 2-ci sinif

Mövzu: Yemək masasının ləvazimatları

Standart: 3.1.4; 3.1.5;

Məqsəd:

- 1.Yemək süfrəsinin növlərinə uyğun olaraq qabları və alətləri seçir.
2. Səhər və nahar süfrəsini tərtib edir.

İnteqrasiya: A.d.: 1.2.1.; 1.2.3.

Dərsin tipi: yeni bilik verən dərs

İş forması: kollektivlə, kiçik qruplarla iş.

İş üsulları: beyin həmləsi , müzakirə, anlayışın çıxarılması, klaster.

Resurslar: süfrələrin (səhər, nahar, şam , qonaq, bayram) zəruri ləvazimatları (qaşığı, nimçə, çəngəl, bıçaq, fincan, kağız salfet, ədviyyat dəsti) və ya onları əks etdirən şəkillər, səhər və nahar süfrəsinin şəkilləri, dərslik

Dərsin mərhələləri

Motivasiya:

Qeyd edirəm ki, siz hər gün səhər, günorta və axşam yemək yeyirsiniz.

Suallar verirəm:

1. Səhər, günorta və axşam süfrələri bir- birindən necə fərqlənir?

Şagird 1 - Günorta yeməyi günün ən vacib yeməyidir. Ona görə süfrədə hər yeməkdən bol olmalıdır.

Şagird 2- Axşam yeməyi zamanı süfrədə tərəvəzlərdən və daha yüngül qidalardan mütləq istifadə edilməlidir. Çünki axşam saatlarında yüksək kalorili yeməklərdən insan özünü narahat hiss edə bilər.

2. Başqa hansı yemək süfrələrini tanıyırsınız?

Şagird 1 – Qonaq süfrəsi

Şagird 2 – Bayram süfrəsi

Tədqiqat sualı: Yemək süfrəsinin ləvazimatları hansılardır, masanı səhər və nahar yeməyinə necə hazırlamaq olar?

Tədqiqatın aparılması:

Müəllim şagirdləri 4 qrupa bölür. Tədqiqat sualı ətrafında şagirdlər tədqiqat aparırlar.

Tapşırıq:

Yemək süfrəsinin ləvazimatlarını sadalayın, masanı səhər və nahar yeməyinə hazırlamaq qaydalarını aydınlaşdırın.

İnformasiya mübadiləsi:

Qrupların təqdimatını dinlənilir. Qruplar öz işlərini təqdim edirlər.

İnformasiya müzakirəsi və təhlili:

Müəllim müzakirəni təşkil edərək şagirdlərə suallar verir:

1. Süfrələr və onların ləvazimatları hansılardır?
2. Səhər və nahar yeməyi zamanı masanı hansı ardıcılıqla hazırlayırlar?
3. Səhər və nahar yeməyi menyusunun variantları hansılardır?

Nəticə və ümumiləşdirmə

Şagirdlərin cavablarını ümumiləşdirən müəllim masanın səhər yeməyinə hazırlanması ardıcılığı barədə danışır. Göstərir ki, yemək süfrəsi bir neçə formada düzəldilir: səhər, günorta, şam, qonaq və bayram süfrələri. Yemək süfrəsinin hər biri öz ləvazimatları (süfrəyə qoyulacaq avadanlıq) mövcuddur. Lakin hər bir süfrədə qaşığı (xörək, çay), nimçə, çəngəl, kağız salfet, bıçaq, ədviyyat (duz, istiot, xardal), fincan və ya stəkan olmalıdır.

Müəllim süfrəyə aid əsas ləvazimatları, yaxud onların şəkillərini göstərir. Sonra lövhədən asılmış tablolarla əsasən bildirir ki, səhər və nahar yeməyi üçün masaya süfrə salsınlar. Kətan və ya kağız salfet qoyulur. Ayrı-ayrılıqda hər bir şəxs üçün yemək ləvazimatı düzülür.

Səhər və nahar yeməyi üçün masanın qaydaya salınması masaya düzüləcək yeməklərdən çox asılıdır. Səhər yeməyi üçün masanın hazırlanması: 1) süfrə salınır; 2) nimçələr düzülür; 3) yemək ləvazimatları düzülür; 4) şüşə qablar qoyulur; 5) salfet kağızları düzülür; 6) ədviyyat qabları, güldan qoyulur.

Xırda yemək nimçələri - sıyıq, qayğanaq üçün; piroq nimçələri – çörək, bulka, peçenye və başqa çörək- bulka məmulatları üçün lazımdır. Süfrəyə hökmən fincanlar və qəndqabı düzülür. Yemək ləvazimatlarına bıçaqlar, çəngəllər və qaşıqlar aiddir. Səhər yeməyinə lazımdır: xörək qaşığı – sıyıq üçün; çay qaşığı – stəkanda və ya fincanda verilən isti içkilər (çay, kakao) üçün; çəngəl – qayğanaq və ya sosiska üçün.

Qiymətləndirmə: Müəllim qiymətləndirməni pedaqoji mətbuatda dərc olunmuş qiymətləndirmə qaydalarına müvafiq olaraq rubrik, yəni meyarın 4 səviyyə üzrə bölünməsi formasında aparır.

Cədvəl 2.4.2

Nö	Meyarlar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
1.	İzahetmə				
2.	Tədqiqat sualını cavablandırma				
3.	Masanı səhər və nahar yeməyinə hazırlamaq qaydalarını izah etmə				
4.	Birgə fəaliyyət və əməkdaşlıq bacarığını nümayiş etdirmə				

Dərs 3.1 3-cü sinif.

Mövzu: “Hərəkətli detalları olan oyuncaqlar. Şən ayı balası”

Standart:

1.1.1.Müxtəlif emal texnologiyalarına aid iş proseslərini mərhələlər üzrə izah edir.

1.2.1.Hazırlanacaq məmulata görə iş yerini təşkil edir.

1.2.2.Məmulatın hazırlanması üçün uyğun emal vasitələri seçir.

Dərsin məqsədi

1.Şagird karton və ipliğin emalı texnologiyalarına aid iş prosesini mərhələlər üzrə izah edir.

2.Hazırlanacaq ayı balası oyuncağına görə iş yerini təşkil edir.

3.Şən ayı balası oyuncağını hazırlamaq üçün uyğun emal vasitələri seçir.

İnterasiya:

Həyat bilgisi: 1.1.1; 4.2.1.

Azərbaycan dili: 1.2.1; 1.2.3.

İnformatika:1.2.1.

Musiqi: 3.2.1.

Təlim forması: Fərdi və qruplarla iş

Təlim üsulları: Müzakirə, beyin həmləsi, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, rəngli karton, biz, qayçı, yapışqanlı lent, köçürmə kağızı, karandaş, kalka, flomaster, məftil, plastik borucuq, sap, “Şən ayı balası” oyuncağının şəkli nümunəsi.

Motivasiya

Müəllim şagirdlərə şən ayı balası oyuncağının nümunəsini göstərir və sual verir: “Bu oyuncaqda neçə detal görürsünüz?”, “Bu oyuncağı hazırlamaq üçün bizə hansı ləvazimatlar lazımdır?”. Şagirdlərin cavabları dinlənir.

Tədqiqat sualı:

-Sizcə, bu oyuncağı necə hazırlamaq olar?

-Şən ayı oyuncağının pəncələrini necə hərəkət etdirmək olar?

Tədqiqatın aparılması.

Müəllim şagirdləri 8 qrupa bölür və şagirdlərin diqqətini dərsliyə (səh.59-60), mövzunun mətninə yönəldir. Mətni oxumağı onlara tövsiyə edir.

-Oyuncağın hərəkətli olmasının səbəbini izah edin.

-Oyuncağın hazırlanması üçün hansı material və vasitələrdən istifadə ediləcəyini sadalayın.

Məlumat mübadiləsi və müzakirəsi.

Müzakirə sualları:

1.Şən ayı balası oyuncağını hansı ardıcılıqla hazırlayacaqsınız?

2.Detalları hərəkətə gətirən nədir?

Nəticələrin çıxarılması və ümumiləşdirmə.

Müəllim şagirdlərin cavablarını ümumiləşdirir və şən ayı oyuncağının hazırlanması ardıcılığı üzərində durur.

Yaradıcı tətbiqetmə.

Müəllim qruplara tapşırığı yerinə yetirməyi tapşırır:

Tapşırıq: Hərəkətli detalları olan şən ayı balası oyuncağını hazırlayın.

Qruplar tapşırığı yerinə yetirirlər. Müəllim nəzarət edir, izahat və göstərişlər verir.

Refleksiya.

“Uşaqlar bu günkü mövzumuz nələrdən ibarət idi?”, “Biz nə işlər gördük?”, “Hansı ləvazimatlar dan istifadə etdik?”, “Göstərilən məqsədlərə nail olduqmu?”.

Şagirdlər müəllimin verdiyi sualları cavablandırır. Onlar görülən işlərin ardıcılığını sadalayır və öz fikirlərini sərbəst şəkildə çatdırmağa bildilər.

Qiymətləndirmə.

Şagirdlərin qrupda etdiyi əməkdaşlıq, etdiyi təqdimat və nizam-intizam qaydalarına əməl etmələri nəzərə alınaraq, hər bir şərtə əməl edən şagirdlər aşağıdakı meyarlar üzrə qiymətləndirilir.

Meyarlar: Karton və sapın emalı texnologiyalarına aid iş prosesini izah edir.

Sadə tərtibat bacarıqlarını nümayiş etdirir.

Göstərilən məmulatların hazırlanmasında yoldaşları ilə əməkdaşlıq edir.

I səviyyə

Karton və sapın emalı texnologiyalarına aid iş prosesini çətinliklə izah edir.

Sadə tərtibat bacarıqlarını çətinliklə nümayiş etdirir.

Göstərilən məmulatların hazırlanmasında yoldaşları ilə çətinliklə əməkdaşlıq edir

II səviyyə

Karton və sapın emalı texnologiyalarına aid iş prosesini müəllim və yoldaşlarının köməyi ilə izah edir.

Sadə tərtibat bacarıqlarını müəllim və yoldaşlarının köməyi ilə nümayiş etdirir.

Göstərilən məmulatların hazırlanmasında yoldaşları ilə müəllim vasitəsilə əməkdaşlıq edir.

III səviyyə

Karton və sapın emalı texnologiyalarına aid iş prosesini orta səviyyədə izah edir.

Sadə tərtibat bacarıqlarını orta səviyyədə nümayiş etdirir.

Göstərilən məmulatların hazırlanmasında yoldaşları ilə orta səviyyədə əməkdaşlıq edir.

IV səviyyə

Karton və sapın emalı texnologiyalarına aid iş prosesini yüksək səviyyədə izah edir.

Sadə tərtibat bacarıqlarını yüksək səviyyədə nümayiş etdirir.

Göstərilən məmulatların hazırlanmasında yoldaşları ilə yüksək səviyyədə əməkdaşlıq edir.

Dərs 3.2 3-cü sinif.

Mövzu: Texnologiya bizim əhatəmizdə. Əmək alətləri.

Standartlar: 2.1.2

Dərsin məqsədi

1. Şagird texnoloji vasitələri (əl alətləri, mexaniki alətlər, elektirik alətlər) tanıyır və bir-birindən fərqləndirir;

2. Şagird texnoloji vasitələrin funksiyalarını şərh edir;

İnteqrasiya: A.d: 1.2.1.;

İş üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə.

İş forması: Kiçik qruplarla iş, böyük qruplarla iş.

Resurslar:Peşələri əks etdirən şəkillər, insanın əmək fəaliyyətinin məqsədlərini əks etdirən diaqram, texnoloji vasitələrin (əmək alətlərinin, mexaniki alətlərin, elektirik alətlərinin) şəkilləri, dərslik, iş vərəqləri, iş dəftəri.

Dərs gedişi

I mərhələ: Motivasiya, problemin qoyuluşu.

1. Siz ətrafınızda nə görürsünüz?

2. Əmək nədir?

3. İnsanın əmək fəaliyyətinin məqsədi nədir?

4. Hansı peşələri tanıyırsınız? (dərslikdəki cəkillər üzrə)

Şagirdlər suallara cavab verirlər.

Tədqiqat sualı: Hər bir peşə üzrə işi yerinə yetirmək üçün nə lazəmdir?

Tədqiqat sualı əsasında şagirdlərin mülahizələri dinlənilir.

Tədqiqatın aparılması.

Sınıf 4 qrupa bölünür və müəllim tapşırıq verir.

Tapşırıq 1. I qrupa dərslikdəki səh. 6-da olan peşələrin adını və onlara aid alətlərin adını yazmaq tapşırılır.

Tapşırıq 2. II qrupa “ İnsan nə üçün əmək fəaliyyəti ilə məşğul olur?” sualını cavablandırmaq tapşırılır.

Tapşırıq 3. III qrupa dərslikdəki 8-ci şəkilə istinad etmək və qeyd olunan sualı cavablandırmaq tapşırılır: “ Göstərilən alətlərlə hansı texnoloji əməliyyatları yerinə yetirmək olar?”

Tapşırıq 4. IV qrupa “ Şəkildəki göstərilən alətlərlə hansı texnoloji əməliyyatı yerinə yetirmək mümkündür?” sualını cavablandırmaq tapşırılır.

İnformasiyanın mübadiləsi.

Qruplar tapşırıqları yerinə yetirir, işləri təqdim edirlər. Müəllim qrupların təqdimatını dinləyir.

İnformasiyanın müzakirəsi və təhlili.

Müəllim suallar verərək müzakirəni təşkil edir.

1. Hansı peşələri tanıyırsınız? (Şagirdlər bir neçə peşənin adını sadalayırlar.)

2. Əmək nədir? (Əmək insanın məqsədyönlü fəaliyyətidir)

3. Texnologiya nədir? (Texnologiya-insanların öz həyatlarını yaxşılaşdırmaq və dəyişmək üçün istifadə etdikləri üsul və qaydalardır.)

4. Alət nədir? (Materialın formasını, ölçüsünü və şəklini dəyişən əmək vasitəsidir.)

5. Alətləri neçə qrupa bölmək olar? (3 qrupa: əl alətləri, mexaniki alətlər və elektrik alətləri.)

6. Dərslərdəki səh. 9-dakı alətlərin adını söyləyin. (1-ci elektrik drelisi; 2-ci çekiç, 3-cü elektrik mişarı; 4-cü mişar; 5-ci vintaçan; 6-cı stepler; 7-ci elektrik ətçəkən maşın; 8-ci mexaniki əl drelisi; 9-cu yastıdodaq kəlbətin; 10-cu mexaniki şirəçəkən; 11-ci qayka açarı; 12-ci mexaniki ətçəkən maşın; 13-cü dodaqları tənzimləyən qayka açarı.)

Ümumiləşdirmə və nəticə

Müəllim şagirdlərin fikirlərini ümumiləşdirərək və bir daha peşələr, əmək, texnologiya, alət və onların qrupları üzərində dayanır. Bəzi əmək alətləri ilə yerinə yetirilən texnoloji əməliyyatlar sadalayır.

Yaradıcı tətbiqetmə

Tapşırıq: Gələcəkdə görmək istədiyiniz əmək alətlərini təsvir edin.

Qiymətləndirmə

Formativ qiymətləndirmə

Əmək alətlərinin insan həyatında rolunu sadalamaqda çətinlik çəkir. I səviyyə

Əmək alətlərinin insan həyatında rolunu qismən sadalaya bilir. II səviyyə

Əmək alətlərinin insan həyatında rolunu əsasən sadalaya bilir. III səviyyə

Əmək alətlərinin insan həyatında rolunu dəqiqliklə sadalaya bilir. IV səviyyə

Səviyyələr: 1-nadir hallarda; 2-bəzən; 3-adətən; 4-həmişə

Müşahidə qiymətləndirmə cədvəli

_____ soyadı _____ adı _____ tarix

Cədvəl 2.4.3

Nö	Bacarıqlar	Qeydlər
1.	Suallara düzgün cavab verir.	
2.	Müəllimə və yoldaşlarına düzgün suallar verir.	
3.	Yoldaşlarının və müəlliminin sözünü kəsmədən axıra qədər dinləyir.	
4.	Dərs zamanı məşğələ və oyunlarda, müzakirələrdə fəal iştirak edir.	

Qrup işi qiymətləndirmə

Nö	Texnoloji vasitələri tanıma	Texnoloji vasitələri fərqləndirmə	Emal texnologiyalarını sadalama	Emal texnologiyalarını tanıma	Texnoloji vasitələrin funksiyalarını şərh etmə	Nəticə
I						
II						
III						
IV						

Dərs 4.1 4-cü sinif.

Mövzu: Yarıqlı kilidi olan həcmli məmullatlar

Standartlar:

1.1.1 Müxtəlif emal texnologiyaları və vasitələri ilə bağlı kiçik təqdimatlar edir

1.2.2 Hazırlanacaq məmullata uyğun emal texnologiyası seçir

1.2.3 Məmulatın hazırlanması ardıcılığını müəyyənləşdirir
1.2.4 Hazırlanacaq məmulatın materialına uyğun emal texnologiyası seçir

1.3.1 Məmulatların detallarını hazırlayır

1.3.2 Detalları birləşdirməklə müxtəlif məmulatlar hazırlayır

1.3.4 Məmulatların qrup tərəfindən hazırlanması prosesində birgə fəaliyyət və əməkdaşlıq bacarıqları nümayiş etdirir.

Təlim məqsədi:

1. Yarıqlı kilidi olan həcmli məmulatın hazırlanma texnologiyasına aid iş prosesini mərhələlər üzrə izah edir

2. Hazırlanacaq məmullata görə iş yerini təşkil edir.
3. Yarıqlı kilidli məmullatı hazırlamaq üçün uyğun emal vasitələri seçir.
4. Yarıqlı kilidi olan həcmli məmullatın detallarını hazırlayır.
5. Həcmli məmullatların hazırlanmasında sadə tərtibat bacarığı nümayiş etdirir.
6. Yarıqlı kilidi olan həcmli məmullatı təqdim edir.

İnteqrasiya: Həyat bilgisi, təsviri incəsənət

İş forması: Qruplarla iş, fərdi iş

İş üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi

Resurslar: Dərslik, ağ kağız, rəngli kartonlar, qayçı, qələm, iş vərəqləri

Motivasiya

Müəllim şagirdlərə lövhədə dərslikdə verilmiş yarıqlı kilidi olan məmullatları nümayiş etdirir. Daha sonra şagirdlərə sual verir:

—Siz bu həcmli məmullatlarda nəyi müşahidə etdiniz?

—Bu məmullatların hazırlanmasında nələrədən istifadə edilib?

Müəllim dərslikdə verilmiş materialı şagirdlərə izah edərək oxuyur. Mövzu şagirdlərə aydın olduqdan sonra sual verir:

—Yarıqlı kilidi olan həcmli məmullatları necə hazırlamaq olar?

Tədqiqatın aparılması.

Müəllim şagirdlərin cavablarını dinlədikdən sonra onlara yarıqlı kilidi olan həcmli məmullatların hazırlanma qaydalarını əyani olaraq göstərir. Daha sonra şagirdləri 4 qrupa bölür və hər qrupa iş vərəqi verir. İş vərəqlərində suallar qeyd olunub. Qruplar verilən suallara cavab verirlər. Və məlumatların müzakirəsi aparılır. Məlumat mübadiləsindən sonra qruplara yarıqlı kilidi olan həcmli məmullat hazırlamaq tapşırılır. Hər bir qrup hazırladığı məmullatın təqdimatını edir. Təqdimat zamanı şagirdlər gördükləri işin ardıcılığını izah edir və mövzu ilə bağlı öz yeni fikir və ideyalarını sadalayır. Alınan fiqurun müxtəlif formalara salınması və formasını dəyişdirilməsinin mümkün olması haqqında fikirlər irəli sürürlər.

Qiymətləndirmə meyarları:

1	Meyarlar	I	II	III	IV
1.	Yarıqlı kilidi olan həcimli məmumatı hazırlayır				
2.	İş prosesini mərhələlər üzrə izah edir				
3.	Qurupda birgə fəaliyyət göstərir				
4.	Məmumatı təqdim edir				

Dərs 4.2 4-cü sinif.

Mövzu: Texnologiyaların inkişafı.

Standart: 1.1.1; 2.1.2; 2.1.3;

Məqsəd:

1. Müxtəlif emal texnologiyaları və vasitələri ilə bağlı kiçik təqdimatlar edir.
2. Texnoloji maşınlar haqqında kiçik təqdimatlar edir
3. Texnoloji maşınları və texnoloji vasitələri fərqləndirə bilir.

İnteqrasiya: A.d. 1.1.1.; İnf. 3.2.6; H.b. 4.2.1;

İş forması: Kiçik qruplarla iş, böyük qruplarla iş.

İş üsulu: Beyin həmləsi, müzkirə.

Resuslar: Peşələri əks etdirən şəkillər, insanın əmək fəaliyyətinin məqsədlərini əks etdirən diaqram, texnoloji vasitələrin (əmək alətlərinin, mexaniki alətlərin, elektrik alətlərinin) şəkilləri, dərslik, iş vərəqləri.

Motivasiya, problemin qoyuluşu

Müəllim şagirdlərə suallarla müraciət edir:

1. İnsan əməyi haqqında nə deyə bilərsiniz?
2. İnsanın əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmasında məqsədi nədir?
3. Peşələr haqqında nə deyə bilərsiniz?

Şagirdlər suallara cavab verirlər.

Tədqiqat sualı: Texnologiyanın inkişaf etməsinin səbəbi nədir?

Tədqiqat sualı əsasında şagirdlərin mülahizələri dinlənilir.

Tədqiqatın aparılması.

Müəllim şagirdləri 4 qrupa bölür. Onlara dərslikdə mövzuya uyğun səhifələri açmağı

tapşırır.

I qrup: Səh. 6-9-da gördüyünüz şəkillərlə əlaqədar peşələri insanların tələbatına uyğun olaraq sadədən mürəkkəbə doğru sıralayın.

II qrup: İnsanın əmək fəaliyyətindəki rolunu açıqlayın.

III qrup: Məişət cihazlarının və çuqun piltələrin yaranma səbəblərini deyin.

IV qrup: Məişət avadanlığının və cihazların insan inkişafında hansı mühüm əhəmiyyəti olduğunu izah edin.

Müəllim çətinliklə qarşılaşan uşaqlara fərdi tapşırıq verir. Qruplar tapşırığı yerinə yetirir.

Məlumat mübadiləsi.

Müəllim şagirdlərin işlərini təhlil edərək münasibətini bildirir.

Məlumatın müzakirəsi və təşkili.

Müzakirə sualları:

1. İnsanlar öz tələbatlarını ödəmək üçün əvvəllər nələrdən istifadə edirdilər? (Heyvan əməyindən və sadə əmək alətlərindən)

2. Sadə mexanizim nə deməkdir? (Sadə əmək alətləri və qurğular.)

3. Texnologiya nədir? (Texnologiya-insanların öz həyatlarını yaxşılaşdırmaq və dəyişmək üçün istifadə etdikləri üsul və qaydalardır.)

4. Hansı xüsusi texniki vasitələri tanıyırsınız? (Televizor, mobil telefon, kompüter, planşet)

5. Köhnə texnologiyalar əsasına yaradılmış hansı yeni cihaz və qurğuların adını sadalaya bilərsiniz? (Əl ilə sıxılan xəzlər vasitəsilə işləyən təmizlik qurğusunu müasir tozsoran, dəstəyin əl ilə fırladılması ilə hərəkətə gətirilən taxta ləyəni paltaryuyam maşın əvəz etdi.)

Nəticələr və ümumiləşdirmə.

Müəllim şagirdlərin fikirlərini ümumiləşdirərək və bir daha insan əməyi, peşələr, mexanizimlər və yeni texnologiyalar üzərində dayanır. Bəzi yeni məişət texnikası və texnoloji avadanlıqlar haqqında geniş məlumat verir.

Yaradıcı tətbiqetmə.

Müəllim şagirdlərə belə bir tapşırıq verir: Texnologiyanın inkişafı haqqında

fikirlərinizi əsaslandıraraq gələcəkdə hansı texnologiyaların elektron variantını görmək istədiyinizi təsvir edin.

Qiymətləndirmə.

Cədvəl 2.4.5

№	Meyarlar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
1.	Texnologiyanın inkişafını müəyyənləşdirmə				
2.	Texnologiyanın inkişafını misallarla izah etmə				
3.	Məişət texnologiyalarının inkişafı haqqında misalllar şəkmək				
4.	Texnoloji maşınları və texnoloji vasitələri fərqləndirmə				

Texnologiya dərsinin bu şəkildə tədrisi başlıca idrak (psixi) proseslərin (hafizənin, diqqətin, təfəkkürün, təxəyyülün, qavrayışın və s.) inkişafına kömək göstərir ki, bu da kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığına malik olmalarına imkan verir.

2.5. Pedaqoji eksperimentin təşkili, aparılması və nəticələri

İbtidai təhsildə şagirdlərin idrak fəallığının artırılmasında ayrı-ayrı fənlər, o cümlədən texnologiya üzrə məşğələlər geniş imkanlara malikdir.

Tədqiqat zamanı eksperiment keçirilmişdir. Eksperimentin aşağıdakı mərhələləri diqqət mərkəzində dayanmışdır: müəyyənədicisi, öyrədici və yoxlayıcı.

Aşağıdakı fərziyyə eksperimentə qoyulmuşdur: ibtidai siniflərdə texnologiyanın tədrisi zamanı şagirdlərin idrak fəallığı prosesinin inkişafı təlim fəaliyyətinin təşkilində aşağıdakı təşkilati-pedaqoji şərtlər şəraitində səmərəli olar:

- kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının artırılmasında interaktiv metodlardan istifadə təlim işinin başlıca məqsədinə çevrilsin;

- I-IV siniflərdə idrak fəallığının artırılmasında müəllimin səriştə və peşəkarlığı ilə müvafiq mexanizmlərdən faydalanmaq bacarıqları həmahəng olsun.

- ibtidai təhsildə texnologiyanın integrativ tədrisində şagirdlərin idrak fəallığının artırılmasında interaktiv metodlar vasitəsi ilə bilik və bacarıqlar aşılansın.

Araşdırmalar nəticəsində öyrəndik ki, ibtidai sinif müəllimləri tədrisdə müasir təhsil texnologiyalarından az bəhrələnir, texnologiya dərslərində kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsinə az diqqət yetirirlər, idrak fəallığının daha çox aşağı, nisbətən fərqli orta səviyyəsi müşahidə olunur, yüksək səviyyə çox azdır. İdrakı tələbat son dərəcə zəifdir. İdrakı maraq da eləcə. Bütün bunlar onu göstərirdi ki, texnologiya dərslərində şagirdlərin idrak fəallığının artırılmasına xüsusi fikir verilməli və bu iş məqsədyönlü, sistemli, fasiləsiz xarakter almalıdır.

Eksperimental qruplarda ibtidai sinif müəllimlərinin peşə səriştəliliyini artırmaq üçün onlarla bir sıra tədbirlər həyata keçirildi. Kontrol qruplarında nə müəllimlər, nə də şagirdlərlə belə tədbirlər təşkil olunmadı.

Eksperimentin gedişində müəllimlər və kiçikyaşlı məktəblilərlə həm eksperimental qruplarda, həm də kontrol qruplarında diaqnostik tədbirlər həyata keçirdik, vəziyyət öyrənilədi. Göstəricilərin nəticələrindən məlum oldu ki, kontrol qruplarında göstəricilər, demək olar ki, dəyişməmiş, əvvəlki halında qalmışdır. Eksperimental qruplarda isə xeyli irəliləyiş müşahidə olunurdu. Bu qrupun üzvləri aşağıdakı göstəriciləri ilə fərqlənirdilər: “həyati fəaliyyətdən ötrü dinamik surətdə aldıkları bilikləri (tapşırıqın yerinə yetirilməsinin sürəti və keyfiyyəti baxımından) tətbiq etməyə hazır idilər” və “məqsədə çatmaq üçün iradi səylərin yüksək səviyyədə olması (verilən texnoloji tapşırıqları yerinə yetirməkdə təkidlidirlər, qüvvələrini səfərbərliyə almışlar, tam müstəqillik nümayiş etdirir, diqqəti verilən tapşırığa yönəldiblər)”.

Şagirdlər öz idrak maraqlarını ödəmək üçün informasiyaları müxtəlif mənbələrdən alır; suallara cavablarda fəallıq göstərir, çıxış edirdilər. Onlar eyni zamanda verilən texnoloji tapşırıqları yüksək çətinlik səviyyəsində yerinə yetirməyi bacarırdılar.

Kontrol qrupundan olan kiçikyaşlı məktəblilərdə bir sıra hallarda oyun marağı

idrak marağını üstələyirdi.

Eksperimental qruplardan olan şagirdlər zəruri informasiyanı bir çox mənbələrdən müstəqil şəkildə alır, problemin həlli üçün bu informasiya kifayət etmədikdə kömək üçün müəllimlərinə, valideynlərinə müraciət edirdilər.

Eksperimentə Bakı şəhəri üzrə ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai sinifləri cəlb edilmişdir.

Kiçikyaşlı məktəblilərin təlim prosesində məzmun xətlərinin (emal texnologiyaları, texnika elementləri, məişət mədəniyyəti, qrafika) əsas standartlara uyğun tərtib olunan aşağıdakı test tapşırıqlarının cavablandırılmasına cəlb edilmişlər.

1. Emal texnologiyalarını sadalamaq.
2. Emal vasitələrini tanıyıb anladığını nümayiş etdirmək.
3. Emal prosesinə hazırlıq işlərini yerinə yetirmək.
4. Məmulatın hazırlanması üçün uyğun emal vasitələri seçmək.
5. Verilmiş materiallardan müxtəlif məmulatlar hazırlamaq.
6. Hazırladığı məmulatı təqdim etmək.
7. Texnoloji maşınlar haqqında təsəvvürə malik olduğunu nümayiş etdirmək.
8. Məişətdə zəruri sayılan ilkin bacarıqlara yiyələndiyini sübuta yetirmək.
9. Səhər süfrəsini hazırlamaq.
10. Əşyaları qrafik təsvir etmək.

İbtidai sinif şagirdlərinin texnologiyadan məzmun xətləri üzrə idrak fəallığını əks etdirən test tapşırıqları cavabların yüksək, orta və zəif meyarlarla göstəriciləri aşağıdakı cədvəldə öz əksini tapmışdır.

Cədvəl 2.5.1

Ənənəvi metodlar üzrə

Meyarlar Suallar	Yüksək	Orta	Zəif	Cəmi
1	18	23	79	120
2	16	26	78	120
3	17	29	74	120
4	20	30	70	120
5	19	26	75	120
6	18	29	73	120
7	20	28	72	120
8	21	25	74	120
9	18	29	73	120
10	17	27	76	120

Eksperimentin müəyyənləşdirici mərhələsində test tapşırıqlarına şagirdlərin cavablarından görünür ki, alınan nəticə aşağı səviyyədədir. Sorğuya zəif cavab verənlər əksəriyyət təşkil edir.

Eksperimental və kontrol siniflər müəyyənləşdirildi. Kontrol sinifdə 245 (dörd sinif), eksperimental sinifdə 253 nəfər (dörd sinif) şagird eksperimentə cəlb edildi.

Eksperimentdən əvvəl məşğələlərin “Beyin həmləsi”, “müzakirələr”, “tədqiqatın aparılması”, “məntiqi” və “tənqidi” təfəkkür proseslərinin inkişafına yönəldilmiş interaktiv metodların tətbiqi ilə bağlı strategiya hazırlanmışdı. Eksperiment həmin metodika əsasında həyata keçirildi. Eksperimentdən əvvəl müəyyən olunmuş interaktiv metodların mahiyyəti, məzmunu, məqsədi, alqoritmi, şərtləri, vasitələri və yarana biləcək problemlər barədə eksperimental qrup müəllimləri ilə söhbətlər aparılmışdı. Bununla əlaqədar şagirdlərin eksperimental və kontrol siniflərdə texnologiyadan məzmun xətləri üzrə biliklərinə uyğun idrak bacarıqlarını müəyyən etmək üçün anket sorğusu aparılmışdır. Sorğunun nəticələri, aşağıdakı cədvəldə öz əksini tapmışdır:

Cədvəl 2.5.2.**Öyrədici mərhələnin nəticələri.****Kontrol siniflər:**

Siniflər	Uşaqların sayı	Bilir bacarır	Bilir bacarmır	Bilmir bacarmır
I	60	15	24	21
II	62	24	16	25
III	59	12	21	26
IV	64	18	26	20
Cəmi	245	66	87	92

Cədvəl 2.5.3.**Eksperimental siniflər:**

Siniflər	Uşaqların sayı	Bilir bacarır	Bilir bacarmır	Bilmir bacarmır
I	61	32	15	14
II	64	36	20	8
III	63	33	15	15
IV	65	37	18	10
Cəmi	253	138	68	47

Göründüyü kimi, kontrol və eksperimental siniflərin göstəricilərində ciddi fərqlər vardır. Buna səbəb eksperimental qrup müəllimləri və şagirdləri ilə texnologiya fənninin əsas məsələlərinə, idrak fəallığı probleminə aid məqsədyönlü və sistemli işlərin aparılması idi.

Eksperimentin öyrədici mərhələsinin yekunları eksperimentin üçüncü – yoxlayıcı mərhələsinə keçməyə imkan verdi.

Eksperimentin yoxlayıcı mərhələsinin göstərticiləri:

Cədvəl 2.5.4.
Yoxlayıcı mərhələnin nəticələri
Kontrol siniflər:

Siniflər	Uşaqların sayı	Bilir bacarır	Bilir bacarmır	Bilmir bacarmır
I	60	21	24	15
II	62	24	20	18
III	59	18	21	20
IV	64	29	19	16
Cəmi	245	92	84	69

Cədvəl 2.5.5.
Ekspərimental sniflər:

Qruplar	Uşaqların sayı	Bilir bacarır	Bilir bacarmır	Bilmir bacarmır
I	61	37	9	15
II	64	40	12	12
III	63	35	15	13
IV	65	44	14	7
Cəmi	253	156	50	47

Cədvəllərlə tanışlıqdan görünür ki, eksperimental siniflərin göstəriciləri kontrol siniflərin göstəricilərindən daha yaxşıdır. Belə ki, kontrol siniflərdə keyfiyyət göstəricisi orta hesabla 35,7 % eksperimental siniflərdə isə keyfiyyət göstəricisi orta hesabla 62,2% olmuşdur. Bu isə təklif olunan metodikanın üstünlüyünü göstərir.

Kıçıkyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının inkişafı nəticələrinin təhlili

Eksperimental siniflər:

Eksperiment	Komponent səviyyəsi
1	2
emosional	İdarkın fərdi təcrübəsinin çox yüksək təzahürü (kıçıkyaşlı məktəbli texnologiya fənninə maraq göstərir, təlim əməyinə münasibəti müsbətdir; şagirdin müəllimlər, pedaqoji kollektivin digər üzvləri, həmçinin sinif yoldaşları ilə qarşılıqlı münasibətləri yaxşıdır; texnologiya dərslərində fəaldır, müstəqilliyə malikdir, suallar verir, suallara cavabları diqqətəlayiqdir; tədris materialını yüksək səviyyədə mənimsəmək və anlamaq üçün əlavə informasiya mənbələrindən faydalanır (idrak fəallığı nümunəsi göstərir)
	idrakın fərdi təcrübəsini yüksək səviyyədə təzahürü baxımından nümunə göstərir (kıçıkyaşlı məktəblilər müstəqil şəkildə, yaxud qismən valideynlərinin köməyi ilə texnologiya fənnini bu və ya digər mövzusu üzrə mini hekayə quraşdırır, praktik bacarıqlar nümayiş etdirir
iradi	məqsədə çatmaq üçün idrak fəaliyyətini yerinə yetirərkən təkidlilikdə ifadə olunan iradi səylərin təzahürü baxımından yüksək səviyyə; səylərini imkan daxilində səfərbər edərək, diqqətini tam müstəqil olmağa yönəltdir
	idrak fəaliyyətini yerinə yetirərkən təkidlilik, səylərini imkan daxilində səfərbər edir, müstəqilliyə nail olmaq üçün diqqətini toplayır
motivasiya	verilən tapşırığa və fəaliyyətin nəticəsinə münasibəti fəal-yaradıcı və fəal-maraq səviyyəsindədir
	verilən tapşırığa və fəaliyyətin nəticəsinə münasibəti, idrak fəaliyyətini yerinə yetirərkən iradi səyləri yetərlidir

Tədqiqat belə nəticəyə gəlməyimizə əsas verdi ki, eksperimentdə iştirak edən ibtidai sinif müəllimlərində şagirdlərinin idrak fəallığına nail olmaq üçün pedaqoji şəraiti yaratmaq cəhdi xeyli artmışdır. Bu, onları kontrol sinif müəllimlərindən fərqləndirirdi.

Aşkara çıxarıldı ki, eksperimental qruplardan olan kiçikyaşlı məktəblilərdə bütün komponentlər və göstəricilər üzrə idrak fəallığının inkişafının səviyyəsi artmışdır. Beləliklə, tədqiqatın məqsədinə nail olundu.

NƏTİCƏ

1. Yeni pedaqoji təfəkkür şəraitində təhsil müəssisələrində, o cümlədən ümumtəhsil müəssisələrində ayrı-ayrı fənlərin tədrisi prosesində şagirdlərin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Bu fikir baxımından I-IV siniflərdə texnologiya fənni üzrə məşğələlərdə kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılmasına fikir verilməlidir.

2. Peşə seçiminə və əmək fəaliyyətinə hazırlıq da diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Təhsilənləri peşə seçiminə və əmək fəaliyyətinə hazırlıq texnologiya fənninin qarşısında dayanan başlıca məsələlərdən və vəzifələrdən biri olmalıdır.

3. Texnologiya fənni üzrə məşğələləri aparan müəllimlər kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığının formalaşdırılması ilə bağlı işin pedaqoji və psixoloji əsaslarını aydın təsəvvür etməlidirlər.

4. Təxəyyül əməyin müvafiq inkişaf dövründə meydana gələrək, əmək alətlərinin düzəldilməsi və təkmilləşdirilməsi zamanı, daha doğrusu, şəxsiyyətin yaradıcı fəaliyyəti prosesində formalaşmışdı. Pedaqoji peşə sahibləri, o cümlədən texnologiya müəllimləri bunu yadda saxlamalı, bu barədə şagirdlərinə də məlumat verməlidirlər.

5. Texnologiya dərslərində idrak fəaliyyətinə diqqətin yetirilməsi şagirdlərin hərtərəfli inkişafını təmin edir. Ona görə də müəllimlər ibtidai siniflərdə texnoloji biliklərin integrativ aşılmasında idrak fəaliyyətinin rolunu diqqət mərkəzində saxlamalı, texnologiya dərslərində mövzuların imkanlarından faydalanmalıdırlar

6. Texnologiya fənninin tədrisinin praktik həllinin məzmun standartları və idrakla şərtlənməsi zəruridir. Bu sahədə, təbii ki, müəllimdən nəzəri və metodik hazırlıq, səriştəlilik, pedaqoji ustalıq tələb edilir. Şagirdlərin idrak fəallığının artırılması baxımından texnologiya fənninin imkanları genişdir. Müəllim bu imkanlardan bəhrələnməli, kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəaliyyətinə nail olmalı, bu prosesi bacarıqla idarə etməlidir.

7. İnformasiya cəmiyyətində səmərəli fəaliyyət göstərmək üçün idrak fəallığına malik, müstəqil düşünmək qabiliyyətinə, kreativlik nümayiş etdirmək bacarığına

viy l nmiŐ təhsilalanlara tələbat artır. Texnologiya dərsinin səmərəli tədrisi baŐlıca idrak (psixi) proseslərin (hafizənin, diqqətin, təfəkkürün, təxəyyülün, qavrayıŐın və s.) inkiŐafına kömək göstərir ki, bu da kiŐikyaŐlı məktəblilərin idrak f allıŐına malik olmalarına imkan verir.

8. İdrak fəaliyyətində əməksevərlik tərbiyəsi müntəzəm, sistemli Őakild  aparıldıqda, əmək aləti v  əməyə tələbat yaratmaq asan olur.

9. T dqiqt belə nəticəyə g lm yimiz  əsas verdi ki, eksperimental siniflərin müəllimləri Őagirdl rinin idrak f allıŐına nail olmaq  c n  z s yl rini  sirg m miŐl r. Bu da eksperimental sinif Őagirl rinin yüksək nəticələr əldə etmələrinə imkan vermiŐdir. Beləliklə, t dqiqtın məqsədinə nail olunmuŐdur.

T dqiqtla baŐlı aŐaŐıdakı **təklifləri** irəli sürmək mümkündür:

1. Problemin aktualıŐını nəzərə alaraq orta siniflərdə də (V-IX) texnologiya dərslərində Őagirdl rin idrak f allıŐının yüksəldilməsi üzrə t dqiqtların aparılması faydalı olardı.

2. “Texnologiya dərslərinin tədrisi prosesində I-IV sinif Őagirdl rinin idrak f allıŐının formalաŐdırılması” adlı monoqrafiya, yaxud dərs vəsaitinin hazırlanması məsləhət bilinir.

3. Sinifd nxaric tədbirlər zamanı Őagirdl rd  idrak f allıŐının inkiŐaf etdirilməsi məsələlərini özündə birl Ődir n t dqiqtın aparılması və kitabçanın yazılması lazım bilinir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Abbasov, A.N. Pedaqogika: orta ixtisas məktəbləri üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov. – Bakı: Mütərcim, – 2010. – 360 s.
2. Abbasov, V. Müdrik kəlamlar / V. Abbasov. – Bakı: Qamma servis, – 2003. – 272 s.
3. Abdinova, N.C. İbtidai təhsil pedaqogikası: Dərs vəsaiti / N.C. Abdinova. – Bakı, – 2017. – 112 s.
4. Ağayev, Ə.Ə. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik / Ə.Ə. Ağayev – Bakı: Adiloğlu, – 2006. – 138 s.
5. Ağayev, Ş.O. İbtidai siniflər “Texnologiya” fənn kurikulumundan didaktik materiallar / Ş.O. Ağayev, X. Əmircanova. – Bakı: Nasir, – 2008. – 87 s.
6. Ağayev, Ş.O. İbtidai sinif şagirdlərinin əməyə hazırlanması / Ş.O. Ağayev. – Bakı: MMS Müəssisəsi, – 2015. – 316 s.
7. Ağayev, Ş.O. İbtidai siniflərdə şagirdlərə əməli işlərin təşkili texnologiyaları / Ş.O. Ağayev. – Bakı: Nasir, – 2011. – 232 s.
8. Ağayev, Ş.O. İbtidai siniflərdə şagirdlərin texnologiyadan idrak bacarıqları / Ş.O. Ağayev, R.T. Hacızadə, A.A. Suvarova. – Bakı: M.M-S müəssisəsi, – 2019. – 208 s.
9. Ağayev, Ş.O. İbtidai siniflərdə təlim əməyindən didaktik vəsait / Ş.O. Ağayev, M. Sadıqov, K. Hacıyeva. – Bakı: Nasir, – 2007. – 44 s.
10. Ağayev, Ş.O. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların quraşdırma işlərinin təşkili metodikası / Ş.O. Ağayev. – Bakı: Nasir, – 2005. – 79 s.
11. Ağayev, Ş.O. Dərs: ənənə və müasirlik / Ş.O. Ağayev, R.T. Hacızadə. – Bakı, – M.M-S müəssisəsi, – 2020. – 197 s.
12. Axundov, N.L. Texnologiya: Ümumtəhsil məktəblərinin I sinifləri üçün dərslik / N.L. Axundov, H.H. Əhmədov, S. Nuru qızı. – Bakı: “Aspoliqraf LTD” MMC, – 2020. – 66 s.
13. Axundov, N.L. Texnologiya: Ümumtəhsil məktəblərinin II sinifləri üçün dərslik / N.L. Axundov, H.H. Əhmədov, S. Yəhyayeva. – Bakı: “Aspoliqraf LTD” MMC, –

2018. – 64 s.
14. Axundov, N.L. Texnologiya: Ümumtəhsil məktəblərinin III sinifləri üçün dərslik / N.L. Axundov, H.H. Əhmədov, X. Səlimova. – Bakı: “Aspoliqraf LTD” MMC, – 2019. – 81 s.
  15. Axundov, N.L. Texnologiya: Ümumtəhsil məktəblərinin I sinfi. Müəllim üçün metodik vəsait / N.L. Axundov, H.H. Əhmədov, S. Yəhyayeva – Bakı: “Aspoliqraf LTD” MMC, – 2020. – 57 s.
  16. Axundov, N.L. Texnologiya: Ümumtəhsil məktəblərinin II sinfi. Müəllim üçün metodik vəsait / N.L. Axundov, H.H. Əhmədov, S. Yəhyayeva – Bakı: “Aspoliqraf LTD” MMC, – 2018. – 73 s.
  17. Axundov, N.L. Texnologiya: Ümumtəhsil məktəblərinin III sinfi. Müəllim üçün metodik vəsait / N.L. Axundov, H.H. Əhmədov, S. Yəhyayeva – Bakı: “Aspoliqraf LTD” MMC, – 2018. – 89 s.
  18. Axundov, N.L. Texnologiya: Ümumtəhsil məktəblərinin IV sinfi. Müəllim üçün metodik vəsait / N.L. Axundov, H.H. Əhmədov, X. Səlimova. – Bakı: “Aspoliqraf LTD” MMC, – 2019. – 97 s.
  19. Alışov, M.Ə. Kompüter texnikasının köməyi ilə şagirdlərdə idrak fəaliyyətinin fəallaşdırılması: X-XI siniflərdə riyaziyyatın tədrisi nümunəsində: Pedagogika üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyanın avtoreferatı. – Bakı, 2001. – 21 s.
  20. Araslı, E. (Əmiraslanova). İnsan və onun zamanı / E. Araslı (Əmiraslanova). – Bakı: Apsfuf, – 2008. – 245 s.
  21. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: [4 cildə]. / – Bakı: Şərq-Qərb, – c. 2.– 2006. – 792 c.
  22. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 oktyabr 2013-cü il tarixli Sərəncamı / Azərbaycan müəllimi. – 2013, – 25 oktyabr.
  23. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası / 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmişdir (24 avqust 2002-ci il tarixdə olan dəyişiklik və əlavələr). – Bakı: Qanun, – 2002. – 48 s.
  24. Bayramov, Ə.S. Psixologiya: ali məktəblər üçün dərslik / Ə.S. Bayramov,

- Ə.Ə.Əlizadə. – Bakı: Çinar– Çap, – 2002. – 620 s.
<http://aghstafa.cls.az/front/files/libraries/288/books/802117427.pdf>
25. Çərkəzova, B. İpə sapa düzülmüş inciləri / B. Çərkəzova. – Bakı: Azərnəşr, – 1981. – 244 s.
  26. Eminli, T.B. Pedaqoji diaqnostikanın nəzəri və praktik əsasları: / pedaqogika üzrə elmlər doktoru dis. / – Bakı, 2013. – 289 s.
  27. Əhmədov, A, Şərifov T, Abbasov Ə. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi / – Bakı: Kurikulum, – 2008. № 1, – s. 21.
  28. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cilddə] / H. Əliyev. – Bakı: Azərnəşr, – c. 14. – 2005. – 520 s.
  29. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cilddə] / H. Əliyev. – Bakı: Azərnəşr, – c. 15. – 2007. – 480 s.
  30. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cilddə] / H. Əliyev. – Bakı: Azərnəşr, – c. 16. – 2007. – 480 s.
  31. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cilddə] / H. Əliyev. – Bakı: Azərnəşr, – c. 17. – 2008. – 480 s.
  32. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cilddə] / H.Ə. Əliyev. – Bakı: Azərnəşr, – c. 21. 2007. – 480 s.
  33. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cilddə] / H.Ə. Əliyev. – Bakı: Azərnəşr, – c. 22. 2007. – 480 s.
  34. Əliyev, H.Ə. Ali məktəblərə ən yüksək balla qəbul olunmuş gənclərlə görüşü zamanı yekun nitqi / Azərbaycan müəllimi. – 2001, 6– 12 sentyabr.
  35. Əliyev, P.B. Müəssisələrində tərbiyə işinin təşkili / P.B. Əliyev, N.M. Əhmədov. – Bakı: Təhsil, – 2004. – 220 s.
  36. Əliyev, R.İ. Psixologiya: Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti / R.İ. Əliyev. – Bakı: Qamma servis, – 2003. – 176 s.
  37. Əlizadə, Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri / Ə.Ə. Əlizadə. – Bakı: Ozan, – 1998. – 368 s.
  38. Əlizadə, Ə.Ə. Pedaqoji psixologiya: Ali məktəblər üçün dərslik / Ə.Ə. Əlizadə, H.Ə. Əlizadə. – Bakı: ADPU-nun nəşri, – 2010. – 600 s.

39. Əlizadə, Ə.Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür / Ə.Ə. Əlizadə. – Bakı: Adiloğlu, – 2001. – 162 s.
40. Əzizov, Ə.T. Təhsildə informasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi: Ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti / Ə.T. Əzizov, N.Ə. Abışov, R.M. Mahmudova. – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, – 2016. – 103 s.
41. Əmək təlimi dərsləri (üçüncü sinif). – Bakı: Maarif, – 1988. – 201 s.
42. Feyziyev, S.Ə. Didaktika: Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti / S.Ə. Feyziyev, F.N. İbrahimov, S.R. Bədiyev. – Bakı: Mütərcim, – 2011. – 642 s.
43. Fərhadov, M. Fəlsəfə: Dərslük / M. Fərhadov. – Bakı: Maarif, – 2000. – 440 s.
44. Hacıyeva, H. Həyatı bacarıqlara əsaslanan təhsil / H. Hacıyeva, Z. Musayeva, Z. Əhmədova. – Bakı: Mütərcim, – 2006. – 496 s.
45. Hacızadə, R.T. İbtidai siniflərdə “Texnologiya” fənninin tədrisində texnoloji anlayışların öyrənilməsi şagirdlərin idrak fəallığının inkişafında mühüm vasitə kimi./ R.T.Hacızadə. – Bakı: Pedaqogika, psixologiya elimləri üzrə elmi-nəzəri metodik jurnal, – 2019. № 4, –s. 82–88.
46. Hacızadə, R.T. Texnologiya fənninin praktik tədrisində elmi idrakın rolu / R.T.Hacızadə. – Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri. –2021, № 1, – s. 62–66.
47. Hacızadə, R.T. Tədrisdə şagirdlərin idrak fəallığının müasir innovasiyalarla şərtlənməsi / R.T.Hacızadə. – Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, – 2021, № 3, –s. 152–157.
48. Hacızadə, R.T. Təlim prosesində şagirdlərin idrak fəallığının imkanlarının təminat məsələləri / R.T.Hacızadə. Uluslararası 29 ekim Bilimsel Araştırmalar Sempozyumu, – Ankara, – 29–31 ekim 2020, –s. 283–287.
49. Hacızadə, R.T. Kiçikyaşlı məktəblilərin texnologiyadan idraki inkişafının təlim materialları ilə formalaşdırılması. / R.T.Hacızadə. – Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, – 2022, № 5, – s. 146– 150.
50. Həmzəyev, M.Ə. Pedaqoji psixologiya. / M.Ə. Həmzəyev. – Bakı: Maarif, – 1993. – 282 s.
51. Həsənov, A.M. Pedaqogika: ali məktəblər üçün dərslük / A.M. Həsənov,

- Ə.Ə. Ağayev. – Bakı: Nasir, – 2007. – 496 s.
52. Həsənov, M. Ağayev Ş. O. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların oyun və əmək fəaliyyətinin təşkili / M. Həsənov, Ş.O. Ağayev. –Bakı: Nasir, –2001. –200 s.
53. Həsənov, M. Ağayev Ş.O. Ali məktəbdə təlimin təşkilinin didaktik əsasları / M. Həsənov, Ş.O. Ağayev. –Bakı: Nasir, –2003. –112 s.
54. Həşimov, Ə.Ş. Azərbaycan xalq pedaqogikası / Ə.Ş. Həşimov, F.B. Sadıqov. – Bakı: Ünsiyyət, –2000. –272 s.
55. İbrahimov, F.N. Pedaqogika: [2 cilddə]. Ali məktəblər üçün dərslik / F.N. İbrahimov, R.L. Hüseyinzadə. – Bakı: Mütərcim, – c. 1. – 2013. – 708 s.
56. İbrahimov, F.N. Pedaqogika: [2 cilddə]. Ali məktəblər üçün dərslik / F.N. İbrahimov, R.L. Hüseyinzadə. – Bakı: Mütərcim, – c. 2. – 2013. – 548 s.
57. İlham Əliyev: Mən istənilən səviyyədə istənilən mübarizəyə hazırım. / – Bakı: Azərbaycan, – 2001. – 480 s.
58. İlyasov, M.İ. Şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanmasının pedaqoji əsasları / M.İ. İlyasov. –Bakı: Elm, – 2005. –300 s.
59. İstedadın psixoloji diaqnostikası: Metodik vəsait / prof. A.O. Mehrabov və prof. Ə.Ə. Əlizadənin ümumi red. ilə. – Bakı: Aspolojiqraf, – 2008. – 300 s.
60. İsmixanov, M.A. Pedaqoji təcrübə və nəzəriyyədə şagirdlərin təlim idrak müstəqilliyi probleminin müasir vəziyyəti // – Bakı: Azərbaycan məktəbi, – 2004. № 5, – s. 67–75.
61. İsmixanov, M.A. Pedaqogikanın əsasları: Dərd vəsaiti / M.A. İsmixanov. –Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, –2012. –304 s.
62. Kazımov, N.M. Ali məktəb pedaqogikası: Dərslik / N.M. Kazımov. – Bakı: Nicat, –1999. –338 s.
63. Kazımov, N.M. Məktəb pedaqogikası: Dərslik / N.M. Kazımov. – Bakı: Çarşıoğlu, –2005. – 448 s.
64. Kazımov, N.M. Pedaqoji ustalığın problemləri / N.M. Kazımov. – Bakı: Çarşıoğlu, – 2009. – 296 s.
65. Kazımov, Z.F. İnformasiya texnologiyaları şəraitində ali pedaqoji məktəb tələbələrinin idrak fəaliyyətinin effektivini yüksəltmək problemləri (Pedaqoji

- fakültənin riyaziyyat kursu əsasında): Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiya./ –Bakı, –2004, –151 s.
66. Kərimov, Y.Ş Ana dilinin tədrisi metodikası/ Y.Ş. Kərimov. – Bakı: Nasir, – 2005. –519 s.
67. Kərimov, Y.Ş. Seçilmiş əsərləri. II cild / Y.Ş. Kərimov. –Bakı: Pedaqogika, – 2007. –432 s.
68. Kərimov, Y.Ş. Təlim metodları: Dərs vəsaiti / Y.Ş. Kərimov. – Bakı: PS Poliqraf MMS, – 2007. – 272 s.
69. Komenski, Y.A. Böyük didaktika / Y.A. Komenski. – Bakı: Elm və təhsil, – 2012. – 388 s.
70. Kurikulum bələdçisi (izahlar və tətbiqlər) / Ə.M. Abbasov [və b.] – Bakı: Elm və təhsil, – 2019. – 320 s.
71. Qaralov, Z.İ. Tərbiyə (prinsiplər, məzmun, metodika). I, II, III cildlər / Z.İ. Qaralov. –Bakı: Pedaqogika, –2003. – 892 s.
72. Qasımova, L.N. Pedaqogika: Ali məktəblər üçün dərslik / L.N. Qasımova, R.M. Mahmudova. – Bakı: Çarşıoğlu, – 2012. – 548 s.
73. Qədirova, Ü. Şagirdlərin idraki fəallığı öyrənmənin hərəkətverici qüvvəsini təşkil edir <https://aztehsil.com/news/6623-agirdlrin-idraki-fall-yrnmnin-hrktverici-qvvsini-tkil-edir.html>
74. Qəniyeva, R.Ə. Pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatda tələbələrdə idrak fəallığının formalaşdırılması problemi / ARTİ-nin Elmi əsərləri, –2017, № 6, – s. 45–50
75. Qəniyeva, R.Ə. İngilis dilinin tədrisi prosesində XI sinif şagirdlərində idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi / ARTİ-nin Elmi əsərləri, –2018, № 8, –s. 177-182
76. Quliyev, S.M. Ailə pedaqogikasının ümumi problemləri / S.M. Quliyev. –Bakı: Nurlan, – 2005. – s. – 342.
77. Mahmudov, V.H. Təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərin idrak fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, –2019, –21 aprel
78. Mansurova, L.İ. Orta ümumtəhsil məktəblərində tarixin öyrənilməsi zamanı şagirdlərdə idrak fəallığının formalaşdırılması: / pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı, –2010. – 157 s.

79. Mansurova, L.İ. Şagirdlərdə idraki fəallığın formalaşdırılması yolları / ADPU-nun Xəbərləri, –2007, №2, –s. 49-52
80. Mayılov, İ.M. Texnologiya terminlərinin izahlı lüğəti / İ.M. Mayılov, H.H. Əhmədov. –Bakı: BDU, –2008. –434 s.
81. Mehdizadə, M.M. Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları / M.M. Mehdizadə. – Bakı: Maarif, – 1982. – 384 s.
82. Mehrabov, A.O. Azərbaycan təhsilinin müasir problemləri / A.O. Mehrabov. – Bakı: Mütərcim, – 2007. – 448 s.
83. Mehrabov, A.O. Pedaqoji texnologiyalar / A.O. Mehrabov, Ə.M. Abbasov, Z.Z. Zeynalov. –Bakı: Mütərcim, –2006. –372 s.
84. Mehrabov, A.O. Müasir təhsilin konseptual problemləri / A.O. Mehrabov. – Bakı: Mütərcim, – 2010. – 516 s.
85. Məktəbdaxili qiymətləndirmə: tədqiqatlar, nəticələr / Ə.M. Abbasov, İ.A. Cavadov, Ə.A. Gərayev [və b.] – Bakı: ARTPI, – 2016. – 250 s.
86. Məmmədli L.A. Tələbələrdə yaradıcı fəallığın və idraki müstəqilliyin inkişaf etdirilməsi / – Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, – 2009. № 1, – s. 20–23
87. Məmmədli, L.A. Tələbələrin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsinin idarə olunması / – Bakı: Pedaqoji Universitet Xəbərləri, – 2010. № 4, – s. 260–264
88. Məmmədli, L.A. Tələbələrin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi yolları // – Bakı: Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XV respublika elmi konfransının materialları. – Bakı Dövlət Universiteti – 9–10 dekabr 2010. – s. 310–312.
89. Məmmədli, L.A. Tələbələrin idrak fəallığının inkişaf etdirilməsi yolları: / Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı, 2014. – 142 s.
90. Məmmədzadə, R.H. Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi / R.H.Məmmədzadə. – Bakı: Müəllim, – 2010. – 170 s.
91. Məmmədova, T.B. Fəlsəfə: Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti / T.B. Məmmədova. – Bakı: ADPU-nun nəşri, –2018. –254 s.
92. Məmmədov, F. İlk peşə ixtisas təhsilində istehsalat təliminin təşkili və metodikası / F. Məmmədov. –Bakı. “Zərdabi LTD” MMC , –2013. –224 s.

93. Mərdanov, M.C. Azərbaycan təhsili islahat illərində / M.C. Mərdanov, İ. İsgəndərov, A.Ə. Əhmədov. – Bakı: Təhsil, –2001. –143 s.
94. Mərdanov, M.C. Təhsil sistemində monitoring və qiymətləndirmə. / M.C. Mərdanov, R.A. Ağamalıyev, A.O. Mehrabov [və b.]. –Bakı: Çəşioğlu, – 2003. – 416 s.
95. Mirzəcanzadə, A.X. İxtisasa giriş: Dərs vəsaiti / A.X. Mirzəcanzadə. – Bakı: Maarif, –1990. –368 s.
96. Muradova, G. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dili dərslərində şagirdlərin idrak fəallığının artırılması yollarından ARTİ-nin Elmi əsərləri, – 2018, – s. 96-100
97. Müasir təhsilin nəzəri və praktik problemləri / İ. Cəbrayılov, K. Mikayılova, Z. Muradova [və b.]. – Bakı: “Şahin-MB” MMC, – 2016. – 216 s.
98. Nəzərov, A.M. Müasir təlim texnologiyaları / A.M. Nəzərov. –Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, – 2012. – 103 s.
99. Orucov, Z., Rzayeva Y. Texnologiya: Dərslik / Z. Orucov, Y. Rzayeva. – Bakı, 2020. –282 s.
100. Paşayev, Ə.X. Pedaqogika (yeni kurs): Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti / Ə.X. Paşayev, F.A. Rüstəmov. – Bakı: Elm və təhsil, – 2010. – 464 s.
101. Rüstəмова, A.Ə. Kiçikyaşlı məktəblilərin təlim fəaliyyətinin yüksəldilməsində idrak proseslərinin rolu / Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi əsərləri, – 2020, № 1, –s. 28–33.
102. Rüstəmov, F.A. Ali məktəb pedaqogikası: Dərslik / F. Rüstəmov, T. Dadaşova. -Bakı: Nurlan, –2007. –568 s.
103. Sadıqov, F.B. Korreksiya pedaqogikası: Dərslik / F.B. Sadıqov. –Bakı: Maarif, –2018. – 291 s.
104. Sadıqov, F.B. Ümumi pedaqogika: Dərs vəsaiti / F.B. Sadıqov. –Bakı: Maarif, –2018. –852 s.
105. Süleymanov, Q. Müdrik fikirlər aləmində / Q. Süleymanov. -Bakı: Azərnəşr. – 1975. –207 s.
106. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi texnologiyaları / İ.A. Cavadov, Ə.A. Gərayev, S. Bəhrəмова [və b.] – Bakı “Vahid-M” MMC, – 2017. – 222 s.

107. Şıxəliyeva, İ.V. Şagirdlərin idrak fəallığının artırılmasında müəllim, şagird və valideyn əməkdaşlığının rolu: / Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı, – 2004. – 152 s.
108. Talıbov, Y.R. Pedaqogika: Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti / Y.R. Talıbov, Ə.Ə. Ağayev, İ.N. İsayev. – Bakı: Adiloğlu, – 2006. – 140 s.
109. Təhsil haqqında qanun. / – Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, – 2009. – 80 s.
110. Təhsilin idarə edilməsinin aktual problemləri / Ş. Qəribov, İ. Əsədova, T. İsmayılova [və b.]. – Bakı: “Şahin-MB”, – 2016. – 192 s.
111. Uşinski, K.D. Seçilmiş pedaqoji əsərləri / K.D. Uşinski. – Bakı: Azərnəşr, – 1953. – 316 s.
112. Ümumtəhsil məktəbləri I-IV siniflər üçün fənn kurikulumu. –Bakı: Təhsil, – 2008. – 480 s.
113. Ümumi psixologiya / A. Petrovskinin redaktorluğu ilə. – Bakı: Maarif, – 1982. – 493 s.
114. Veysova, Z.A. Fəal / interaktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait / Z.A. Veysova. – Bakı: UNİJEF, – 2007. – 153 s.
115. Vəliyev, M. İnkişaf və yaş psixologiyası / M. Vəliyev, A. Mustafayev. -Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı, – 2016. – 331 s.
116. Zamanova, M. Təhsildə keyfiyyətin sistemli idarə olunması / M. Zamanova - Bakı. Elim və həyat, – 2017. – 188 s.

Rus dilində

117. Абрамовская, Л.Н. Активизация читательской деятельности учащихся на уроках литературы в общеобразовательной школе: / дисс. кандидата педагогических наук / – Москва, –2015. – 214 с.
118. Аляева, И.Н. Обучение студентов педагогического колледжа научно-познавательной деятельности: / дисс. кандидата педагогических наук / – Оренбург, –2009. – 207 с.
119. Антоненко, Е.Р. Формирование интеллектуально-познавательной компетентности как фактора развития культуры самостоятельной учебной

- деятельности обучающихся: / дисс. кандидата педагогических наук / – Владикавказ, –2009. – 210 с.
120. Ахметов, М.А. Развитие познавательной активности учащихся в личностно ориентированном обучении химии: / дисс. доктора педагогических наук / – Ульяновск, – 2012. – 427 с.
121. Глозман, А.Е. Методические основы активизации познавательной деятельности учащихся 5-9 классов в курсе технологии: / дисс. кандидата педагогических наук / – Москва, – 2001, – 257 с.
122. Горлинская, Н.А. Формирование творческой активности и познавательной самостоятельности учащихся музыкального колледжа в процессе занятий в фортепианных классах: / автореф. дисс. кандидата педагогических наук / – Москва, – 2003, – 23 с.
123. Денина, О.О. Развитие познавательной активности студентов в учебной деятельности: / автореф. дисс. кандидата педагогических наук / – Оренбург, – 2001. – 26 с.
124. Емельянова, Елена Олеговна. Познавательная деятельность учащихся в процессе обучения химии: / дисс. доктора педагогических наук / – Липецк, – 2005. – 362 с.
125. Зубкова, Н.И. Организация учебно-познавательной деятельности учащихся при обучении биологии (6 класс): / дисс. кандидата педагогических наук / – Красноярск, – 2003. – 153 с.
126. Казначеева, С.Н. Развитие познавательной активности студентов вуза: / дисс. кандидата педагогических наук / – Нижний Новгород, – 2007. – 215 с.
127. Казначеева, С.Н. Студенческий возраст и организация познавательной активности студентов // – Москва: Высшее образование сегодня, – 2006. № 12, – с. 43-45.
128. Калашникова, И.В. Развитие познавательной самостоятельности студентов в процессе изучения математических дисциплин: / автореф. дисс. кандидата педагогических наук / – Барнаул, 2004. – 25 с.
129. Князева, В.В. Активизация познавательной деятельности учащихся

- общеобразовательной школы: / дисс. кандидата педагогических наук / – Ташкент, – 1992. – 159 с.
130. Коган, Н.Е. Дидактическая игра как средство активизации познавательной деятельности учащихся с нарушением зрения на уроках географии и общей биологии: / дисс. кандидата педагогических наук / – Екатеринбург, 2002. – 168 с.
131. Комиссарова, М.Н. Развитие познавательной компетентности старшеклассников в учебном процессе / М.Н.Комиссарова. – Магнитогорск, – 2006. – 276 с.
132. Коновалова, Е.В. Педагогические условия развития диалоговой культуры в учебно-познавательной деятельности студентов – будущих педагогов: / дисс. кандидата педагогических наук / – Казань, – 2007. – 227 с.
133. Коменский, Я.А. Избранные педагогические сочинения [в 2-х т.] Москва: Просвещение, – т. 1. – 1980. – 467 с.
134. Костылева, Э.С. Развитие познавательной самостоятельности старшеклассников в процессе обучения гуманитарным дисциплинам: На примере изучения литературы, истории и мировой художественной культуры: / дисс. кандидата педагогических наук / – Челябинск, – 2004. – 209 с.
135. Лямина, О.Н. Развитие познавательной активности студентов в процессе изучения дисциплин гуманитарного цикла: / дисс. кандидата педагогических наук / – Новокузнецк, – 2005. – 175 с.
136. Макарова, В.Ю. Развитие познавательной деятельности учащихся на уроках русского языка с использованием поисковых задач: / дисс. кандидата педагогических наук / – Москва, – 2005. – 270 с.
137. Манюрова, Г.Х. Формирование готовности будущего учителя к развитию познавательной самостоятельности учащихся: /автореф. дисс. кандидата педагогических наук / – Новосибирск, – 2007. – 213 с.
138. Мансурова, Л.И. Внеклассные и внешкольные мероприятия в развитии познавательной активности учащихся / Bakı Slavyan Universitetinin Elmi əsərləri, – 2007, № 1-2, 201–207 с.

139. Мелехина, С.И. Развитие познавательной активности школьников в процессе учебной проектной деятельности: на примере обучения технологии: / дисс. кандидата педагогических наук / – Москва, – 2005. – 224 с.
140. Новикова, Е.С. Активизация познавательной деятельности учащихся на уроках английского языка // Педагогика и психология образования, – 2015. № 3, – с. 9–13.
141. Полякова, Н.Н. Методы и приемы активизации познавательной деятельности обучающихся на уроках иностранного языка // – Ставрополь: Научный вестник Крыма, – 2017. № 2, –с. 29–34.
142. Рубинштейн, С.Т. Основы общей психологии / С.Т.Рубинштейн. СПб.: Питер, – 2004. – 712 с.
143. Степанова, И.М. Технология проектного обучения как средство формирования учебно-познавательной самостоятельности студентов младших курсов педагогических вузов: Учебный предмет "Иностранный язык": / автореф. дисс. кандидата педагогических наук / – Мурманск, – 2002. – 28 с.
144. Сухарева, А.П. Активизация творческой деятельности младших школьников на занятиях по изобразительному искусству: / дисс. кандидата педагогических наук / – Омск, – 2000. – 205 с.
145. Шамсидинов, Ш.М. Дидактические игры как средство активизации познавательной деятельности учащихся по курсу технологии: / автореф. дисс. кандидата педагогических наук / – Худжанд, – 2006. – 26 с
146. Щукина, Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г.И. Щукина. – М.: Педагогика, – 1979. – 340 с.
147. Щукина, Г.И. Педагогические поэмы формирования познавательных интересов учащихся. / Г.И. Щукина. – Москва: Педагогика, – 1988. – 287 с.
148. Уткина, С.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся при обучении математическим дисциплинам: / дисс. кандидата педагогических наук / – Екатеринбург, – 2007. – 175 с.
149. Ушинский, К.Д. Человек как предмет воспитания / К.Д. Ушинский. –

Москва: Учпедгиз, – 1954. – 438 с.

150. Харламов, И.Ф. Педагогика: краткий курс / И.Ф. Харламов. – М. Высшая школа, – 2004. – 272 с.
151. Чащевая, А.Г. Методика формирования познавательной активности учащихся младших классов на уроках физической культуры: / автореф. дисс. кандидата педагогических наук / – Тюмень, – 2003. – 25 с.
152. Чибиков, А.С. Методические основы развития познавательной активности учащихся VIII – IX классов на уроках технологии в сельской школе: / дисс. кандидата педагогических наук / – Киров, – 2000. – 181 с.
153. Эльконин, Д.Б. Психическое развитие в детских возрастах / Д.Б.Эльконин. Под ред. Д. И. Фельдштейна. М.: Изд-во «Ин-т практической психологии». – Воронеж: НПО «МОДЭК», – 1995. – 416 с.
154. Юланова, Д.М. Формирование познавательной активности младших школьников на уроках музыки средствами компьютерных технологий: / дисс. кандидата педагогических наук / – Уфа, – 2010. – 216
155. Яковлева, Н.М. Дидактические условия развития познавательной активности студентов педагогического университета в совместной учебной деятельности: На примере изучения иностранного языка: / автореф. дисс. кандидата педагогических наук / – Ульяновск, – 2002. – 21 с.

İnternet materialları

156. <http://www.dissercat.com/content/aktivizatsiya-poznavatelnoi-deyatelnosti-podrostkov>
157. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Познание>
158. http://www.sesnews.az/index.php?action=static_detail&static_id=146530
159. http://www.sesnews.az/index.php?action=static_detail&static_id=146530
160. <http://www.ses-news.az/index>.
161. <http://www.voppsy.ru/issues/1984/845/845036.htm>
162. Активизация учения школьников (Т. И. Шамова) Информация взята с сайта биржи Автор24: <https://spravochnick.ru/pedagogika/aktivizaciya> _

ucheniya_shkolnikov_t_i_shamova https://spravochnick.ru/pedagogika/aktivizaciya_ucheniya_shkolnikov_t_i_shamova/

163. <https://edumap.az/bloom-taksonomiyasi-nedir-ve-tenqidi-dusunme-bacariqlarini-nece-inkisaf-etdirir>